

Demografska slika Grada Karlovca kao odraz gospodarskih prilika nakon Domovinskog rata

Rajić, Matej

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:845134>

Rights / Prava: [In copyright](#)/Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Matej Rajić

**Demografska slika Grada Karlovca kao odraz
gospodarskih prilika nakon Domovinskog rata**

Diplomski rad

**Zagreb
2021.**

Matej Rajić

**Demografska slika Grada Karlovca kao odraz
gospodarskih prilika nakon Domovinskog rata**

Diplomski rad

predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistra geografije

**Zagreb
2021.**

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija *Geografija; smjer: istraživački (Geografski informacijski sustavi)* na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom doc. dr. sc. Dubravke Spevec

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

**Demografska slika Grada Karlovca kao odraz gospodarskih prilika nakon
Domovinskog rata**

Matej Rajić

Izvadak: Grad Karlovac se s vremenom razvio u jedan od važnijih regionalnih centara u Republici Hrvatskoj. Povoljna geografska obilježja osigurala su mu dinamičan demografski i gospodarski razvoj kroz povijest. No, kao i većina gradova u Hrvatskoj suočava se s procesom depopulacije i starenja stanovništva. Domovinski rat je te procese još više ubrzao, a osim toga na njih su utjecali i brojni drugi faktori. Cilj ovoga rada je preispitati utjecaj gospodarskog stanja na demografsku sliku Grada Karlovca. Pri tom je posebna pažnja posvećena razdoblju nakon Domovinskog rata i posljedicama koje je on ostavio. Rad ukazuje na potrebu povezivanja demografskih i gospodarskih strategija razvoja s ciljem održivog razvoja i revitalizacije karlovačkog područja. Sukladno tome, na kraju rada predložene su mjere kojima se takav razvoj može postići.

78 stranica, 32 grafičkih priloga, 14 tablica, 33 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Grad Karlovac, demogeografija, gospodarstvo, održivi razvoj

Voditelj: doc. dr. sc. Dubravka Spevec

Povjerenstvo: doc. dr. sc. Dubravka Spevec
doc. dr. sc. Slaven Gašparović
dr. sc. Ivan Šulc

Tema prihvaćena: 13. 2. 2020.

Rad prihvaćen: 11. 2. 2021.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

The Demographic Picture of the City of Karlovac as a Reflection of Economic Conditions
after the Croatian War of Independence

Matej Rajić

Abstract: Over time, Karlovac has developed into one of the most important regional centres in the Republic of Croatia. Favourable geographical features have ensured its dynamic demographic and economic development through history. However, like most cities in Croatia, it is faced with the depopulation and population aging processes. The Homeland War accelerated these processes, which were, in addition to that, affected by many other factors. The aim of this Thesis is to examine the impact of the economic situation on the demographic makeup of the City of Karlovac. In doing so, special attention is paid to the period after the Homeland War and the consequences the war left behind. The Thesis points to the need of connecting the demographic and economic development strategies with the aim of sustainable development and revitalization of the Karlovac area. Accordingly, at the end of the Thesis, a proposal of measures with which such development can be achieved is given.

78 pages, 32 figures, 14 tables, 33 references; original in Croatian

Keywords: City of Karlovac, population geography, economy, sustainable development

Supervisor: Dubravka Spevec, PhD, Assistant Professor

Reviewers: Dubravka Spevec, PhD, Assistant Professor
Slaven Gašparović, PhD, Assistant Professor
Ivan Šulc, PhD, Postdoctoral Researcher

Thesis title accepted: 13/02/2020

Thesis accepted: 11/02/2021

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

Ovim putem želio bih zahvaliti svima koji su tijekom studentskih dana bili uz mene i podupirali me. To se posebno odnosi na moje roditelje i brata koji su mi pružali neiscrpnu podršku tijekom cijelog mog obrazovnog puta. Također bih htio zahvaliti cijeloj svojoj obitelji, prijateljima i svim divnim ljudima koje sam upoznao i koji su učinili moje studentske dane posebnima. Na kraju, posebnu zahvalu želim uputiti i mentorici Dubravki Spevec, koja je svojim trudom i zalaganjem pomogla u kreiranju ovoga rada.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
1.1. Pregled dosadašnjih istraživanja.....	2
1.2. Definiranje ciljeva i hipoteze rada.....	3
1.3. Metodologija.....	4
2. Opća geografska obilježja Grada Karlovca.....	5
2.1. Geografski položaj.....	5
2.2. Prirodno-geografska obilježja.....	6
2.3. Historijsko-geografski razvoj.....	8
3. Demografska slika Grada Karlovca.....	11
3.1. Broj i razmještaj stanovništva.....	11
3.1.1. Gustoća naseljenosti.....	18
3.2. Kretanje stanovništva.....	20
3.2.1. Opće kretanje stanovništva.....	20
3.2.2. Prirodno kretanje stanovništva.....	31
3.2.3. Prostorno kretanje stanovništva.....	34
3.2.3.1. Dnevna cirkulacija.....	34
3.2.3.2. Migracije.....	38
3.2.4. Tipovi općeg kretanja stanovništva.....	42
3.3. Sastav stanovništva prema spolu i dobi.....	43
3.3.1. Sastav stanovništva prema spolu.....	44
3.3.2. Sastav stanovništva prema dobi.....	45
4. Društveno-gospodarska slika Grada Karlovca.....	48
4.1. Sastav stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti.....	48
4.2. Sastav zaposlenih prema gospodarskoj djelatnosti.....	49
4.3. Obrazovni sastav stanovništva.....	52
4.4. Gospodarski pokazatelji Grada Karlovca.....	53
4.4.1. Industrija.....	54
4.4.2. Trgovina i promet.....	59
4.4.3. Turizam.....	60
4.4.4. Prihodi i perspektiva razvoja.....	61
5. Veza demografskih prilika s gospodarskim stanjem.....	63
6. Održivi razvoj.....	67

6.1. Primjeri demografskih politika razvijenih zemalja.....	67
6.2. Održivi razvoj Grada Karlovca.....	69
7. Zaključak.....	71
Literatura.....	73
Izvori.....	73
Popis tablica.....	76
Popis slika.....	76

1. Uvod

Na razvoj nekoga prostora djeluje mnoštvo različitih faktora, no stanovništvo predstavlja jedan od najvažnijih. Pod njegovim utjecajem prostor se neprestano mijenja i razvija. Ovladavajući i iskorištavajući druge resurse ljudi su oblikovali današnji svijet, ali time uvjetovali i vlastiti razvoj. Taj razvoj se može promatrati s dva međusobno zavisna gledišta, demogeografskog i gospodarskog.

Geografija kao interdisciplinarna znanost ima prednost pred drugim znanostima u tome pogledu. Uzimajući u obzir mnoštvo različitih čimbenika, geografi su u stanju pristupiti analizi iz više različitih aspekata. Sukladno tome, danas se u geografiji izdvajaju različite znanstvene discipline pomoću kojih se to ostvaruje. Jedna od tih disciplina je demogeografija, koja naglasak stavlja na stanovništvo nekoga prostora. No, kao što je već istaknuto, stanovništvo često uvjetuje razvoj i drugih čimbenika u prostoru, ali isto tako i oni uvjetuju razvoj stanovništva. S obzirom na to, ovaj rad pristupa analizi stanovništva na području Grada Karlovca uzimajući u obzir i gospodarsku sliku toga prostora u razdoblju nakon Domovinskog rata.

Administrativno gledano Grad Karlovac je jedinica lokalne samouprave sa statusom grada koja se nalazi u Karlovačkoj županiji. Na području Grada Karlovca je prema posljednjem popisu stanovništva živjelo 55 705 stanovnika, a kao jedinica lokalne samouprave zauzimao je površinu od 401,7 km². Grad Karlovac obuhvaća 52 naselja, koja se razlikuju veličinom površine koju zauzimaju, brojem stanovnika i gospodarskim značenjem (Strategija razvoja Grada Karlovca za razdoblje od 2013. do 2020.) (sl. 1).

Gospodarstvo je danas jedan od temeljnih faktora koji utječu na demografsku sliku nekoga kraja. U Domovinskom ratu karlovačko područje pretrpjelo je brojna razaranja i gubitke, kako ljudske, tako i gospodarske. Bez ljudi nema gospodarstva, a bez gospodarstva ljudi nemaju od čega živjeti, stoga poveznica između ova dva čimbenika u prostoru je nezaobilazna. U skladu s tim mnoge demografske politike kao jedan od prioriteta demografske revitalizacije prostora stavljaju gospodarski oporavak i poboljšanje kvalitete života.

U ovome radu se nastoji kroz demografsku analizu područja Grada Karlovca ukazati na trendove koji prate ovo područje i čimbenike koji su na to utjecali tijekom vremena. Kao glavni čimbenik koji je utjecao na demografski razvoj navodi se gospodarska situacija, koja je doživjela velike promjene u razdoblju nakon Domovinskog rata.

Sl. 1. Administrativno-teritorijalni ustroj Grada Karlovca (naselja)

Izvor: izrađeno prema Državna geodetska uprava (DGU), 2016: Središnji registar prostornih jedinica RH (GIS shapefileovi), Zagreb.

1.1. Pregled dosadašnjih istraživanja

Na temelju pregleda dosadašnjih istraživanja uočeno je kako nema radova koji se primarno bave analizom demografske i gospodarske situacije na području Grada Karlovca. Točnije rečeno, nema radova koji svoj fokus stavljaju na njihovu povezanost, no postoje radovi koji proučavaju jedan od ta dva faktora. U tome pogledu posebno se ističu demografska istraživanja, dok je analiza gospodarske situacije uglavnom slabije zastupljena. Demografsku situaciju većina radova proučava u kontekstu Hrvatske ili Karlovačke županije, dok je manji broj radova fokusiran na Grad Karlovac. Što se tiče gospodarskih analiza, one su uglavnom usredotočene na analizu industrije, prometa ili turizma zasebno, dok se opće gospodarsko stanje najčešće proučava u kontekstu općih značajki prostora.

S obzirom na navedeno, u pogledu demografskih analiza ističu se pojedini radovi u stručnoj literaturi. Među najvažnijima bi svakako trebalo izdvojiti radove autora Turka (2007), Nejašmića (2005), Pejnovića (1991) i rad Turka, Šimunovića i Jovanića (2015), koji daju detaljniji uvid u trendove na ovim prostorima i njihovu uzročno-posljedičnu vezu. Poseban

naglasak je potrebno staviti na knjigu Demografska teorija, razvoj stanovništva Hrvatske i populacijska politika autorice Alice Wertheimer-Baletić (2017), u kojoj se daje detaljan uvid demografskog stanja Hrvatske i prijedlog mjera demografskog oporavka.

Kako je već naglašeno analiza gospodarskog stanja uglavnom je provođena u kontekstu općih značajki Grada Karlovca ili u povijesnim knjigama. Tako se u analizama gospodarske slike kroz povijest i danas ističe djelo Karlovac napisano od strane Nikole Albaneže, Bože Kovačevića, Milana Kruheka, Marinka Marinovića, Draženke Polović i Zdravka Švegara (1998). U kontekstu analize gospodarskog stanja na nacionalnoj razini kao najbolji izvor izdvaja se knjiga Geografija Hrvatske Damira Magaša (2013).

Uz stručnu literaturu i brojne radove, za analizu demografskih i gospodarskih pokazatelja korišteni su brojni drugi izvori, gdje se posebno ističu podaci Državnog zavoda za statistiku i Fina-e.

1.2. Definiranje ciljeva i hipoteze rada

Glavni predmet istraživanja ovoga rada je demografsko stanje na području Grada Karlovca. Stanovništvo nekoga prostora je nezaobilazan faktor u njegovu razvoju, no tu postoje i drugi faktori koji između ostaloga utječu i na demografsko stanje prostora. S obzirom na to ovaj rad dovodi u korelaciju demografsko i gospodarsko stanje u razdoblju nakon Domovinskog rata.

Cilj ovoga rada je detaljnom analizom dobiti uvid u demografsko stanje područja Grada Karlovca, i to na razini svakoga naselja kako bi se bolje uočile razlike između njih. Kako na demografsku sliku nekoga prostora utječu i drugi faktori potrebno je najprije definirati opća geografska obilježja prostora. Uz to, radi boljeg razumijevanja aktualnih demografskih trendova, nužno je razumjeti demografske trendove koji su prethodili tome stanju i uvjetovali njegov razvoj kroz povijest. Analizom aktualnih demografskih i gospodarskih trendova dobivena je realna slika stanja u prostoru, čime je ostvaren temelj za njihovu usporedbu. Glavni cilj ovoga rada je preispitati povezanost demografskog razvoja s gospodarskim stanjem nakon Domovinskog rata, odnosno utjecaj gospodarske slike na demografski razvoj prostora u navedenom razdoblju. To omogućuje donošenje efektivnijih i djelotvornijih mjera za stabilan demografski razvoj Grada Karlovca u budućnosti.

Na temelju provedenoga istraživanja i dubinske analize donesene su sljedeće hipoteze:

1. Gospodarska kretanja nakon Domovinskog rata imala su negativan utjecaj na demografski razvoj Grada Karlovca

2. Održiva demografska politika Grada Karlovca mora uključivati poticajne mjere za gospodarstvo

1.3. Metodologija

Metodologija izrade ovoga rada uključivala je analize stručne i znanstvene literature, različitih izvora, publikacija, statističkih i drugih baza podataka s ciljem dobivanja realnog uvida u stanja na prostoru istraživanja.

Prioritet su imali podatci prikupljeni od strane nadležnih državnih institucija, a kao glavni izvor podataka ističu se oni Državnog zavoda za statistiku, vodeće statističke institucije na području Republike Hrvatske. Podaci iz navedenih izvora obrađeni su korištenjem različitih kvantitativnih i kvalitativnih metoda. U tu svrhu korišteni su prvenstveno ArcGIS i Microsoft Office Excel, pomoću kojih su izrađeni potrebni grafički i tablični prikazi te tematske karte. Time je omogućena dublja analiza dobivenih pokazatelja, ali i njihova vizualna predodžba u prostoru i vremenu.

S obzirom na dostupnost podataka pojedini pokazatelji su prikazani u širem smislu uzimajući u obzir utjecaj šire okolice na Grad Karlovac. Također, potrebno je napomenuti kako za pojedine prikaze podaci nisu korišteni iz popisa provedenog 2011. godine, nego onoga iz 2001. godine zbog nepostojanja, to jest tajnosti podataka za određena naselja, ali i promjene metodologije prikupljanja podataka između dva popisa.

U skladu s prikupljenim obrađenim podacima i saznanjima, nakon analize cilj je rada bio dovesti u korelaciju pojedine pokazatelje i osmisliti plan efektivnih mjera za stabilan razvoj prostora u budućnosti.

2. Opća geografska obilježja Grada Karlovca

2.1. Geografski položaj

Povoljan položaj Grada Karlovca bio je jedan od ključnih faktora za razvoj ljudske i gospodarske aktivnosti na ovim prostorima. Grad Karlovac se smjestio na sjevernome dijelu Karlovačke županije, uz granicu sa Zagrebačkom i Sisačko-moslavačkom županijom. Osim povoljnog geografskog položaja, razvoju karlovačkog kraja pridonijela je i činjenica da tu prolaze čak četiri rijeke. To su Kupa, Korana, Mrežnica i Dobra, a od njih se gospodarskim značajem uvijek posebno isticala plovna Kupa.

Gledajući na lokalnoj razini naselje Karlovac ima povoljan položaj u odnosu na druga naselja u sastavu jedinice lokalne samouprave, ostale centre u županiji te regionalne centre u blizini. Tako uže područje naselja Karlovac nije udaljeno više od 10 do 25 km od pojedinih naselja unutar teritorija jedinice lokalne samouprave. Što se tiče drugih lokalnih i nadlokalnih središta koja se nalaze u zoni njegova gravitacijskog utjecaja, udaljenost nije veća od 70 km. Gledajući iz regionalne perspektive, Grad Karlovac se može pohvaliti i dobrim položajem u odnosu na glavni grad Republike Hrvatske, Grad Zagreb, od kojega je udaljen tek 54 km. Doda li se svemu tome i činjenica da se pojedina središta drugih zemalja, poput Novog Mesta (60 km), Metlike (33 km) i Črnomlja (41 km) u Sloveniji te Bihaća (101 km), Cazina (88 km) i Velike Kladuše (51 km) u BiH, nalaze na relativno malim udaljenostima, može se zaključiti da Grad Karlovac ima važan strateški i prometni položaj za Republiku Hrvatsku u cjelini (Strategija razvoja Grada Karlovca za razdoblje od 2013. do 2020.).

Blizina lokalnih i regionalnih centara u Hrvatskoj i izvan nje, omogućili su Gradu Karlovcu dinamičan prometno-trgovački razvoj još od 18. stoljeća. S obzirom na to, Karlovac je bio prvi hrvatski važniji centar koji je ostvario prometnu povezanost s Jadranskim morem. Njegovo prometno značenje se odražava i danas, prvenstveno kroz željeznički i cestovni promet.

Unatoč tome, prometni i strateški značaj Grada Karlovca kroz vrijeme je varirao, što se odrazilo na demografski i gospodarski razvoj ovoga prostora. Migracije i promet su za ovo područje jedan od glavnih faktora njegova oblikovanja, a dublja analiza tih faktora provedena je u budućim poglavljima.

2.2. Prirodno-geografska obilježja

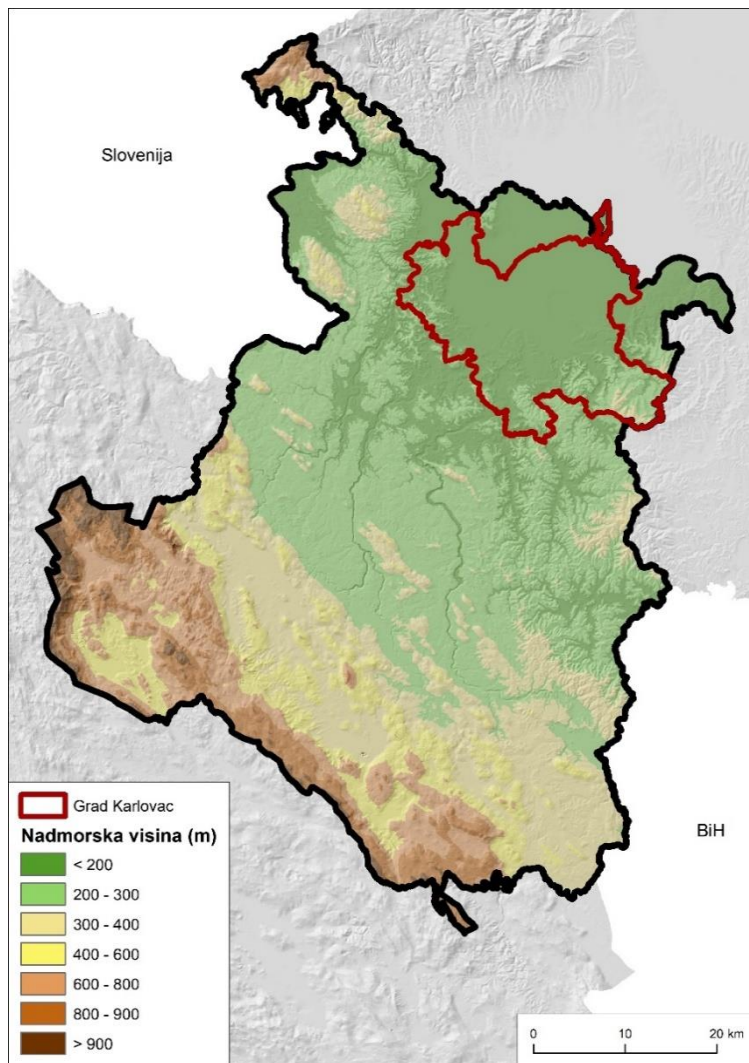
Još od davnina ljudska je populacija uvijek težila naseljavanju prvenstveno nizinsko-brežuljkastih krajeva, po mogućnosti uz obalu neke rijeke ili više njih. Time bi se osigurala prijeko potrebna plodna zemlja i vodoopskrba za budući demografski i gospodarski razvoj naselja. Takav pristup slijedili su i prvi stanovnici Grada Karlovca, koji se danas može pohvaliti izrazito povoljnim prirodno-geografskim čimbenicima, zbog kojih se razvio u jedan od ključnih regionalnih centara Hrvatske.

Područje Karlovačke županije i Grada Karlovca geomorfološki gledano predstavlja prijelazno područje između dvije megageomorfološke regije, Panonskog bazena i Dinarskog gorskog prostora. Ukoliko se reljefna obilježja sagledaju detaljnije na lokalnoj razini, može se izdvojiti sedam mezogeomorfoloških regija unutar granica Karlovačke županije. To su:

- Gorski masivi Petrove gore i Kremešnice s okolnim pobrdima
- Gorski masivi Žumberačke gore s JI predgorskom stepenicom
- Pokupski niz gorskih skupina i pobrđa s dolinom Kupe
- Gorska skupina Mala Kapela
- Gorska skupina Velika Kapela
- Ogulinsko-plašćanska zavala sa SI gorsko-brdskim okvirom
- Unsko-Koranska zaravan s pobrdima JZ Korduna

Budući da je ovo područje prijelazno, ono je obilježeno različitim reljefom i visinskim razredima. Najniža točka na području županije se nalazi na nadmorskoj visini od 105 m, kod mjesta Desni Štefanki koje se nalazi na krajnjem sjeveroistočnome dijelu županije, dok je najviša točka vrh Bjelolasice, Kula (1535 m). Nalazi se u dijelu županije koji se nalazi na krajnjem jugozapadu teritorija županije za kojega se može reći da ima obilježja Gorske Hrvatske. S obzirom na to prosječna nadmorska visina u županiji iznosi 335 m nadmorske visine (Izvješće o stanju okoliša Karlovačke županije 2013. – 2016. godine).

Područje Grada Karlovca najvećim dijelom ne prelazi nadmorsku visinu od 300 metara, a detaljnijim promatranjem dolazi se do zaključka kako najveći dio teritorija, uključujući i naselje Karlovac pripada razredu ispod 200 metara nadmorske visine. Nešto izraženiji reljef je u jugoistočnome dijelu, no ni tamo ne prelazi nadmorsku visinu od 400 m (sl. 2). Povoljni geomorfološki uvjeti poput ovih predstavljaju povoljan čimbenik za naseljavanje, zbog čega je u ovome dijelu težište naseljenosti i gospodarske aktivnosti županije.

Sl. 2. Hipsometrijska karta Karlovačke županije

Izvor: izrađeno prema Digitalni atlas Hrvatske, GD i GISDATA.

U demografskom i gospodarskom razvoju esencijalno je imati stabilnu opskrbu vode, ovo područje se odlikuje s obiljem tekućica po kojima je prepoznatljivo. Grad Karlovac se često naziva „gradom na četiri rijeke“, a taj naziv mu je dodijeljen zbog prisutnosti rijeke Kupe, Korane, Mrežnice i Dobre u ovim prostorima. Njegov razvoj oduvijek je bio vezan za ove četiri rijeke, a danas su zbog očuvanosti postale glavne turističke atrakcije.

Hidrografska mreža Karlovačke županije je posebno naglašena u njezinu sjevernome dijelu, u kojemu se nalazi i Karlovac. Cijelo područje se nalazi u vodnom području rijeke Dunav, odnosno podslivu rijeke Save, kojemu pripada i mali sliv rijeke Kupe. Sliv rijeke Kupe kao najveće karlovačke rijeke, obuhvaća prostor južno i jugozapadno od Karlovca, do masiva Velike i Male Kapele i Ličke Plješivice na jugu, Risnjaka na zapadu, Žumberačke i Samoborske gore na sjeveru te Zrinske gore na istoku. Važno je također napomenuti kako na

području županije se nalazi oko 114 vodnih tijela, od kojih se samo dva odnose na stajaće vode, dok su sve ostalo tekuće vode. Ta dva stajaća vodna tijela su antropogenog podrijetla, a nalaze se sjeveroistočno od grada Karlovca, unutar granica Grada Karlovca i općine Draganić (Izješće o stanju okoliša Karlovačke županije 2013. – 2016. godine).

Još jedno važno prirodno-geografsko obilježje koje je uvjetovalo naseljavanje i razvoj ovoga prostora je njegova ugodna klima. Sukladno geografskoj klasifikaciji klimatskih tipova prema Köppenovoj metodologiji Grad Karlovac pripada području s umjereno toplom kišnom klimom. Taj tip karakterizira izražena smjena godišnjih doba, bez suhog razdoblja, uz manju količinu padalina tijekom zime. Označava se oznakom Cfwb, a srednja temperatura najtoplijeg mjeseca u godini iznosi između 10 °C i 22 °C, dok srednja temperatura najhladnijeg mjeseca u godini iznosi između -3 °C i 18 °C. S obzirom na to, srednja temperatura zraka je najviša u srpnju, 21 °C, a najniža u siječnju, -0,2 °C. Što se tiče količine padalina na području Grada Karlovca glavni maksimum je u studenom, a glavni minimum u kasnu zimu tijekom siječnja ili veljače (Izješće o stanju okoliša Karlovačke županije 2013. – 2016. godine).

Što se tiče geološke podloge i sastava tla, ono je raznoliko. Geološka podloga oko sutoka Kupe, Korane, Mrežnice i Dobre je sjevernije od Karlovca pretežito sačinjena od krupnozrnih kvartarnih, slabo propusnih taložina koje postepeno prelaze u bazensko područje klastičnih naslaga iz tercijara. Na području Karlovačke županije se nalaze 26 tipa tla, a najzastupljenije klase su kambična, eluvijalno-iluvijalna i humusno-akumulativna tla. Za područje Grada Karlovca su najzastupljenija kambična tla, eluvijalno-iluvijalna, pseudoglejna, nerazvijena hidromorfna i humusno akumulativna tla (Izješće o stanju okoliša Karlovačke županije 2013. – 2016. godine). Ovakvi tipovi tla su uz povoljnu klimu i razvijenu mrežu tekućica ostvarili povoljne uvjete za razvoj poljoprivrede na karlovačkome području i njegovoj okolini te njegov demografski i gospodarski napredak kroz povijest.

2.3. Historijsko-geografski razvoj

Naseljenost na prostoru Grada Karlovca ima dugu tradiciju, no službeni nastanak grada je vezan za datum 13. 7. 1579. godine. Grad Karlovac je nastao kao tvrđava za obranu od Osmanlija, u poplavnome području Kupe i Korane podno utvrde Dubovac, koja je bila u posjedu Zrinskih. Ubrzo nakon gradnje tvrđave, neposredno do nje dolaze i nastanjuju se trgovci i obrtnici čime se rađa gospodarski život grada. Njihovo doseljavanje, a time i gospodarski razvoj ubrzao je kralj Rudolf II. dodjelom gradskih privilegija 1581. godine, a

utvrda je pregrađena i obrana ojačana opkopima 1657. godine na zapovijed kralja Leopolda I. Karlovac se u to vrijeme isticao kao važno vojno uporište, na što ukazuje i činjenica da je bio sjedište zapovjednika hrvatske Vojne krajine, Karlovačkog generalata i garnizona Slunjske pukovnije. Status vojnog središta gubi nakon austro-turskog rata i Karlovačkog mira. Važna godina za grad je 1776., kada Karlovac dobiva status slobodnoga kraljevskog grada i biva izdvojen iz Vojne krajine te se vraća Banskoj Hrvatskoj u sastavu Severinske županije. Zlatno doba Karlovca započinje razvojem obrta i trgovine u 18. i prvoj polovici 19. stoljeća. Karlovac u to doba postaje najvažnijim prometnim i trgovačkim središtem u Hrvatskoj, zahvaljujući naglom gospodarskom rastu. Taj rast se temeljio na sustavu riječnih puteva Kupe i Save i cestovnih magistrala koje su preko Karlovca povezivale središta u unutrašnjosti Panonske nizine s lukama na sjevernome dijelu Jadranskoga mora (Hrvatska enciklopedija, n.d.).

Kako bi trgovina imala sigurniji prometni pravac i kako bi se zadovoljile materijalne potrebe grada, grade se prve moderne ceste u Hrvatskoj. Prva takva, Karolina, je izgrađena 1726. godine, a spajala je Karlovac s pomorskim lukama u Bakru i Rijeci. Nedugo nakon nje gradi se i druga moderna prometnica nazvana Josefina. Građena je od 1776. do 1779. godine, a povezala je Karlovac sa Senjom. Treća moderna prometnica je prozvana Lujzijana, a njezina gradnja trajala je od 1809. do 1813. godine. Specifična je jer je bila građena u vrijeme francuske okupacije, a povod njezine gradnje je bila potreba za snažnijim povezivanjem s Rijekom. Sve to omogućilo je Karlovcu snažan gospodarski razvoj sve do sredine 19. stoljeća kada dolazi do političkih i društvenih promjena koje su naštetile njegovu daljnjem razvoju. Gradnja željeznice Zidani Most – Zagreb – Sisak 1862. godine odvlači jedan dio trgovine koja je nekad putovala rijekom Kupom do Karlovca. No, znatno negativniji utjecaj na prometni značaj Karlovca imao je željeznički prometni pravac od Budimpešte preko Zagreba i Karlovca do Rijeke. Gradnjom te željeznice Rijeka postaje glavno odredište, zbog čega Karlovac gubi ulogu odredišne destinacije i postaje tranzitno čvorište, a taj status zadržao je sve do danas. Razdoblje Prvog i Drugog svjetskog rata obilježava gospodarska i kulturna stagnacija, a nakon njega ponovni razvoj Karlovca (ur. Kruhek, 1998). No, ovoga puta Grad Karlovac se počinje razvijati kao industrijsko središte. U drugoj polovici 20. stoljeća dolazi do procvata industrije, a brojne tvornice koje su se tada razvile, žive i danas pod drugim nazivom ili djelomično u sklopu drugih poduzeća.

Kao i cijela Hrvatska, Karlovac je u Domovinskom ratu doživio značajna razaranja i stradanja, koja su se kasnije odrazila na njegovo gospodarsko zaostajanje, ali i smanjenje

broja stanovnika. Ovi događaji su imali značajan utjecaj na broj, razmještaj, kretanje i strukturu stanovništva na tome području, a posljedice se osjećaju i danas. Gospodarski gledano Karlovac je danas zadržao određenu razinu industrijske proizvodnje i prometnoga značaja, no ne u onoj mjeri kakav je nekada bio. To se odražava i na njegovu demografsku sliku, ali i njegov značaj u prostoru.

3. Demografska slika Grada Karlovca

3.1. Broj i razmještaj stanovništva

Godine 1991. Grad Karlovac je kao jedinica lokalne samouprave brojao 73 426 stanovnika, dok se kao najveće naselje izdvajao grad Karlovac s 59 999 stanovnika (Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001.). Iz navedenih brojki odmah je uočljivo kako na prostoru Grada Karlovca je u to vrijeme bila neuravnotežena naseljenost, odnosno kako je većina stanovnika živjela u jednome naselju, Karlovcu. Karlovac je ujedno i jedino naselje koje je imalo više od 1000 stanovnika, što također ukazuje na veliku polarizaciju naseljenosti toga područja u vrijeme prije Domovinskog rata. Od 52 naselja najveći broj se nalazi u razredu veličine od 200 do 500 stanovnika, njih 15, što je udio u ukupnome broju od 28,9 %. Razred veličine od 100 do 200 stanovnika zauzima skoro isti udio od 26,9 % sa ukupnim brojem od 14 naselja. Iz toga se uviđa kako više od polovice naselja se 1991. godine nalazilo u ta dva razreda veličine, dok je većina stanovnika živjela u Karlovcu kao naselju s najvećim centrom moći (tab. 1).

Polarizacija je kao i na nacionalnoj razini prisutna i na razini Karlovačke županije. Najveća koncentracija stanovništva na području Karlovačke županije se odnosi na područja gradova, a posebice se u tome pogledu ističe Grad Karlovac kao glavno županijsko središte. Prema Popisu stanovništva 2011. godine je na području Grada Karlovca ukupno živjelo 55 705 stanovnika. No, i sam Grad Karlovac ima izraženu polarizaciju naseljenosti. Najveći dio naselja se nalazi u razredima s manje od 500 stanovnika, dok se najmanji broj naselja, samo jedno (Karlovac), nalazi u razredu s brojem stanovnika većim od 1000. Obrati li se pozornost na postotke može se zaključiti kako u tome pogledu postoji velika neravnomjernost u raspodjeli stanovništva na području Grada Karlovca, budući da naselja u najmanjem razredu, koji se odnosi na ona naselja s brojem stanovnika manjim od 50, ima 14, a obuhvaćaju tek 0,6 % stanovništva, dok se u najvećem razredu, u koji spada samo Karlovac, nalazi 84,1 % stanovništva. Također je uočljivo kako se udio stanovnika u naseljima veličine 200 – 500 stanovnika drastično smanjio, a broj naselja u najmanjem razredu (≤ 50) snažno povećao (tab. 2).

Ovakva neravnomjerna raspodjela je posljedica različitih historijskih faktora, no glavni razlog leži u činjenici da je Karlovac jedini regionalni centar na području županije, pa tako i najveće naselje u sastavu Grada Karlovca kao jedinice lokalne samouprave. Razlike u promjenama broja naselja među razredima između 1991. i 2011. godine ukazuju na izrazito negativne

trendove depopulacije i centralizacije toga područja, što je za posljedicu imalo demografsko i gospodarsko nazadovanje perifernih dijelova.

Tab. 1. Naselja Grada Karlovca prema broju stanovnika 1991. godine

Broj stanovnika	Naselja			Stanovništvo		
	Broj	Udio (%)	Kum. %	Broj	Udio (%)	Kum. %
≤ 50	7	13,5	13,5	159	0,2	0,2
50 – 100	6	11,5	25	468	0,6	0,8
100 – 200	14	26,9	51,9	2243	3,1	3,9
200 – 500	15	28,9	80,8	4541	6,2	10,1
500 – 1000	9	17,3	98,1	6016	8,2	18,3
> 1000	1	1,9	100	59 999	81,7	100
Ukupno	52	100	-	73 426	100	-

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.

Tab. 2. Naselja Grada Karlovca prema broju stanovnika 2011. godine

Broj stanovnika	Naselja			Stanovništvo		
	Broj	Udio (%)	Kum. %	Broj	Udio (%)	Kum. %
≤ 50	14	26,9	26,9	312	0,6	0,6
50 – 100	9	17,3	44,2	676	1,2	1,8
100 – 200	13	25	69,2	1743	3,1	4,9
200 – 500	10	19,2	88,4	3044	5,4	10,3
500 – 1000	5	9,6	98	3097	5,6	15,9
> 1000	1	2	100	46 833	84,1	100
Ukupno	52	100	-	55 705	100	-

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, www.dzs.hr (11.5.2020.).

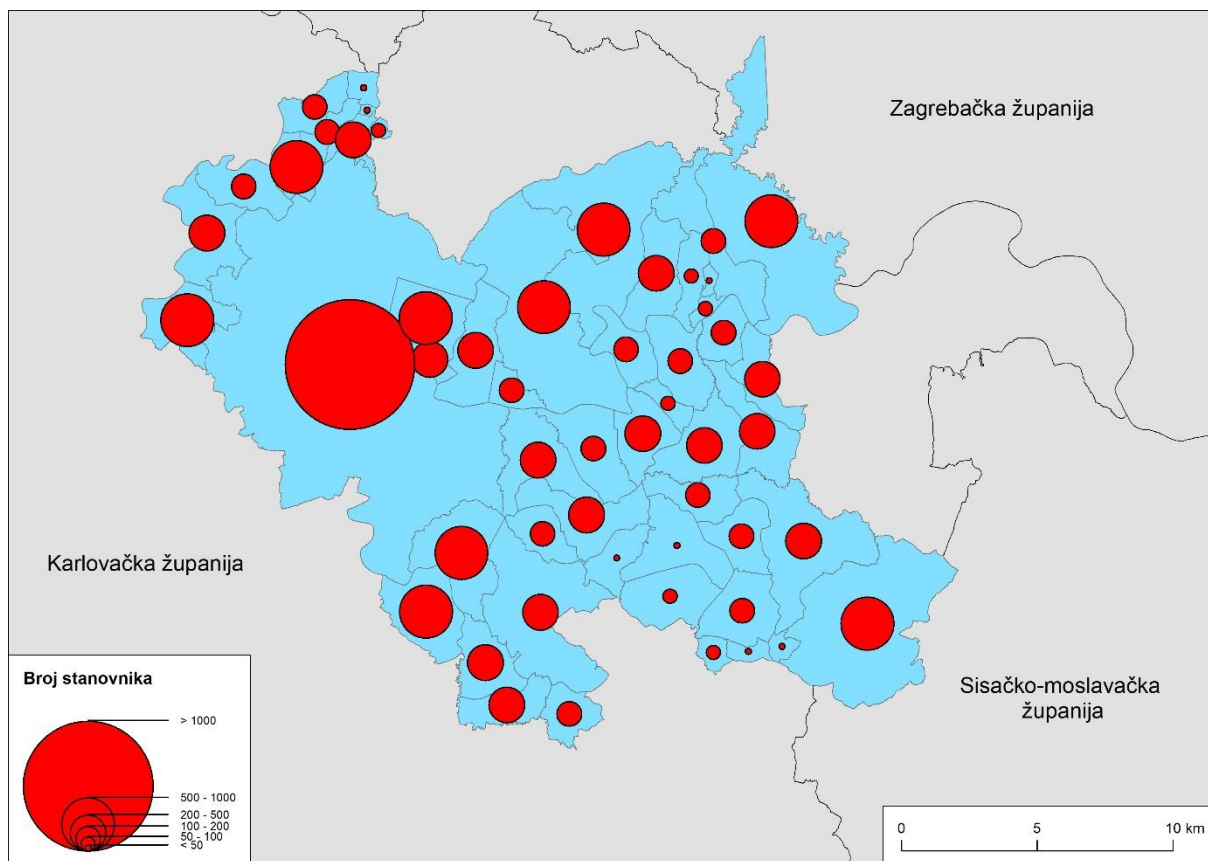
Kako bi se polarizacija naseljenosti bolje uočila, analizu je potrebno sagledati i sa prostornog aspekta. Tako je već na prvi pogled vidljivo da obje promatrane godine karakterizira dominacija jednog centra, a to je Karlovac.

Godine 1991. raspodjela stanovništva je bila i donekle uravnotežena, no s vidljivim isticanjem Karlovca kao najvećeg naselja. Naglašena je dominacija naselja u razredu veličine 100 do 200 i 200 do 500 stanovnika na svim dijelovima teritorija JLS-a, uz iznimke na jugu. Ovi dijelovi

su tradicionalno periferni dijelovi, okrenuti poljoprivrednoj proizvodnji te s lošijom povezanosti s glavnim centrom (sl. 3).

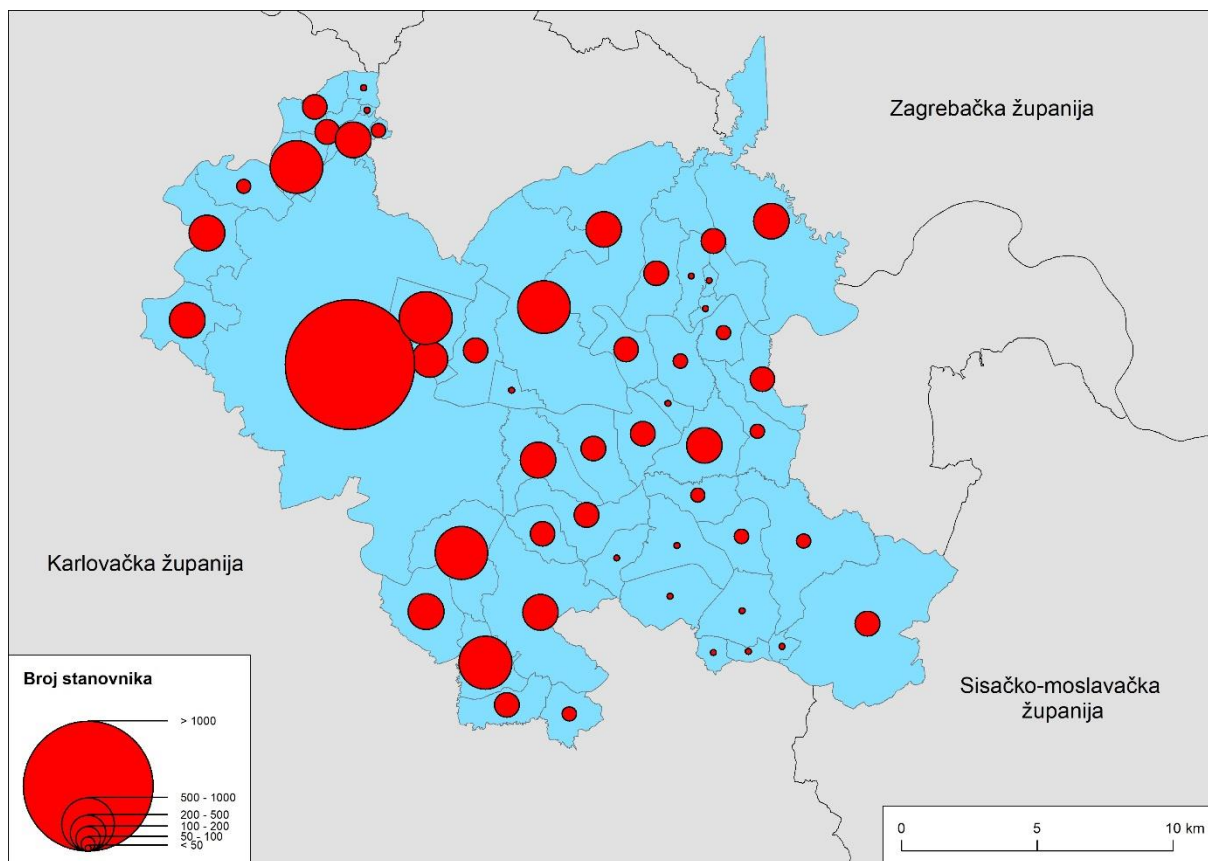
Pogleda li se stanje 2011. godine, vidljivo je kako su se u godinama između popisa dogodile određene promjene, prvenstveno u prostornoj raspodjeli stanovništva. O razlici između najvećega naselja (Karlovac) s 46 833 stanovnika i najmanjeg naselja (Šebreki) s niti jednim stanovnikom ne treba posebno diskutirati. No, izuzme li se naselje Šebreki, te uzme u obzir drugo najmanje naselje, Utinja s tek 5 stanovnika, dobiva se razlika između najvećeg i navedenog naselja od 46 828 stanovnika razlike u korist Karlovca. Iako ovakve brojke na prvi pogled ukazuju na centraliziranost, razlike između najvećih i najmanjih naselja su uobičajeno velike. Stoga realniji prikaz dominacije Karlovca predstavlja njegov odnos prema drugom najvećem naselju, Cerovac Vukmanički. Cerovac Vukmanički, kao drugo najveće naselje broji tek 902 stanovnika, što je 45 931 stanovnika (čak 51 puta) manje od Karlovca kao najvećeg naselja (Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine). Status Karlovca kao glavnog središta se ogleda i s prostornog aspekta. Dobivanjem uvida u raspodjelu stanovništva na prostoru Grada Karlovca može se zaključiti kako se većina malih naselja nalazi u istočnom i jugo-istočnom dijelu teritorija, dok je težište naseljenosti na zapadu oko Karlovca (sl. 4).

Ovakav trend ukazuje na sve veće izumiranje ruralnih dijelova ovoga područja i sve izraženiju centralizaciju. Uz to, naglašena depopulacija ovoga kraja dovela je do nestajanja pojedinih naselja i povećanja neravnoteže u raspodjeli stanovništva.

Sl. 3. Naselja Grada Karlovca prema broju stanovnika 1991. godine

Izvor: izrađeno prema Državna geodetska uprava (DGU), 2016: Središnji registar prostornih jedinica RH (GIS shapefileovi), Zagreb; Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.

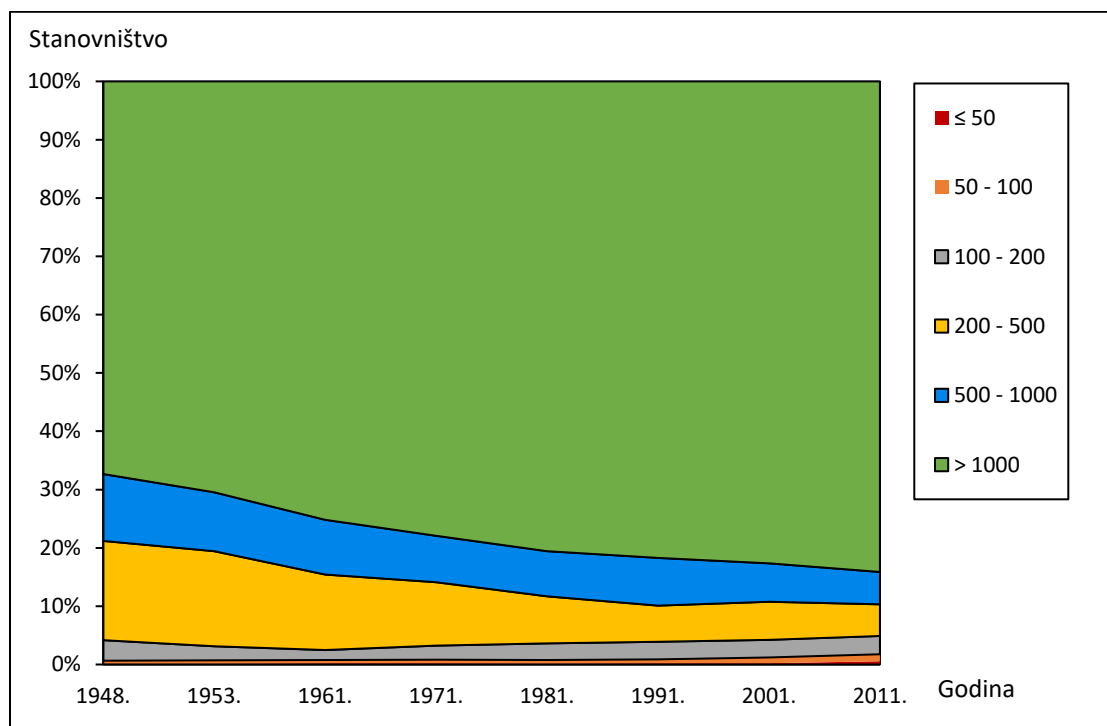

Sl. 4. Naselja Grada Karlovca prema broju stanovnika 2011. godine

Izvor: izrađeno prema Državna geodetska uprava (DGU), 2016: Središnji registar prostornih jedinica RH (GIS shapefileovi), Zagreb; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, www.dzs.hr (11.5.2020.).

Kada je u pitanju razmještaj stanovništva, aktualno stanje je zapravo odraz trendova koji su zastupljeni već dugi niz godina. U razdoblju od 1948. do 2011. godine, uvjerljivo se smanjio broj stanovnika u manjim naseljima (sl. 5). U tome pogledu posebno je naglašen rast udjela stanovništva u najvećem razredu, koji se odnosi na naselja iznad 1000 stanovnika. Taj rast je izraženiji nakon 50-ih godina 20. stoljeća kada dolazi do opće polarizacije naseljenosti u cijeloj Hrvatskoj, pa tako i na području Grada Karlovca. Ovakav trend dolazi do izražaja zbog sve naglašenijeg rasta Karlovca kao glavnoga centra u županiji. Karlovac se u drugoj polovici 20. stoljeća razvija u jedno od najvažnijih industrijskih središta u Hrvatskoj, zbog čega postaje i snažan centar rada. Zbog toga dolazi do sve izraženijih migracija na relaciji selo-grad, što dovodi do snažnoga rasta Karlovca i smanjenja udjela stanovništva u okolnim naseljima. U novonastalim okolnostima najlošije su prošla naselja na istočnome dijelu teritorija Grada Karlovca, koja su tradicionalno orijentirana na poljoprivredu i gdje su vladale loše životne prilike za mlade. Do najintenzivnije potražnje za radnom snagom dolazi 1970-ih godina, u

doba najjače industrijalizacije, a u to doba ujedno dolazi i do najvećih promjena u odnosu selo-grad, što rezultira velikim razlikama u zadnjih 40 godina.

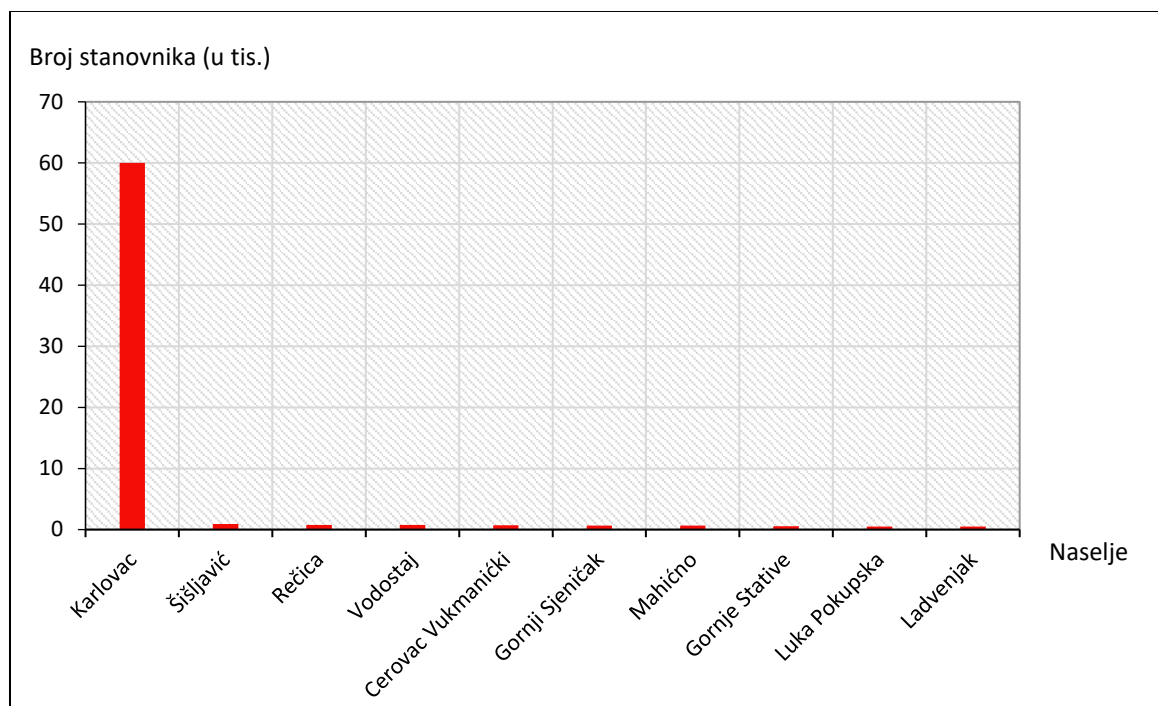

Sl. 5. Promjena udjela stanovništva Grada Karlovca po skupinama naselja prema veličini od 1948. do 2011. godine

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.

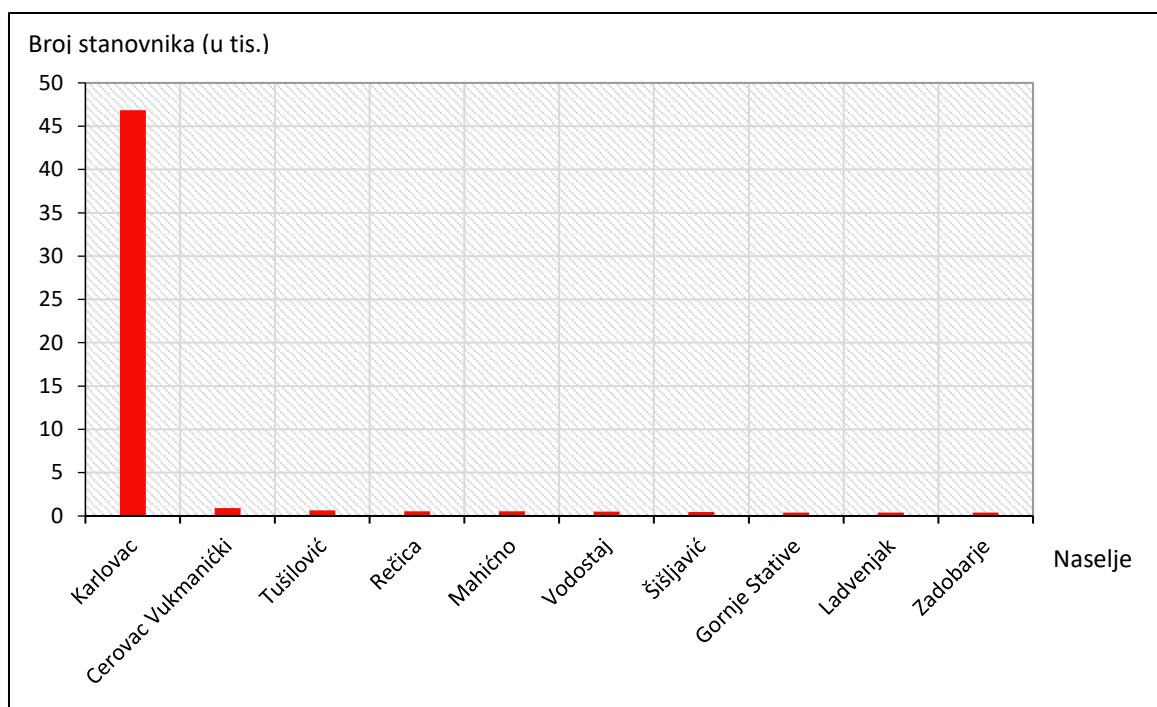
Usporedbom 10 najvećih naselja 1991. i 2011. godine uočljivo je kako do značajnijih promjena u tome pogledu nije došlo. Uz Karlovac, najveća naselja u obje godine pojavljuju se Cerovac Vukmanički, Rečica, Mahićno, Vodostaj, Šišljavić, Gornje Stative i Ladevnjak. Iako ista naselja, njihov raspored se nešto promijenio pa je tako 1991. godine drugo najveće naselje bio Šišljavić, dok je 2011. godine to bio Cerovac Vukmanički. Naselja koja su nestala s popisa u odnosu na 1991. godinu su Gornji Sjeničak i Luka Pokupska, dok su se u 10 najvećih pojavili Tušilović i Zadobarje (sl. 6, 7). Razlog tomu je već spomenuto zaostajanje istočnih dijelova u odnosu na zapadne dijelove, pri čemu je glavnu ulogu igrala blizina Karlovca. Zbog sve privlačnijeg gradskog načina života i boljih izgleda za zaposlenjem, stanovništvo brojnih okolnih naselja se smanjivalo dok je Karlovac rastao. Zbog toga je danas jako izražena razlika između broja stanovnika Karlovca i drugih većih naselja na tome području. Tako druga veća naselja poput Cerovca Vukmaničkog, Tušilovića, Rečice, Mahićna ili Vodostaja, zajedno imaju 3097 stanovnika, što je 15 puta manje stanovnika od Karlovca (sl.

7). Važno je naglasiti kako su se neka od ovih naselja razvila kao „veća“ tek u novije vrijeme, zbog dobre prometne povezanosti i povoljnije lokacije uz sam Karlovac, dok su istovremeno neka druga naselja zaostajala.

Sl. 6. Veća naselja Grada Karlovca 1991. godine

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.

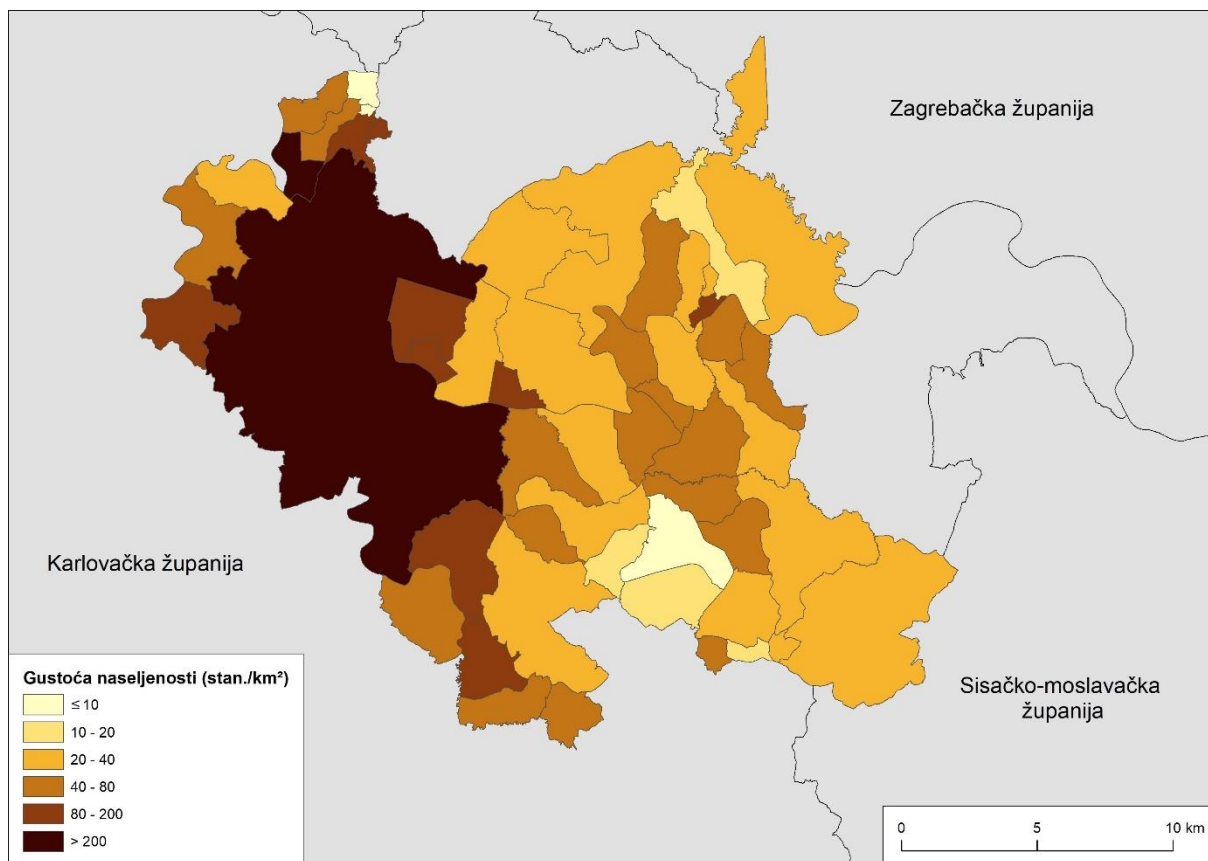
Sl. 7. Veća naselja Grada Karlovca 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, www.dzs.hr (11.5.2020.).

3.1.1. Gustoća naseljenosti

Gustoća naseljenosti jedan je od važniji faktora koji ukazuju na preraspodjelu stanovništva nekoga područja. Obrati li se pozornost na vrijednosti 1991. i 2011. godine, već na prvi pogled uočavaju se znatne razlike.

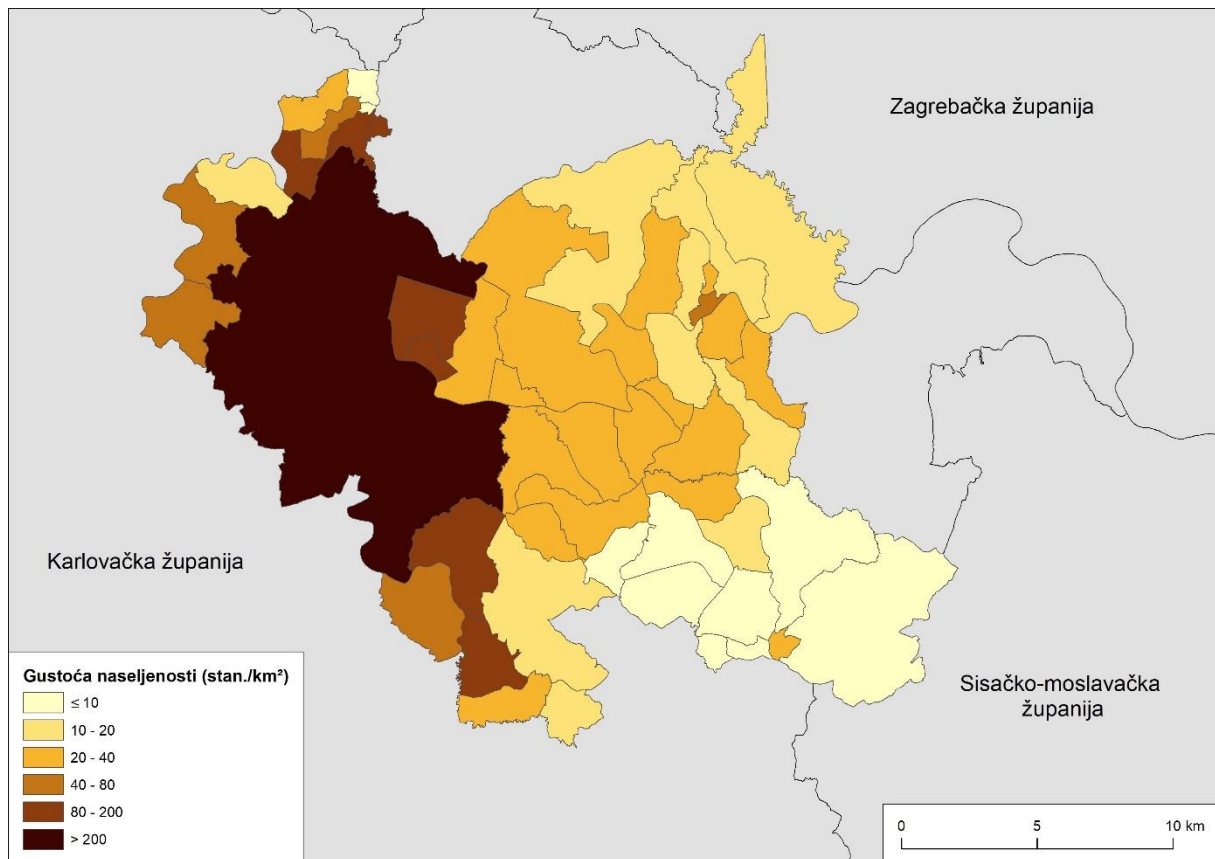
Godine 1991. glavni populacijski centar je u zapadnome dijelu oko Karlovca. Posebno se u tome pogledu ističe Karlovac sa 638,1 stan./km², što je znatno više u odnosu na prosječnu gustoću JLS-a koja je iznosila 183 stan./km². Slijede ga naselja Mahično sa 244,6 stan./km² i Donje Mekušje sa 188 stan./km². Ova naselja su ujedno i lokacijski najbliža Karlovcu, što je glavni razlog velike gustoće naseljenosti u njima. Na istočnome dijelu ističu se naselja Blatnica Pokupska sa 111,4 stan./km² i Kablar sa 64 stan./km². Najrjeđe naseljeni su južni dijelovi, a tu se posebno ističe Klipino Brdo sa samo 6,3 stan./km² (sl. 8).

Sl. 8. Gustoća naseljenosti Grada Karlovca 1991. godine po naseljima

Izvor: izrađeno prema Državna geodetska uprava (DGU), 2016: Središnji registar prostornih jedinica RH (GIS shapefileovi), Zagreb; Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.

Prosječna gustoća naseljenosti na području Grada Karlovca iznosila je 2011. godine 136,6 stan./km². Navedeni podatak ukazuje da je prosječna gustoća naseljenosti Grada Karlovca 3,8 puta veća od prosjeka na razini županije, koji iznosi 35,55 stan./km² te dvostruko veća od prosjeka na razini cijele Republike Hrvatske (78,1 stan./km²). Ovo područje obilježava neravnomjerna naseljenost, koja se posebno odnosi na veliku koncentraciju stanovništva u naselju Karlovac gdje na 23,3 % površine živi 84,1 % ukupnog stanovništva Grada Karlovca. S obzirom na to naselje Karlovac ima najveću gustoću naseljenosti s 498,9 stan./km². U svim ostalim naseljima živi 15,9 % stanovništva, što je s obzirom na činjenicu da se odnosi na 76,7 % površine izrazito malo, dok prosječna gustoća naseljenosti iznosi tek 28,8 stan./km² (Strategija razvoja Grada Karlovca za razdoblje od 2013. do 2020.). Ovakvi podaci su znak velikih odstupanja između naselja i ukazuju na neravnotežu u gustoći naseljenosti između Karlovca i ostalih naselja (sl. 9).

Sl. 9. Gustoća naseljenosti Grada Karlovca 2011. godine po naseljima

Izvor: izrađeno prema Državna geodetska uprava (DGU), 2016: Središnji registar prostornih jedinica RH (GIS shapefileovi), Zagreb; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, www.dzs.hr (11.5.2020.).

Razlika u prosječnoj gustoći stanovništva od 46,6 između promatrane dvije godine ukazuje na negativne trendove koji su zahvatili ovaj prostor između dva popisa. Tijekom godina istočni dijelovi Grada Karlovca su postali izrazito rijetko naseljeni, dok je zapadni dio sve više karakterizirala gušća koncentracija stanovništva. Razlog tome leži u udaljenosti od Karlovca kao glavnog centra, ali i slabijoj povezanosti u odnosu na neke druge dijelove. No, zajedničko im je i dalje da Karlovac ima status naselja s najvećom gustoćom naseljenosti. Njegov utjecaj na raspodjelu stanovništva na ovim prostorima je nezanemarliv i kao takav predstavlja centar demografskog razvoja ovih krajeva.

3.2. Kretanje stanovništva

3.2.1. Opće kretanje stanovništva

Demografski trendovi na karlovačkom području su prvenstveno odraz dugoročnih demografskih procesa, ali i recentnih čimbenika. Kako bi se bolje razumjelo današnje

demografsko stanje, potrebno je detaljno analizirati prijašnja demografska kretanja, kako na području Grada Karlovca, tako i na području Karlovačke županije u cjelini, budući da je na kretanje stanovništva na ovome području uvelike utjecala šira okolica Grada Karlovca. Karlovac, kao najveći centar u ovome dijelu Hrvatske, a ujedno i jedini regionalni centar, kroz povijest je jačao svoje gravitacijsko značenje zbog čega je privlačio velik broj stanovništva okolnih ruralnih krajeva, koji su naposljetku odigrali važnu ulogu u općem (ukupnom) kretanju broja stanovnika Grada Karlovca.

Na temelju podataka od prvoga provedenoga popisa stanovništva na području Hrvatske 1857. godine, pa sve do posljednjega 2011. godine, jasno se mogu izdvojiti razdoblja koja ukazuju na značajnije promjene u kretanju broja stanovnika na području Grada Karlovca. To su:

- 1857. – 1910.
- 1910. – 1931.
- 1931. – 1948.
- 1948. – 1961.
- 1961. – 1991.
- 1991. – 2011. (Turk, 2007)

Tab. 3. Ukupno kretanje broja stanovnika Grada Karlovca od 1857. do 2011. godine

Godina	Broj stanovnika	Bazni indeks	Lančani indeks	Međupopisna promjena	Prosječna godišnja promjena	Stopa godišnje promjene
1857.	24 865	100,0	-	-	-	-
1869.	26 964	108,4	108,4	2099	174,9	0,7
1880.	26 947	108,4	99,9	-17	-1,5	0,0
1890.	30 339	122,0	112,6	3392	339,2	1,2
1900.	32 608	131,1	107,5	2269	226,9	0,7
1910.	34 713	139,6	106,5	2105	210,5	0,6
1921.	35 171	141,4	101,3	458	41,6	0,1
1931.	41 120	165,4	116,9	5949	594,9	1,6
1948.	44 974	180,9	109,4	3854	226,7	0,5
1953.	50 342	202,5	111,9	5368	1073,6	2,3
1961.	58 013	233,3	115,2	7671	958,9	1,8
1971.	63 887	256,9	110,1	5874	587,4	1,0
1981.	69 622	280,0	109,0	5735	573,5	0,9
1991.	73 426	295,3	105,5	3804	380,4	0,5
2001.	59 395	238,9	80,9	-14 031	-1403,1	-2,1
2011.	55 705	224,0	93,8	-3690	-369,0	-0,6

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, www.dzs.hr (11.5.2020.).

Tab. 4. Ukupno kretanje broja stanovnika Karlovca od 1857. do 2011. godine

Godina	Broj stanovnika	Bazni indeks	Lančani indeks	Međupopisna promjena	Prosječna godišnja promjena	Stopa godišnje promjene
1857.	9968	100,0	-	-	-	-
1869.	11 175	112,1	112,1	1207	100,6	1,0
1880.	12 198	122,4	109,2	1023	93,0	0,8
1890.	12 912	129,5	105,9	714	71,4	0,6
1900.	15 442	154,9	119,6	2530	253,0	1,8
1910.	16 667	167,2	107,9	1225	122,5	0,8
1921.	17 448	175,0	104,7	781	71,0	0,4
1931.	21 877	219,5	125,4	4429	442,9	2,3
1948.	26 690	267,8	122,0	4813	283,1	1,2
1953.	31 842	319,4	119,3	5152	1030,4	3,5
1961.	40 180	403,1	126,2	8338	1042,3	2,9
1971.	47 543	477,0	118,3	7363	736,3	1,7
1981.	55 031	552,1	115,7	7488	748,8	1,5
1991.	59 999	601,9	109,0	4968	496,8	0,9
2001.	49 082	492,4	81,8	-10 917	-1091,7	-2,0
2011.	46 833	469,8	95,4	-2249	-224,9	-0,5

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, www.dzs.hr (11.5.2020.).

Tab. 5. Ukupno kretanje broja stanovnika ostalih naselja Grada Karlovca od 1857. do 2011. godine

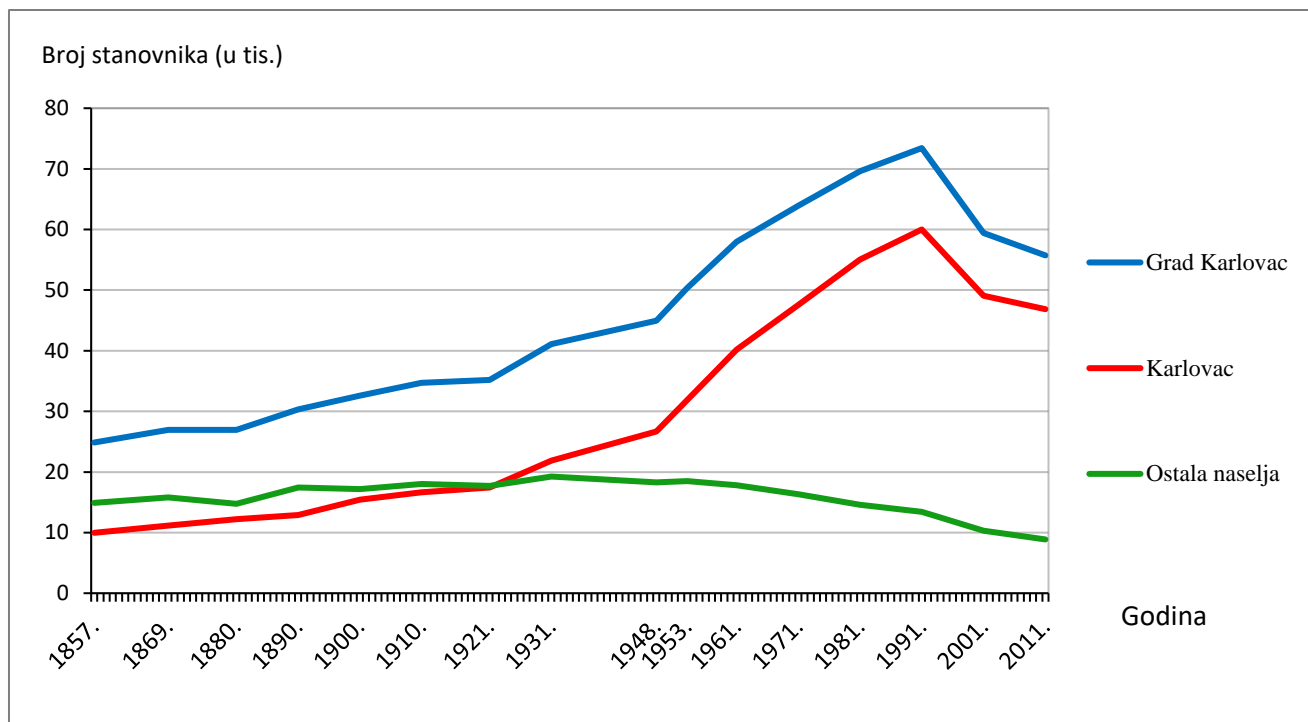
Godina	Broj stanovnika	Bazni indeks	Lančani indeks	Međupopisna promjena	Prosječna godišnja promjena	Stopa godišnje promjene
1857.	14 897	100,0	-	-	-	-
1869.	15 789	106,0	106,0	892	74,3	0,5
1880.	14 749	99,0	93,4	-1040	-94,5	-0,6
1890.	17 427	117,0	118,2	2678	267,8	1,7
1900.	17 166	115,2	98,5	-261	-26,1	-0,2
1910.	18 046	121,1	105,1	880	88,0	0,5
1921.	17 723	119,0	98,2	-323	-29,4	-0,2
1931.	19 243	129,2	108,6	1520	152,0	0,8
1948.	18 284	122,7	95,0	-959	-56,4	-0,3
1953.	18 500	124,2	101,2	216	43,2	0,2
1961.	17 833	119,7	96,4	-667	-83,4	-0,5
1971.	16 344	109,7	91,7	-1489	-148,9	-0,9
1981.	14 591	97,9	89,3	-1753	-175,3	-1,1
1991.	13 427	90,1	92,0	-1164	-116,4	-0,8
2001.	10 313	69,2	76,8	-3114	-311,4	-2,6
2011.	8872	59,6	86,0	-1441	-144,1	-1,5

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, www.dzs.hr (11.5.2020.).

Godina 1857. predstavlja prekretnicu kada su u pitanju demografska istraživanja u Hrvatskoj. Prvi popis stanovništva označio je početak sustavnoga popisivanja stanovništva na području današnje Hrvatske. U razdoblju od prvoga popisa stanovništva 1857. do 1910. godine., Grad Karlovac bilježi porast broja stanovnika (sl. 10). Osim Grada Karlovca, u ovome razdoblju rast broja stanovnika je karakterističan za cijelu Karlovačku županiju, ali i Hrvatsku u cjelini. Glavni razlog takvome stanju je činjenica da u to vrijeme počinje demografska tranzicija u Hrvatskoj, koju označava porast broja stanovnika. Tako je za Hrvatsku do 1880. godine bio karakterističan tradicionalni sustav demoreprodukcije, dok 80-ih godina 19. stoljeća započinje modernizacija demografskog reproduktivnog sustava, odnosno demografska tranzicija (Turk, 2007). Navedene se činjenice mogu potkrijepiti i statističkim pokazateljima za navedeno razdoblje. 1857. godine je na području Grada Karlovca živjelo 24 865 stanovnika, a 1910. godine taj broj se povećao na 34 713, što je porast za 39,6 % ili točnije 9848 stanovnika. Valja napomenuti kako rast nije bio isti u okolnim naseljima i u Karlovcu kao glavnome centru, pa je tako Karlovac u tome razdoblju zabilježio porast od 67,2 % ili 6699 stanovnika, dok su ostala naselja zabilježila porast od tek 21,1 % ili 3149 stanovnika (tab. 3, 4, 5).

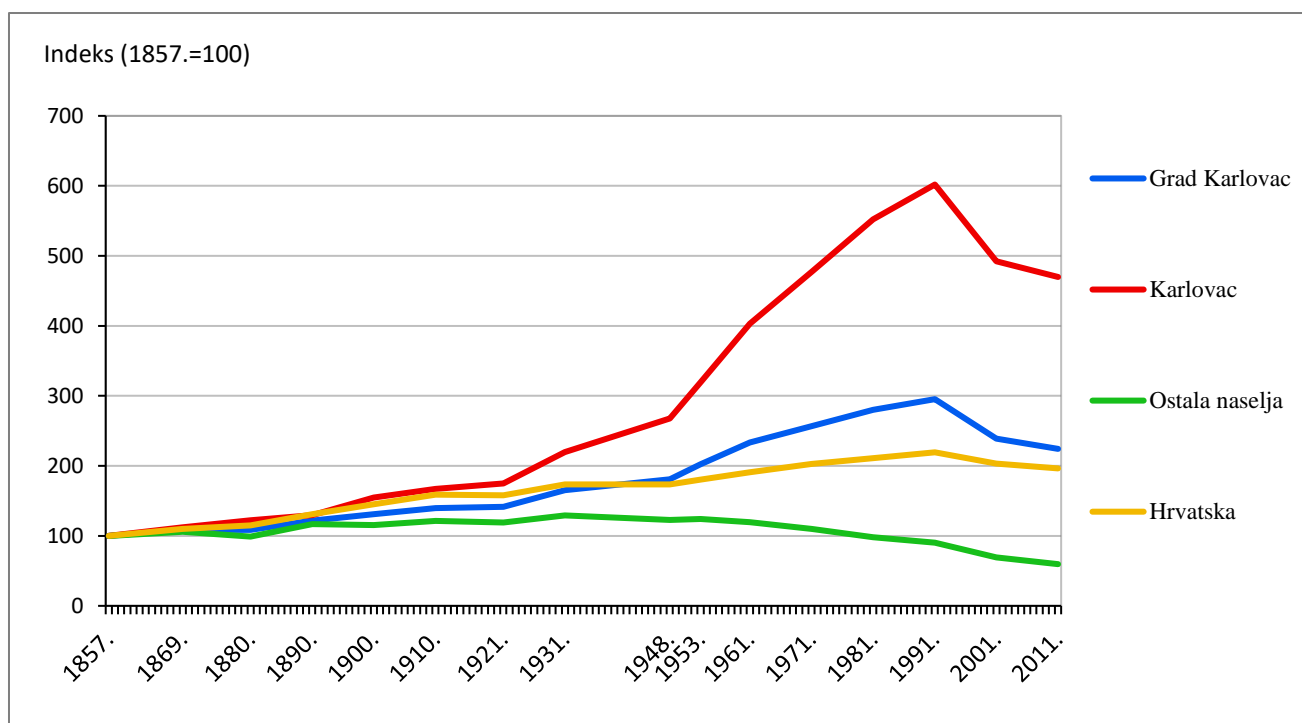
Razdoblje od 1910. do 1931. godine obilježio je jedan važan događaj koji je imao veliki utjecaj na kretanje broja stanovnika na karlovačkom području, a to je Prvi svjetski rat. Ovaj sukob je trajao od 1914. do 1918. godine, što je rezultiralo većim stopama mortaliteta i smanjenim porastom broja stanovnika, odnosno padom što je ostavilo negativne tragove na demografskoj slici ovoga područja sve do danas. Na kretanje broja stanovnika u ovome razdoblju utjecala je i emigracija stanovništva u prekoceanske zemlje (ponajprije Sjedinjene Američke Države) što je dovelo do stagnacije ukupnog stanovništva Hrvatske. Rat i emigracija su doveli do pada broja stanovnika na razini cijele Karlovačke županije, a jedine općine koje su zabilježile rast su Grad Karlovac i Općina Draganić. Grad Karlovac je u to vrijeme, kao i danas, imao centralnu ulogu u tome prostoru što je dovodilo do pražnjenja ruralnih dijelova i preseljenja u grad, a time i rastom broja stanovnika gradskog područja (Turk, 2007). Tako je u razdoblju od 1910. do 1931. godine Grad Karlovac imao porast za čak 18,5 %, čime se broj stanovnika povećao za 6407. U desetljeću koje je zahvatio rat, od 1910. do 1921. godine, samo naselje Karlovac je zabilježilo porast od 4,7 %, primarno zbog većih stopa nataliteta nakon rata, dok s druge strane su naselja okolice u istome razdoblju zabilježila pad broja stanovnika za 1,8 %. Od 1921. do 1931. godine cijelo je područje bilježilo porast broja stanovnika, kako zbog poslijeratne obnove i poboljšanja uvjeta, tako i zbog smanjene emigracije u prekoceanske zemlje (tab. 3, 4, 5).

U godinama od 1931. do 1948. godine zbio se još jedan događaj svjetskih razmjera i velikog utjecaja na demografska kretanja, a to je Drugi svjetski rat. Drugi svjetski rat je trajao od 1939. do 1945. godine, a za razliku od prvoga, ovaj sukob je bio znatno razorniji i donio veće promjene. Na razini cijele jedinice lokalne samouprave broj stanovnika u ovome razdoblju porastao je za 3854 stanovnika, što je porast za 9,4 %. Iako to na prvi pogled izgleda nemoguće zbog ratnih stradanja i emigracije stanovništva, ovo razdoblje obuhvaća i prijeratni porast broja stanovnika, ali i razdoblje nakon rata koje je obilježio tzv. poslijeratni „baby boom“ te obnova. Dok je samo naselje Karlovac zabilježilo porast broja stanovnika za 22 %, ostala naselja unutar Grada Karlovca su zajedno zabilježila pad broja stanovnika za 5 %. To se ponajprije može povezati sa iseljavanjem iz ruralnijih dijelova u gradska područja, i to prvenstveno u Karlovac kojemu je utjecaj u prostoru na taj način jačao (tab. 3, 4, 5).

Sl. 10. Kretanje ukupnog broja stanovnika Grada Karlovca, Karlovca i ostalih naselja 1857. – 2011. godine

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu, po naseljima, www.dzs.hr (11.5.2020.).

Sl. 11. Kretanje ukupnog broja stanovnika Grada Karlovca (u cjelini, Karlovac i ostala naselja) i Hrvatske 1857. – 2011. godine (indeks na stalnoj bazi)

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, www.dzs.hr (11.5.2020.).

Demografski i gospodarski razvoj u razdoblju od 1948. do 1961. godine, obilježava novi politički i društveni sistem koji je značajno utjecao na ta dva čimbenika u prostoru. U doba socijalizma naglasak je stavljen na industrijalizaciju koja u prvi plan postavlja urbana središta, to jest gradove, kao središta razvoja u prostoru. S druge strane ruralni prostori bivaju zapostavljeni, a s obzirom na to da na području Karlovačke županije prevladavaju ruralni prostori, to je imalo velik utjecaj na Grad Karlovac kao najveći urbani centar. Naime, u tome razdoblju Grad Karlovac se razvija u industrijski grad u pravome smislu, a radnu snagu uglavnom pronalazi u ruralnoj okolici, ali i drugim dijelovima županije. Također je potrebno naglasiti kako u novome sistemu, pogotovo u tome razdoblju, nije bilo moguće tako lako iseliti iz tadašnje države, zbog čega je došlo do smanjenoga iseljavanja s ovih prostora u inozemstvo, ali time i porastom broja stanovnika u gradovima (Turk, 2007). U navedenome razdoblju dolazi do porasta broja stanovnika za 29 % na razini Grada Karlovca, odnosno za 13 039 stanovnika. Očekivano veću ulogu u ovome rastu imalo je samo naselje Karlovac od njegove okolice, a na to ukazuje i podatak da je broj stanovnika naselja Karlovac u tome razdoblju porastao za čak 50,5 %, dok je u ostalim naseljima broj stanovnika pao za 2,5 %

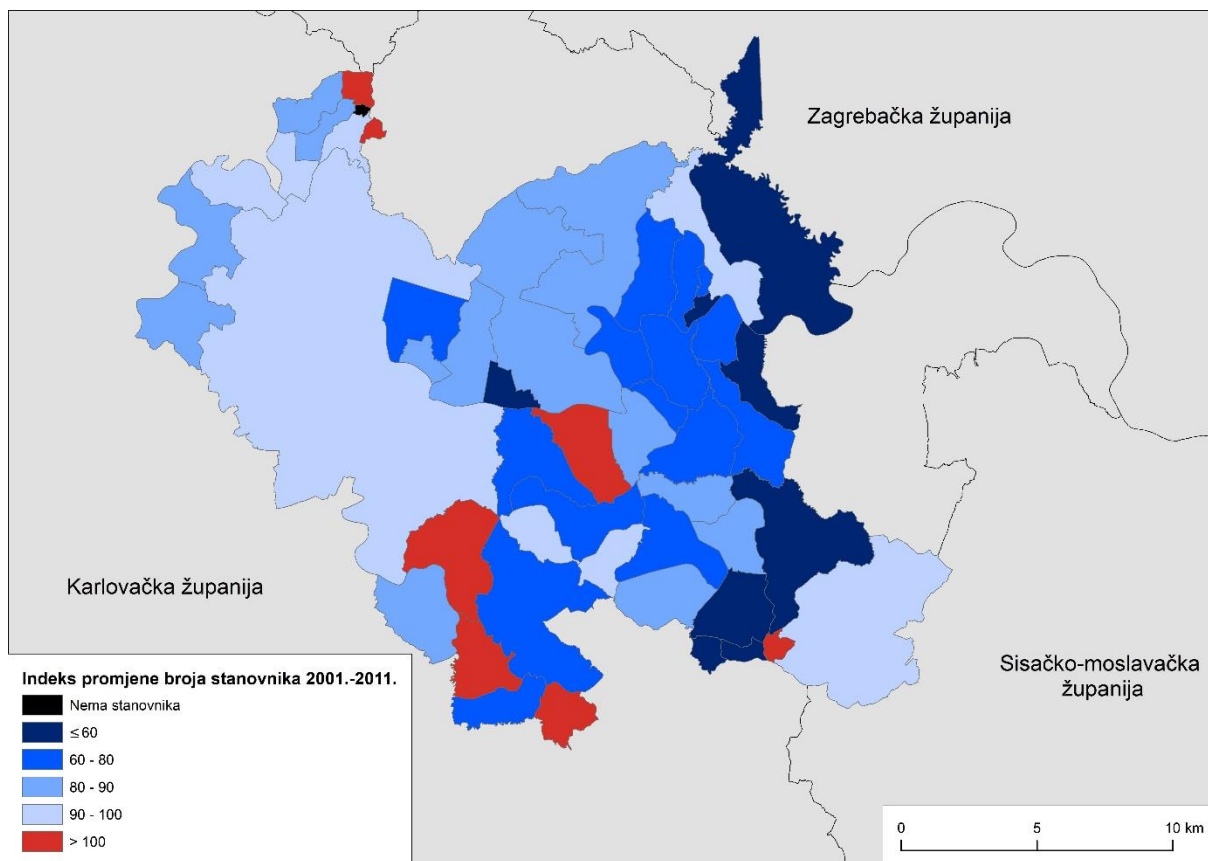
(tab. 3, 4, 5). Iako se na prvi pogled doima neobičnim podatak da je samo naselje Karlovac poraslo za veći broj stanovnika nego cijela jedinica lokalne samouprave, treba imati na umu da se u naselje Karlovac doselio velik broj stanovnika iz drugih naselja koja su u sastavu jedinice lokalne samouprave.

Razdoblje od 1961. do 1991. godine obilježili su brojni događaji koji su negativno utjecali na opće ili ukupno kretanje stanovništva u Hrvatskoj. Ekonomija tadašnje države zapada u krizu, što utječe i na društvene prilike. Pokušaji reformi da se stanje u ekonomiji popravi nisu urodili plodom, zbog čega se država okreće otvaranju granica i omogućavanju privremenoga rada u inozemstvu, a koji je doveo do jačih migracijskih tokova. Otvaranje granica i emigracija stanovništva imalo je značajne posljedice za područje Karlovačke županije u cjelini, a posebice 80-ih godina 20. stoljeća kada kriza kulminira. Iako se u Karlovačkoj županiji u ovome razdoblju bilježi osrednja depopulacija, Grad Karlovac se opet izdvaja kao iznimka zbog svoga centraliteta (Turk, 2007). Tako je na razini Grada Karlovca došlo do porasta za 26,6 %, što je prvenstveno zbog doseljavanja iz ruralnih krajeva Karlovačke županije. Samo naselje Karlovac je u tome razdoblju poraslo za zavidnih 49,3 %, dok su okolna naselja imala znatan pad od 24,7 % kao posljedica ruralnog egzodusa (tab. 3, 4, 5).

Zadnje razdoblje je započelo 1990. godine i traje sve do danas. Ovo razdoblje obilježeno je promjenom političkog, ekonomskog i društvenog sistema, ratom i u posljednje vrijeme sve jačim iseljavanjem. Osim toga ovo razdoblje je odraz i svih prošlih negativnih demografskih procesa te isto tako naznaka budućih. Najnegativniji utjecaj na karlovačko područje imao je Domovinski rat, koji je od 1991. do 1995. godine prouzročio brojna razaranja i stradanja. Utjecaj rata, ali i loše provedene privatizacije uzrokuje pad životnog standarda. Od 1991. do 2001. godine sve su općine i gradovi Karlovačke županije imali tip izumiranja stanovništva, osim gradova Duga Resa i Ogulin. Naime, ovo je prvi put da Grad Karlovac nije jedan od svijetlih primjera u županiji budući da je kao glavni centar bio jedna od glavnih meta ratnih razaranja, dok je Ogulin kao sekundarni centar bio pošteđen, pa je tako pretrpio manju štetu (Turk, 2007). Negativna demografska kretanja potaknuta ratom, a nastavljena lošim ekonomskim i drugim uvjetima za održavanje obitelji dovela su do snažnoga pada broja stanovnika Grada Karlovca nakon 1991. godine, koji se nastavlja do danas (sl. 10, 11). Grad Karlovac je u razdoblju 1991. – 2011. imao pad broja stanovnika za čak 24 %, što je smanjenje za 17 721 stanovnika. Budući da su stope prirodne promjene i migracijskog salda negativne, ne naziru se naznake oporavka. Samo naselje Karlovac je imalo pad broja

stanovnika za 22 %, dok su ostala naselja, koja su već ionako slabo naseljena, imala pad za 34 % (tab. 3, 4, 5).

Na temelju izračunatog indeksa promjene broja stanovnika 2001. – 2011. godine može se dobiti uvid u kretanje stanovništva na području Grada Karlovca. Porast bilježe naselja Kljajić Brdo, Tušilović, Zagraj, Konjkovsko Okić, Brođani, Cerovac Vukmanički, Donja Trebinja, Gornji Sjeničak, Koritinja i Knez Gorica. Od navedenih naselja najviše se ističe Kljajić Brdo s najvećom vrijednosti indeksa (128), dok Tušilović, Zagraj i Konjkovsko prelaze vrijednost od 120 (sl. 12). Valja također napomenuti kako ova naselja pokazuju porast na temelju indeksa promjene broja stanovnika, no to nisu značajniji pozitivni pomaci već u tim naseljima živi uglavnom malobrojno stanovništvo zbog čega se broj stanovnika značajnije ne mijenja, no promjene se jače izražavaju i daju visoke vrijednosti. Tako primjerice Kljajić Brdo je 2001. godine imalo 14 stanovnika, a 2011. godine 18, znači tek 4 stanovnika više. Također, Konjkovsko je 2001. godine imalo 5, a 2011. godine 6 stanovnika (Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine). Ovakve brojke ukazuju na stvarno stanje stvari po kojima se vidi da to nisu neki značajniji pomaci na bolje. Karlovac kao najveći centar također nema porast, već pad broja stanovnika, dok najlošije trendove pokazuju naselja na istočnome dijelu teritorija Grada Karlovca. Iznimka je Kljajić Brdo za koje je već objašnjeno zašto ukazuje na porast (sl. 12). Najlošiji pokazatelji se odnose na naselja koja imaju indeks promjene broja stanovnika 60 ili manje, a to su: Kobilic Pokupski, Manjerovići, Donji Sjeničak, Kablar, Ivošević Selo, Blatnica Pokupska i Utinja. To su uglavnom naselja kojima se broj stanovnika u navedenome razdoblju prepolovio, pa je tako Utinja imala 2001. godine 10, a 2011. godine 5 stanovnika (Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine). Također je potrebno napomenuti kako ima jedno naselje, Šebreki, koje nije imalo stanovnika niti u jednome popisu, pa tako za njega nije ni bilo moguće izračunati vrijednosti indeksa promjene broja stanovnika.

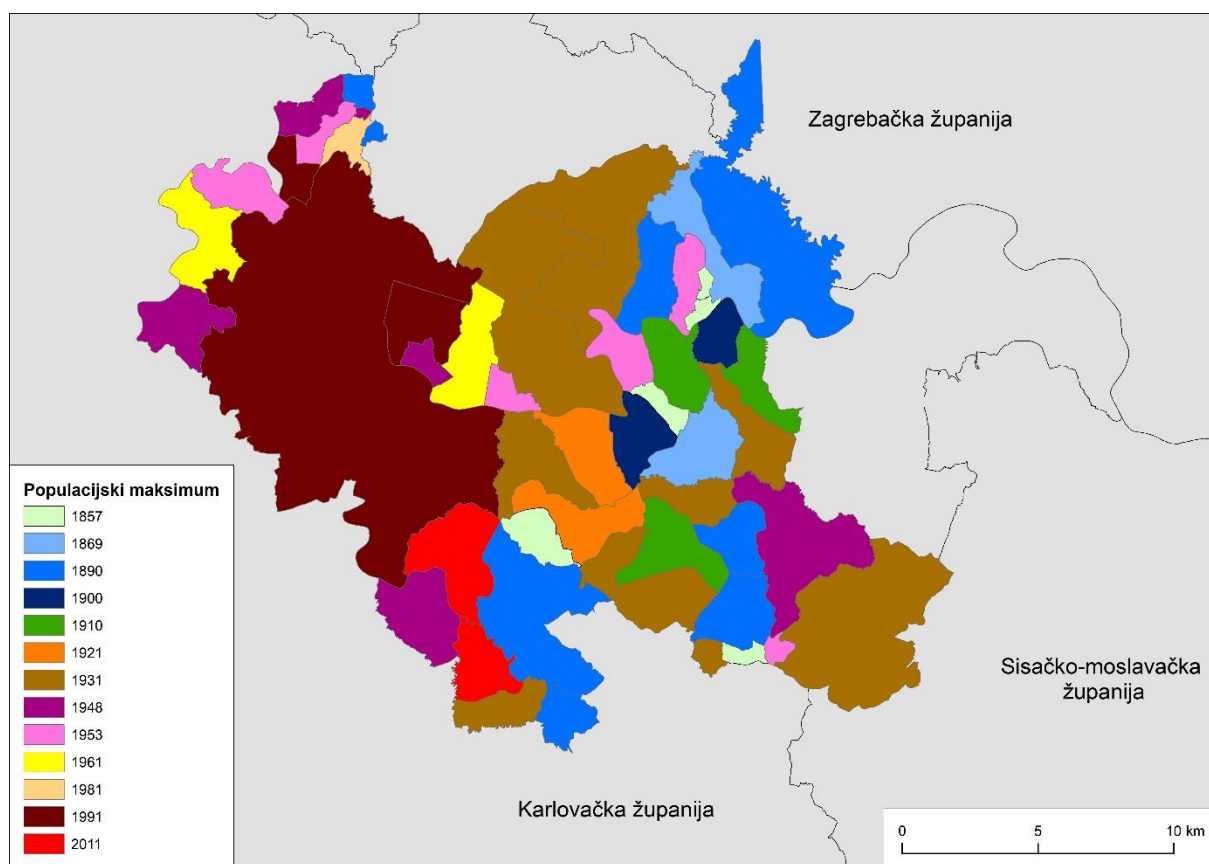

Sl. 12. Indeks ukupne međupopisne promjene broja stanovnika Grada Karlovca 2001. – 2011. godine (po naseljima)

Izvor: izrađeno prema Državna geodetska uprava (DGU), 2016: Središnji registar prostornih jedinica RH (GIS shapefileovi), Zagreb; Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, www.dzs.hr (11.5.2020.).

U skladu s već spomenutih šest razdoblja koja se mogu izdvojiti u kretanju broja stanovnika, mogu se podijeliti i godine maksimuma broja stanovnika za sva naselja. Tijekom vremena je na razvoj naseljenosti utjecalo mnoštvo čimbenika, poput prirodnoga kretanja, migracija, ratova ili općenito životnih prilika u tim naseljima. Od prvoga popisa stanovništva 1857. godine pa do posljednjega 2011. godine dolazilo je do različitih trendova u kretanju broja stanovnika među naseljima Grada Karlovca. Tako čak 17 naselja ima maksimum broja stanovnika u razdoblju od 1857. do 1910. godine. To su uglavnom naselja na istočnome djelu koja imaju karakteristike ruralnoga prostora, a iz kojih se stanovništvo počelo odseljavati jačanjem migracija selo-grad i koja danas uglavnom imaju starije stanovništvo. Drugo je razdoblje od 1910. do 1931. godine obilježio Prvi svjetski rat, zbog čega samo pet naselja ima maksimum tada. Razdoblje nakon toga je također obilježio veliki ratni sukob (Drugi svjetski rat), no u tome razdoblju je obuhvaćeno stanovništvo koje je bilo rezultat poslijeratnoga

„baby boom“-a zbog čega 10 naselja ima svoj populacijski maksimum 1931. godine. Od 1948. do 1961. godine čak 12 naselja ima svoj maksimum, što je rezultat „baby boom“-a nakon Drugog svjetskog rata, ali i činjenice da u to vrijeme nije bilo dopušteno putovati u inozemstvo čime je bio smanjen broj ljudi koji su emigrirali preko granice. Iako dugo, razdoblje od 1961. do 1981. godine obuhvaća samo tri naselja koja su tada imala maksimum broja stanovnika. Razlog ovako malog broja naselja leži u činjenici da se u to vrijeme otvaraju granice te je moguće odlaziti u inozemstvo na privremeni rad. Mnogi koji su otišli takav privremeni rad su pretvorili u trajni ostanak u drugoj državi. U tome razdoblju ujedno raste broj stanovnika razvijenijih dijelova, pa je vrhunac broja stanovnika za Karlovac i još dva naselja 1991. godine. Ratna zbivanja od 1991. do 1995. godine su dovela do stradanja, iseljavanja, razaranja i ekonomskog nazadovanja, zbog čega u godinama nakon rata se nastavlja pad broja stanovnika te u razdoblju od 1991. do danas, maksimum su zabilježila tek pet naselja, od čega samo dva nakon Domovinskog rata tj. 2011. godine (sl. 13).

Sl. 13. Godine populacijskog maksimuma po naseljima Grada Karlovca

Izvor: izrađeno prema Državna geodetska uprava (DGU), 2016: Središnji registar prostornih jedinica RH (GIS shapefileovi), Zagreb; Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, www.dzs.hr (11.5.2020.).

3.2.2. Prirodno kretanje stanovništva

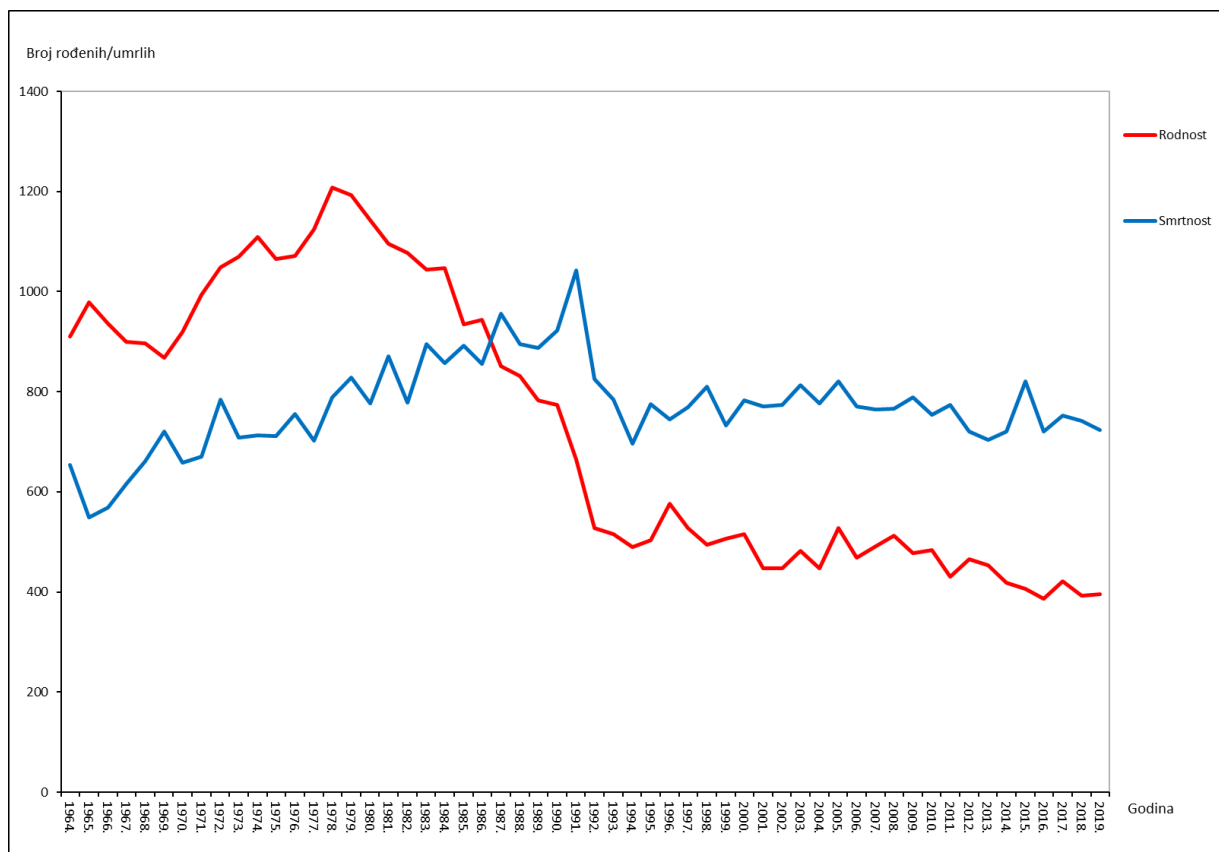
Prirodno kretanje je jedan od najboljih pokazatelja demografskih trendova na nekome području. Njegova kretanja izravno utječu na buduće demografske trendove i omogućuju bolje provođenje populacijskih politika, no isto tako odraz su demografskih trendova iz prošlosti.

Na području današnje Republike Hrvatske se nakon završetka Drugog svjetskog rata događaju promjene karakteristične za većinu zemalja Europe. Dolazi do smanjenja stopa rodности, stabilizacije i porasta stopa smrtnosti, starenja stanovništva, a sve to uzrokuje prirodni pad ili smanjenje stopa prirodnog prirasta. Tako se poslije Drugog svjetskog rata stopa rodности stanovništva Hrvatske blago smanjuje uslijed socijalnog prestrukturiranja, porasta razine obrazovanja, urbanizacije i prihvaćanja gradskog načina života, migracija selo-grad i općeg smanjenja rodности. 1985. godine stopa rodности se smanjuje ispod 14 ‰ te tada stanovništvo Hrvatske ulazi u posttranzicijsku etapu demografske tranzicije (Nejašmić, 2005).

Kao i veći dio Hrvatske, Grad Karlovac ima trend smanjenja broja rođenih do 70-ih godina 20. stoljeća. Tada dolazi porasta broja rođenih kao posljedica poslijeratnog „baby boom“-a, odnosno u tome razdoblju poslijeratna generacija ulazi u dob za reprodukciju. Porast rodности traje do kraja 70-ih, nakon čega slijedi pad koji se nastavlja sve do danas. 1986. godine vrijednosti rodности padaju ispod vrijednosti smrtnosti čime je obilježen početak prirodnoga pada koji je nastavljen do danas, a posebno je bio izražen u prvoj polovici 90-ih kada je u jeku bio Domovinski rat (sl. 14).

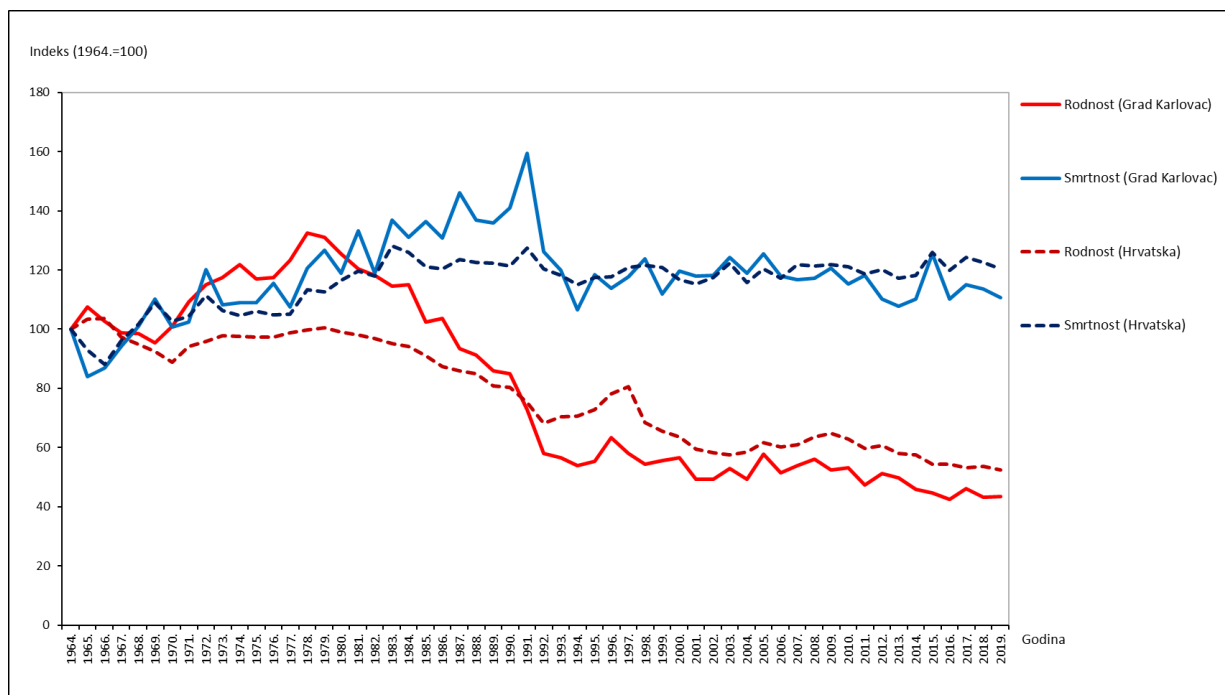
Ukoliko se pozornost obrati na indekse rodности i smrtnosti na razini Grada Karlovca i Hrvatske u cjelini, može se zaključiti kako se oni uglavnom poklapaju, uz blaža odstupanja. Ti izuzetci se odnose na jedno kraće razdoblje od 1970. do 1972. godine i jedno duže razdoblje od 1973. do 1980. godine, kada su razine rodности bile iznad razina smrtnosti, dok na razini Hrvatske indeksi nisu pokazivali takve pokazatelje već suprotne (sl. 15).

Od početka 70-ih godina 20. stoljeća u Hrvatskoj je smrtnost u blagom porastu kao posljedica sve naglašenijeg trenda starenja stanovništva, pa je tako broj umrlih u razdoblju od 1971. do 2019. godine povećan za 15 %. U Gradu Karlovcu je smrtnost u trendu porasta od 80-ih godina, zato što je u Grad Karlovac dugo vremena doseljavalo stanovništvo ruralne okolice, gdje su se takvi trendovi javili znatno ranije.

Sl. 14. Sastavnice prirodnog kretanja stanovništva Grada Karlovca 1964. – 2019. godine

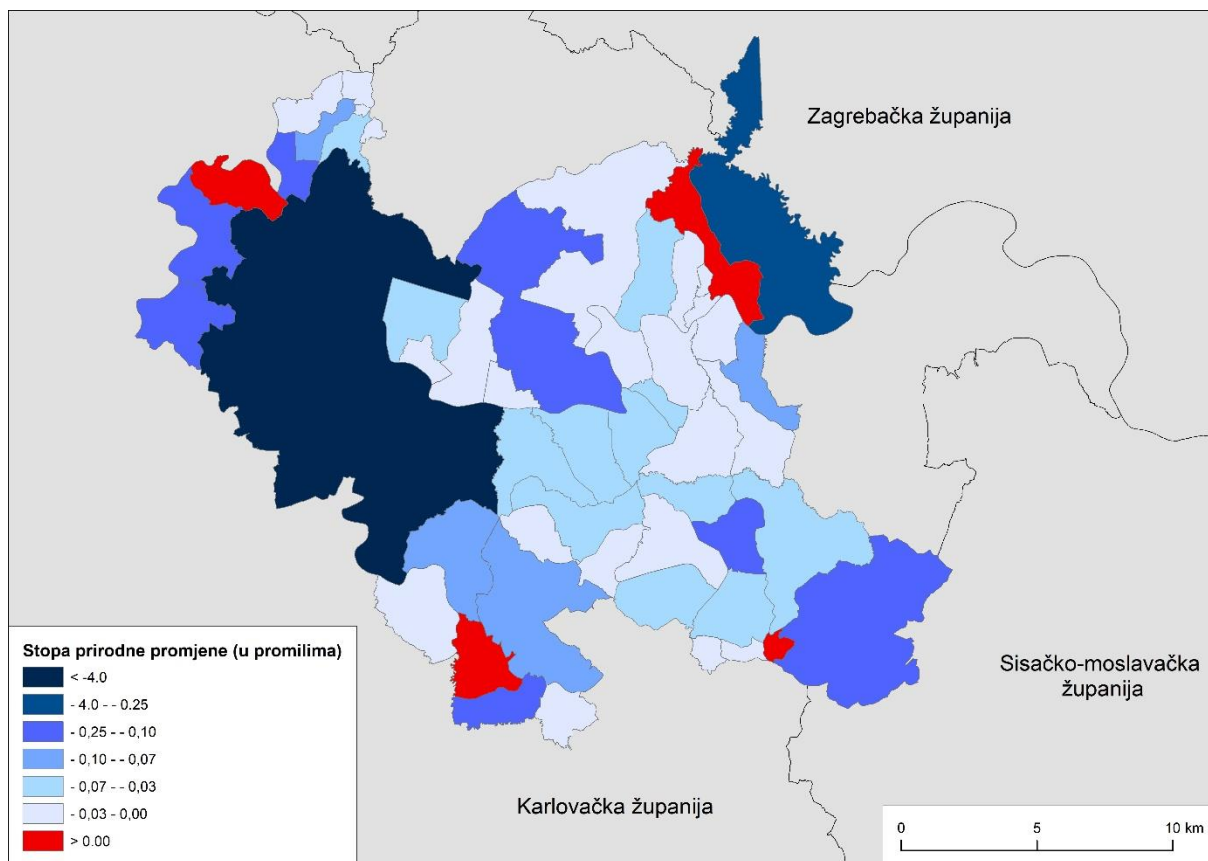
Izvor: Tablogrami 1964. – 2017., Državni zavod za statistiku, Zagreb; Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2018., Državni zavod za statistiku, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/07-01-01_01_2019.htm (20.6.2020.); Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2014., Državni zavod za statistiku, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2015/07-01-01_01_2015.htm (14.2.2021.); Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2019., Državni zavod za statistiku, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/07-01-01_01_2020.htm (20.6.2020.)

Sl. 15. Indeks kretanja rodности i smrtnosti stanovništva Grada Karlovca i Hrvatske 1964. – 2019. godine

Izvor: Tablogrami 1964. – 2017., Državni zavod za statistiku, Zagreb; Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2018., Državni zavod za statistiku, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/07-01-01_01_2019.htm (20.6.2020.); Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2014., Državni zavod za statistiku, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2015/07-01-01_01_2015.htm (14.2.2021.); Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2019., Državni zavod za statistiku, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/07-01-01_01_2020.htm (20.6.2020.)

Gledajući s prostornog aspekta, većina naselja Grada Karlovca ima negativne vrijednosti. Karlovac kao najveće i najvažnije naselje spada u kategoriju sa stopom prirodne promjene manjom od -4,0 % ili točnije rečeno ima stopu promjene -4,18, što je najgori rezultat na razini Grada Karlovca. Samo za usporedbu, drugo najlošije naselje po tome pitanju je Šišljavić sa -0,25 %. Također, velik je udio i naselja u kojima nema promjene pa stopa prirodne promjene iznosi 0 %. Takvih naselja ima 12, a to su uglavnom naselja u kojima nema niti rođenih niti umrlih budući da imaju jako mali broj stanovnika ili se radi o naseljima bez stanovnika (Šebreki). Naselja sa pozitivnom stopom prirodne promjene ima tek četiri, a to su: Tušilović, Kljajić Brdo, Koritinja i Priselci. Naime, na ova naselja ne treba gledati s nekim optimizmom iako su pozitivni primjeri budući da se radi o razlici ne većoj od 3, i to se odnosi samo na Tušilović, dok ostali imaju razliku od 1 (sl. 16). Na temelju svega može se zaključiti kako velike razlike u brojevima rođenih i umrlih ukazuju na trend izumiranja brojnih naselja na ovome području, a ni Karlovac kao glavni centar nije bio pošteđen tih negativnih trendova.

Sl. 16. Stope prirodne promjene Grada Karlovca 2011. godine po naseljima

Izvor: izrađeno prema Državna geodetska uprava (DGU), 2016: Središnji registar prostornih jedinica RH (GIS shapefileovi), Zagreb; Tablogrami 1964. – 2017., Državni zavod za statistiku, Zagreb; Naselja i stanovništvo RH 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.

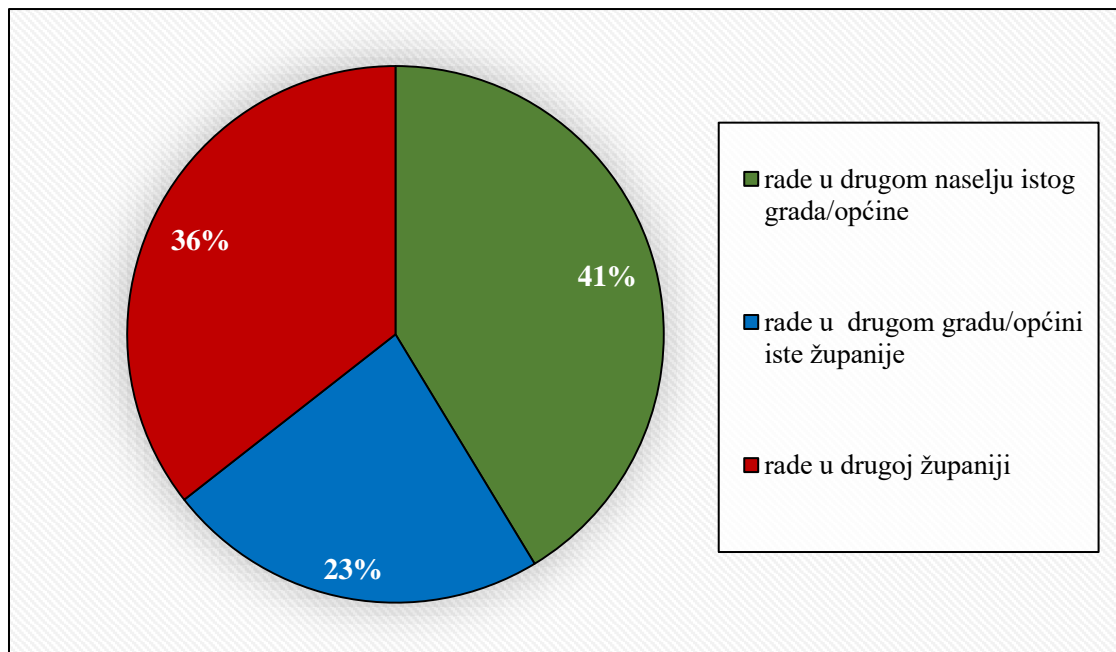
3.2.3. Prostorno kretanje stanovništva

Prostorna pokretljivost često daje uvid u značajke prostora koje se ne mogu uočiti samo na temelju razmještaja stanovništva. Stanovništvo u prostoru nije statično, već se neprestano kreće i tako utječe na njegov demografski i gospodarski razvoj. Dva glavna pokazatelja u tome pogledu su dnevna cirkulacija i migracije stanovnika. Kako bi se dobio bolji uvid u stanje na području Grada Karlovca, detaljno su analizirani podaci prvoga popisa stanovništva nakon Domovinskog rata i onog posljednjeg 2011. godine, tj. zadnja dva popisa.

3.2.3.1. Dnevna cirkulacija

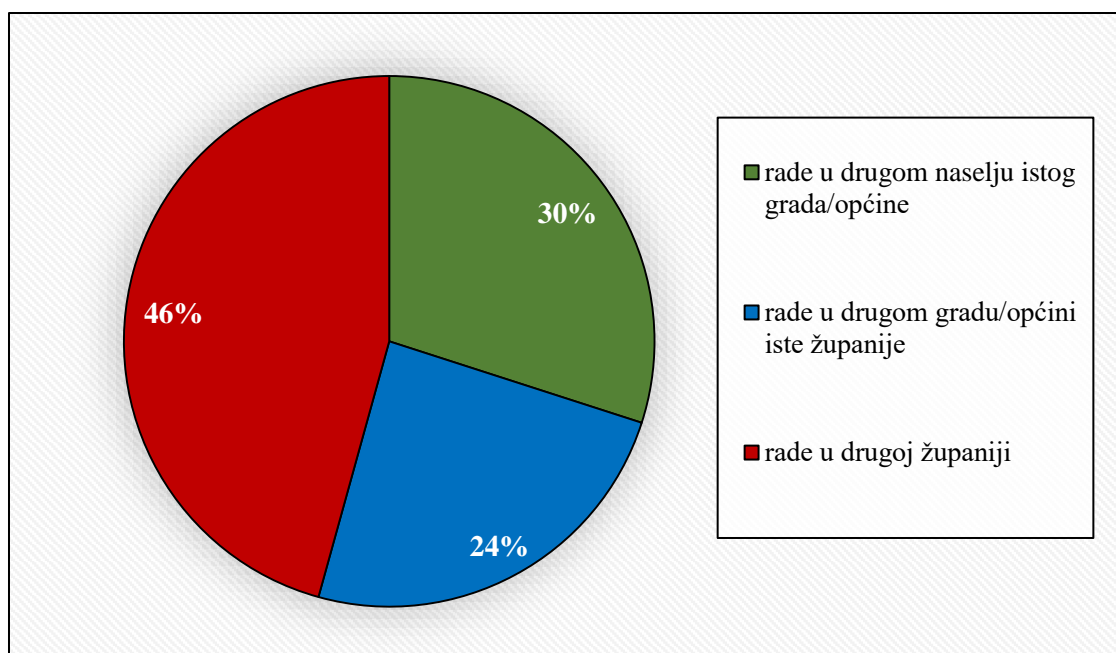
Podaci popisa stanovništva iz 2001. godine ukazuju kako je najveći udio onih koji rade u nekome naselju unutar granica Grada Karlovca (41 %). Unatoč tome, oni koji rade u drugoj županiji (36 %) i oni koji rade u drugom gradu ili općini unutar Karlovačke županije (23 %), su gotovo podjednaki onima koji rade u drugom naselju Grada Karlovca. Zanimljiv je podatak

da je 2001. godine bio i samo jedan zaposlenik koji je radio u inozemstvu pa se u postotnim odnosima nije prikazao, no vjerojatno se radi o zaposleniku u nekoj od susjednih zemalja (sl. 17). Podaci dobiveni popisom 2011. godine pokazuju nešto drugačije stanje u odnosu na prethodni popis, no sa velikim sličnostima. To ukazuje na činjenicu da se prostorna pokretljivost stanovništva nije nešto znatnije mijenjala. Pogledaju li se udjeli cirkulanata prema mjestu rada 2011. godine, uviđa se sličan trend kao i kod prošlog popisa, to jest da su udjeli podjednaki. Razlika u odnosu na prethodni popis je u tome što je ovaj put malo izraženiji većinski udio, pa je najviše onih koji rade u drugoj županiji (46 %), dok su 2001. na prvome mjestu bili oni koji rade u drugom naselju Grada Karlovca. Njih je prema ovome popisu 30 %, a onih koji rade u drugome gradu ili općini Karlovačke županije je 24 %. Također je zanimljiv podatak da je povećan udio onih koji rade u inozemstvu sa 1 na 11 radnika (sl. 18). Ovakve vrijednosti su odraz nove politike Republike Hrvatske nakon Domovinskog rata. Dok to u prvome popisu nakon rata nije još toliko naglašeno, 2011. dolazi do izražaja. Slabljenje Karlovca kao industrijskog grada, odražava se i na strukturu zaposlenih, a time i na dnevne cirkulacije. Velik udio stanovništva je u prijelaznome razdoblju zbog propadanja industrije u Karlovcu, bio primoran pronaći posao izvan županije, a to se prvenstveno odnosi na Grad Zagreb.

Sl. 17. Aktivno stanovništvo Grada Karlovca koje obavlja zanimanje i dnevno cirkulira na rad prema mjestu rada 2001. godine

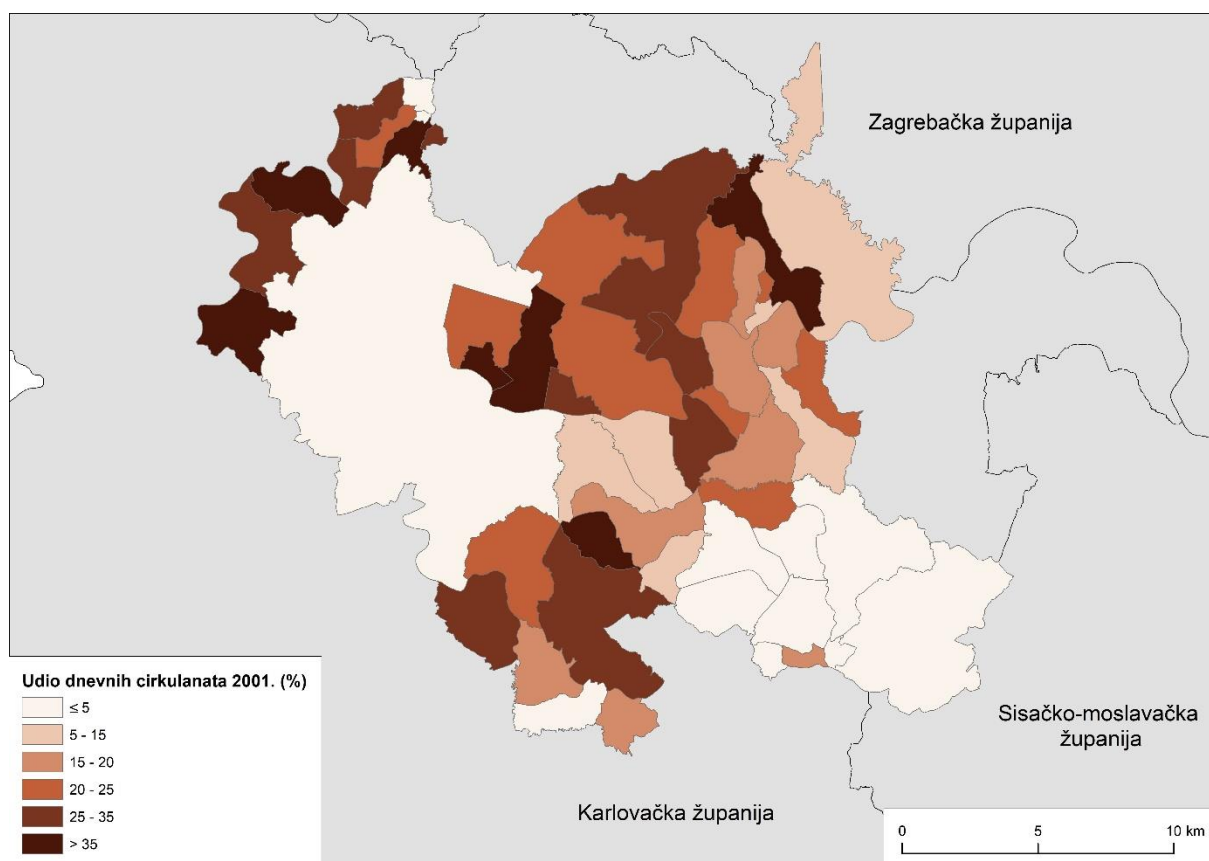
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: dnevni i tjedni migranti, po naseljima, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

Sl. 18. Aktivno stanovništvo Grada Karlovca koje obavlja zanimanje i dnevno cirkulira na rad prema mjestu rada 2011. godine

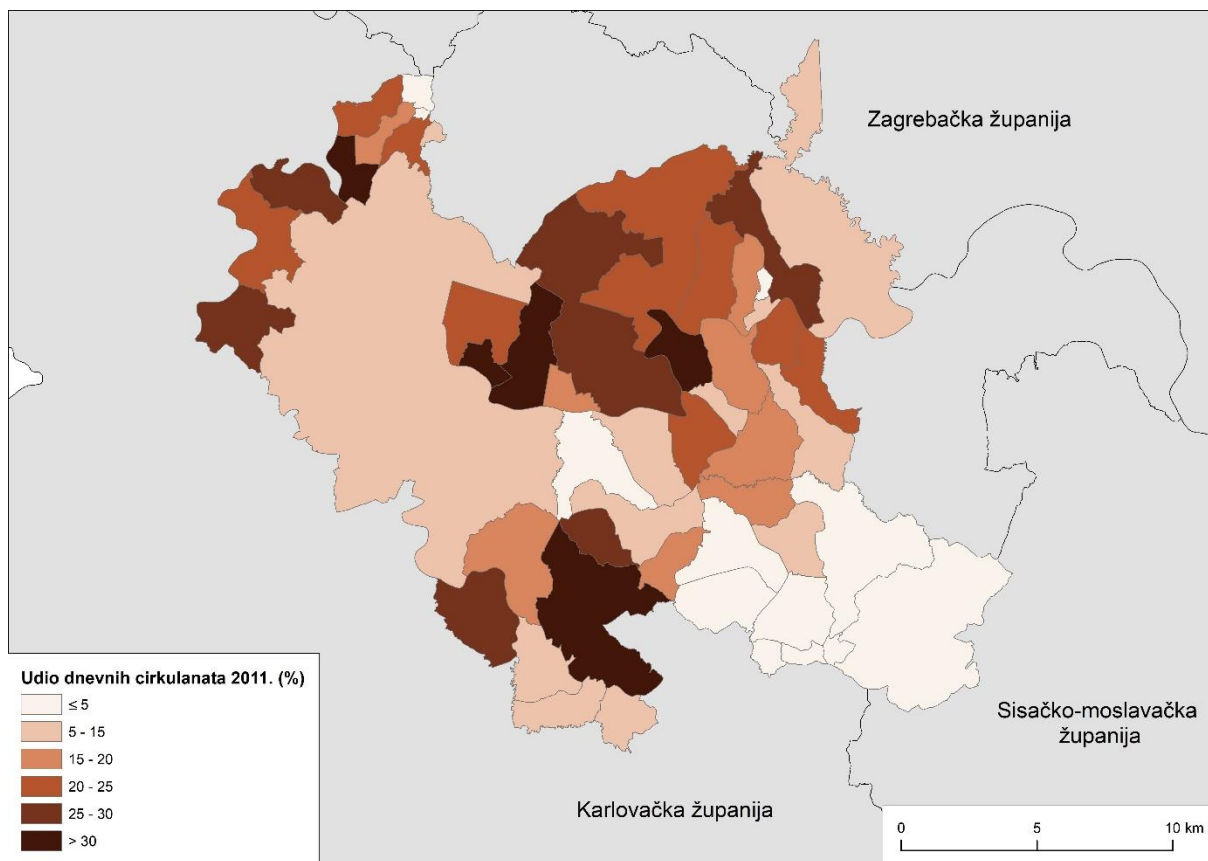
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011: zaposleni – dnevni migranti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Svede li se analiza na prostornu razinu, mogu se uočiti slični trendovi. Tako je 2001. godine Karlovac pripadao najnižem razredu, s udjelom dnevnih cirkulanata ispod 5 %. To se odražavalo i na njegova okolna naselja koja su imala najveće udjele dnevnih cirkulanata, a tu se posebno isticalo Husje sa 43 % (sl. 19). Situacija u 2011. godini je slična, no s određenim odstupanjima. Kao što je već naglašeno Karlovac kao industrijsko središte s vremenom slabi te jačaju dnevne cirkulacije u druge županije i naselja. Unatoč tome, i dalje najveće udjele dnevnih cirkulanata imaju naselja u okolici Karlovca i ona bolje povezana s Karlovcem kao i dalje najvećim centrom rada, ali i centrom koji privlači stanovništvo okolice sa brojnim funkcijama, poput veleučilišta. Po udjelu dnevnih cirkulanata kao rekorderi se ističu opet Husje s udjelom od 40 %, dok najmanje udjele, odnosno niti jednog dnevnog cirkulanta, imaju Donji Sjeniĉak, Gornji Sjeniĉak, Ivanĉići Pokupski, Ivanković Selo, Ivošević Selo, Klipino Brdo, Kljajić Brdo, Konjkovsko, Manjerovići, Utinja i Šebreki. Karlovac kao glavni centar je sa 7 % još jednom očekivano na samome zaĉelju po ovome pokazatelju, budući da sam privlaĉi najveći broj cirkulanata, no vidljivo je povećanje i na njegovoj razini zbog već spomenutih trendova (sl. 20).

Sl. 19. Udio dnevnih cirkulanata u zaposlenom stanovništvu Grada Karlovca 2001. godine (po naseljima)

Izvor: izrađeno prema Državna geodetska uprava (DGU), 2016: Središnji registar prostornih jedinica RH (GIS shapefileovi), Zagreb; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: dnevni i tjedni migranti, po naseljima, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

Sl. 20. Udio dnevnih cirkulanata u zaposlenom stanovništvu Grada Karlovca 2011. godine (po naseljima)

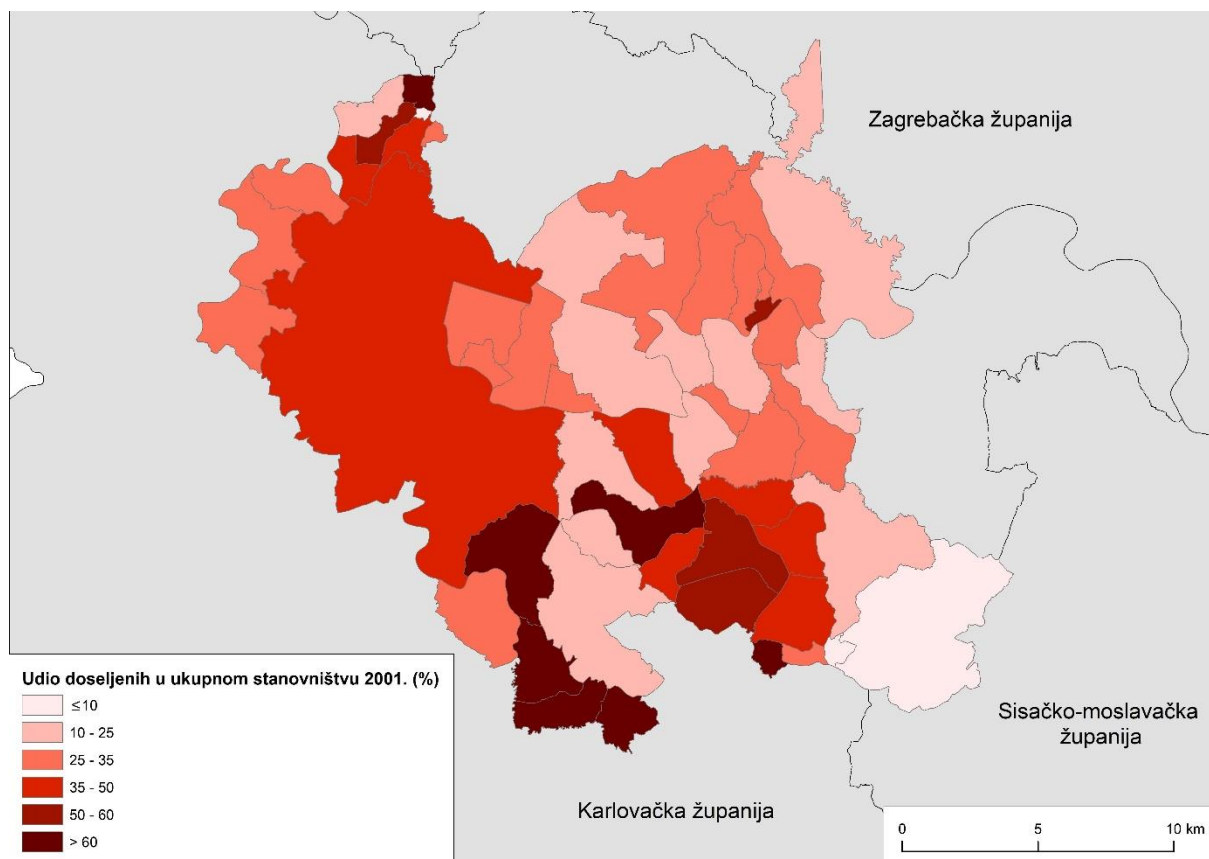
Izvor: izrađeno prema Državna geodetska uprava (DGU), 2016: Središnji registar prostornih jedinica RH (GIS shapefileovi), Zagreb; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011: zaposleni – dnevni migranti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013

3.2.3.2. Migracije

Kada se govori o prostornoj pokretljivosti, uz dnevne cirkulacije, kao glavni pokazatelj ističu se migracije. To je za razliku od dnevnih cirkulacija, jedan od faktora koji može izravno utjecati na broj i razmještaj stanovništva ili na kretanje broja stanovnika nekog područja. Migracije su i od velikog značaja za gospodarstvo jer preintenzivna emigracija može dovesti do odljeva radne snage.

Prema popisu stanovništva 2001. godine je na području Grada Karlovca živjelo 43 % doseljenih, dok je domicilnog stanovništva bilo 57 %. Najveći udio se odnosi na naselja Tušilović, Konjkovsko, Utinja, Brezova Glava, Cerovac Vukmanički, Okić, Gornja Trebinja i Ivanković Selo. Udio doseljenih u svakome od tih naselja je bio veći od 60 %, a uglavnom su to naselja u blizini Karlovca i bolje prometno povezana. Karlovac kao najveće naselje pripada u razred 35 – 50 %, točnije udio doseljenih u Karlovcu iznosi 44 %, što je u usporedbi s

Tušilovićem koji ima 86 % relativno malo. Najmanji udio doseljenih je u naseljima koja su prometno izoliranija te u kojima i domicilno stanovništvo prati trend odlaska tj. iseljenja, a najistaknutiji su Gornji Sjeničak i Kljajić Brdo, koje ima tek 7 % doseljenih (sl. 21).

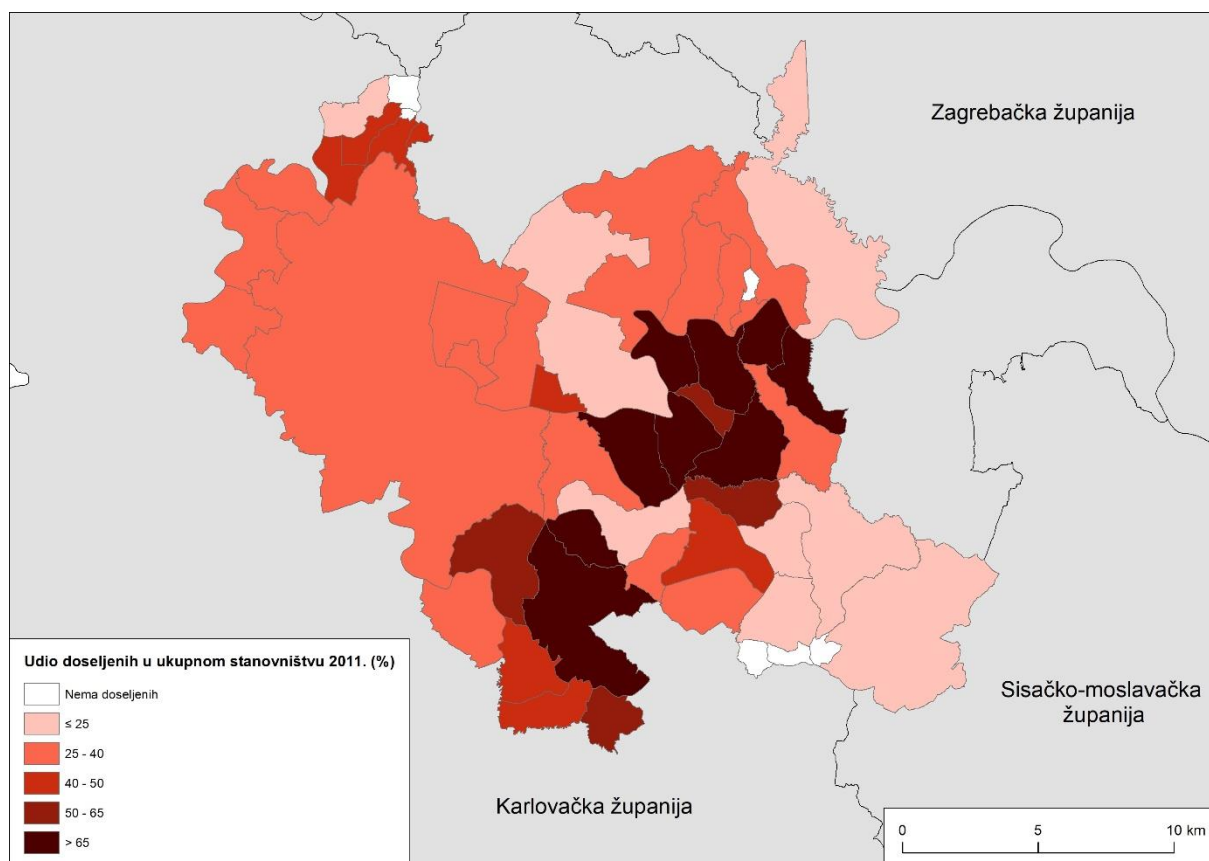

Sl. 21. Udio doseljenih u ukupnom stanovništvu Grada Karlovca 2001. godine

Izvor: izrađeno prema Državna geodetska uprava (DGU), 2016: Središnji registar prostornih jedinica RH (GIS shapefileovi), Zagreb; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: migracijska obilježja stanovništva, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

U razdoblju između dva popisa situacija se znatno promijenila. Tako je 2011. godine je na području Grada Karlovca živjelo 47 % doseljenih, dok je domicilnog stanovništva bilo 53 %. U odnosu na prethodnu popisnu godinu, 2011. godine je najveći udio doseljenih bio u naseljima Brežani, Ribari, Slunjska Selnica, Brođani, Knez Gorica, Kablar, Vukmanić, Skakavac, Banska Selnica i Slunjski Moravci. Ova naselja su imala udio doseljenih veći od 65 %, dok granicu zadnjeg razreda iz 2001. godine (>60 %) prelazi još naselje Lipje sa 64 % doseljenih. Razlog povećanja udjela doseljenih je povećanje udjela povratnika u matična naselja, odnosno stanovništva koje je izbjeglo zbog rata. Karlovac za razliku od 2001. godine ima tek 33 % doseljenih u ukupnome stanovništvu, što je smanjenje za 11 % u odnosu na prethodni popis. Najmanji udio doseljenih i dalje ima Kljajić Brdo, a ovoga puta su mu se

pridružili još i Ivančić Pokupski, Ivošević Selo, Konjkovsko i Utinja. Pri tome potrebno je naglasiti da je vidljivo kako podaci za naselja s izrazito malim brojem stanovnika jako variraju budući da i jedan doseljeni može imati velik utjecaj na mali broj stanovnika, a najbolji primjer su Konjkovsko i Utinja koji su bili 2001. bili u najvišem razredu (sl. 21, 22).

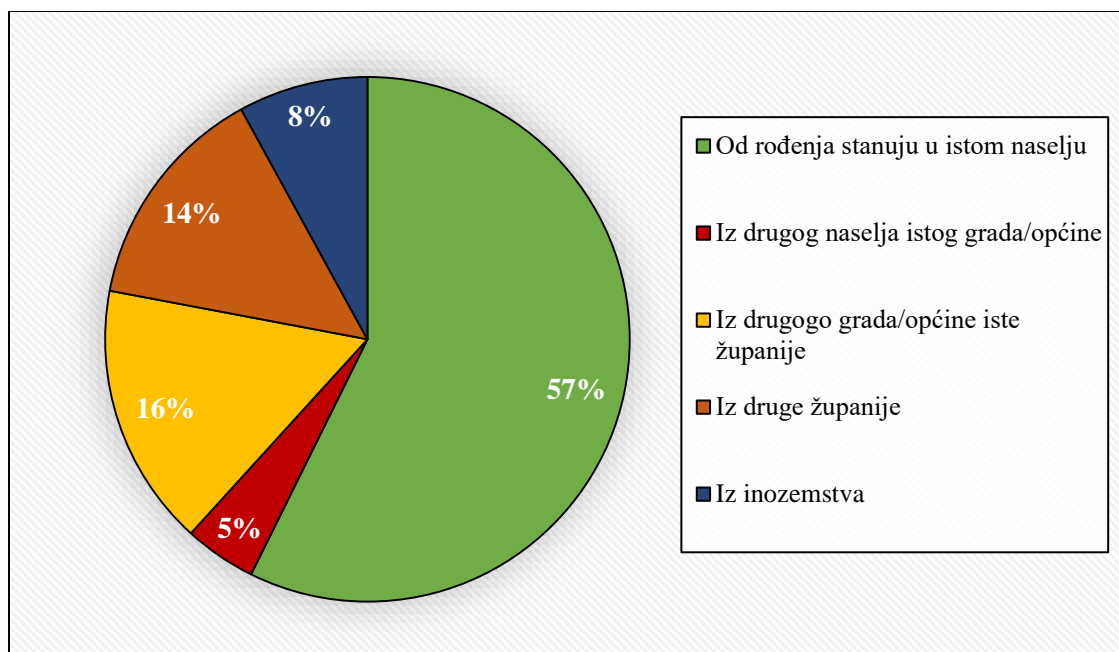

Sl. 22. Udio doseljenih u ukupnom stanovništvu Grada Karlovca 2011. godine

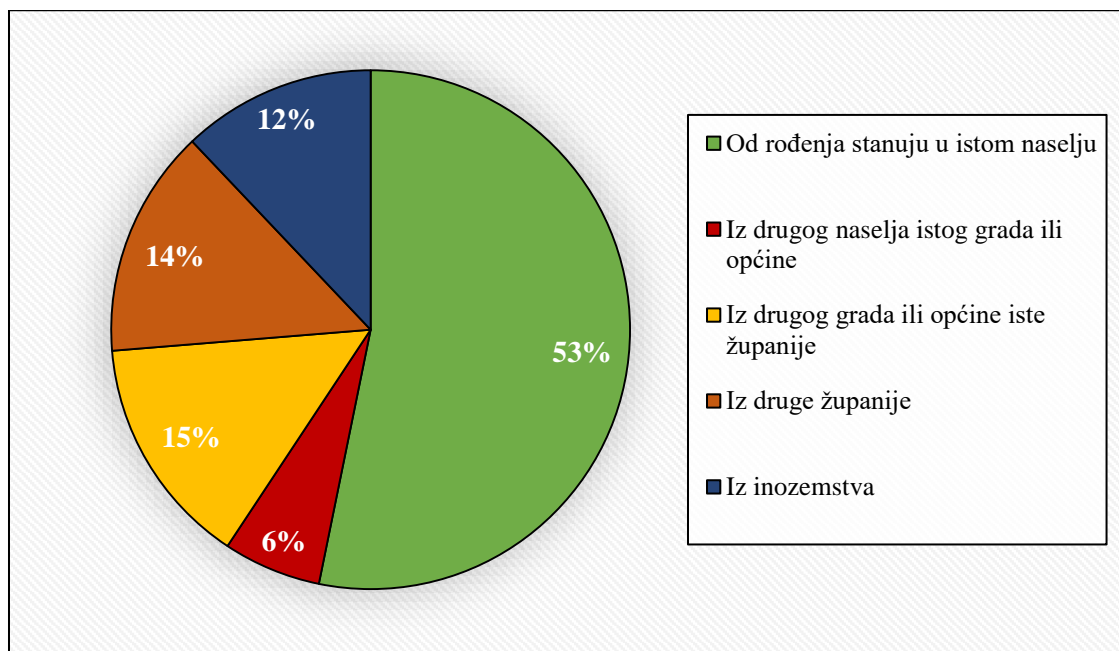
Izvor: izrađeno prema Državna geodetska uprava (DGU), 2016: Središnji registar prostornih jedinica RH (GIS shapefileovi), Zagreb; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: migracijska obilježja stanovništva, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.

Što se tiče udjela doseljenih prema mjestu prethodnog boravka u odnosu na domicilno stanovništvo 2001. godine je bio najveći udio onih koji dolaze iz drugog Grada ili općine unutar Karlovačke županije (16 %). Na drugome mjestu su oni koji su doselili iz druge županije, njih 14 %, dok ih slijede doseljeni iz inozemstva, njih 8 %. Doseljeni iz inozemstva su uglavnom oni koji su kao mlađi otišli na rad u inozemstvo te se tamo zadržali do određene dobi i kasnije vratili. Najmanji udio je onih koji su iz drugog naselja istog Grada ili općine, tj. oni iz drugog naselja Grada Karlovca (5 %) (sl. 23). U odnosu na prethodni popis, 2011. se vidi da i dalje prednjače oni koji su doselili iz drugog Grada ili općine iste županije, dok je najmanji udio onih iz drugog naselja istog Grada ili općine tj. onih koji su selili unutar granica

jedinice lokalne samouprave. Udio doseljenih iz druge županije je ostao isti, odnosno i dalje je 14 % u ukupnome stanovništvu, dok je udio onih koji su doselili iz inozemstva porastao na 12 % (sl. 24).

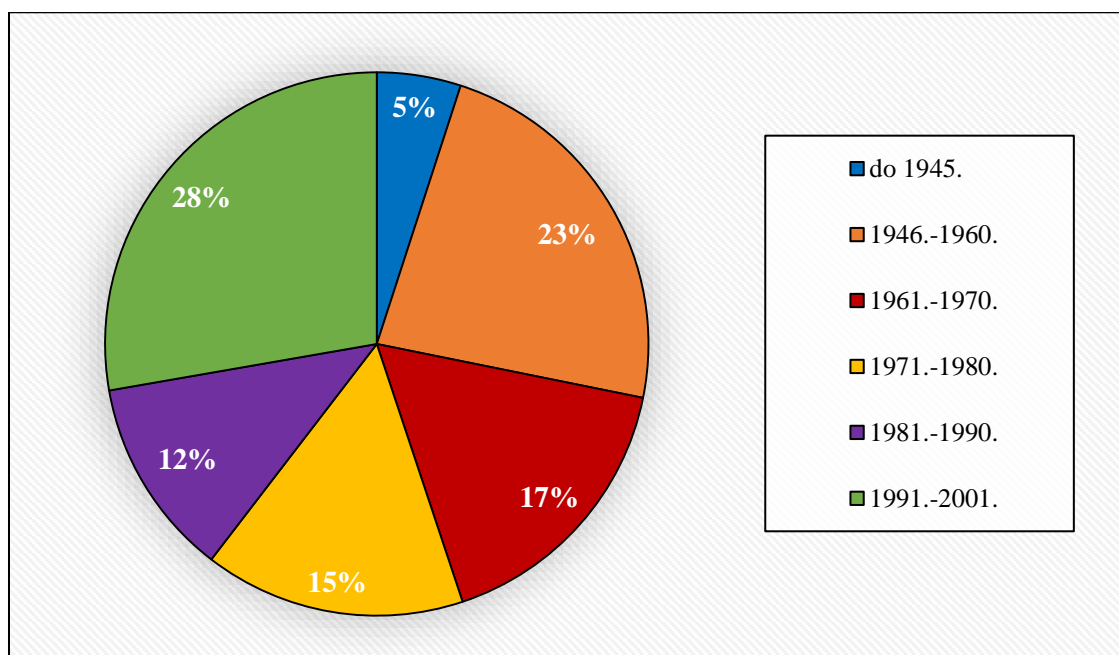

Sl. 23. Doseljeni na područje Grada Karlovca prema mjestu prethodnog boravka 2001. godine
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: stanovništvo prema migracijskim obilježjima, po gradovima/općinama, www.dzs.hr (12.7.2020.).

Sl. 24. Doseljeni na područje Grada Karlovca prema mjestu prethodnog boravka 2011. godine
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: migracijska obilježja stanovništva, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013

Kako u prostoru, migracije se može promatrati i s vremenskog aspekta uzimajući u obzir podatke od doseljenima prema vremenu doseljenja. Prema tome najveći udio stanovništva doselio se nakon Drugog svjetskog rata, odnosno njih 95 %. Ovakav podatak i nije iznenađujući s obzirom na to da nakon rata dolazi do urbanizacije i industrijalizacije Grada Karlovca u pravome smislu, što potiče i doseljavanje radne snage iz drugih dijelova županije i šire okolice. U tih 95 % potrebno je izdvojiti razdoblje 1991. – 2001. kao razdoblje s najvećim udjelom, što se najvećim dijelom odnosi na stanovništvo koje je izbjeglo za vrijeme rata te se nakon istoga vratilo u svoje mjesto stanovanja, ali i velik broj Hrvata iz Bosne i Hercegovine koji su se doselili u hrvatske krajeve budući da je rat u Hrvatskoj prije završio (sl. 25).

Sl. 25. Doseljeni na područje Grada Karlovca prema vremenu doseljenja 2001. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: migracijska obilježja stanovništva, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

3.2.4. Tipovi općeg kretanja stanovništva

Tipovi općeg kretanja stanovništva određuju se analizom tri glavne komponente, odnosno stavljanjem u odnos prirodnog kretanja, migracijske bilance i ukupnog kretanja stanovništva. Na temelju toga može se odrediti je li prostor emigracijskog ili imigracijskog karaktera, što se odražava kroz pozitivnu ili negativnu migracijsku bilancu (Nejašmić, 2005). Tako se izdvaja osam podtipova općeg kretanja stanovništva, od čega su četiri emigracijskih obilježja i četiri imigracijskih obilježja. Od emigracijskih podtipova se izdvajaju E₁, E₂, E₃ i E₄ tip. E₁ podtip je egzodusni s trendom emigracije, E₂ podtip je egzodusni s trendom depopulacije, E₃ podtip

je egzodusni s trendom izrazite depopulacije i E₄ je egzodusni podtip s trendom izumiranja. Od imigracijskih podtipova se ističu I₁, I₂, I₃ i I₄ tip. Kao i kod egzodusnih podtipova, svaki imigracijski podtip ima posebna obilježja, pa je tako I₁ podtip imigracijski s trendom ekspanzije imigracijom, I₂ podtip imigracijski s trendom regeneracije imigracijom, I₃ podtip imigracijski s trendom slabe regeneracije imigracijom i I₄ podtip imigracijski s trendom veoma slabe regeneracije imigracijom (Pejnović, 1991).

Na području Grada Karlovca je u razdoblju 1991. – 2001. dominantan bio E₄ podtip, a u idućem razdoblju 2001. – 2011. stanje je ostalo isto, odnosno Grad Karlovac se i dalje nalazio u podtipu E₄ (Turk i dr., 2015). Ovaj podtip je egzodusni s trendom izumiranja koji karakterizira negativno prirodno i popisom ustanovljeno kretanje pri čemu je stopa prirodnog pada manja od stope popisom ustanovljenog smanjenja (Pejnović, 1991). Osim Grada Karlovca na razini Karlovačke županije ovaj podtip bilježe sva ostala gradska područja odnosno Gradovi Duga Resa, Ozalj, Ogulin i Slunj (sl. 26). Razlog takvoga stanja u Gradu Karlovcu i ostalim dijelovima županije je zbog sve većeg odseljavanja mladog stanovništva koje predstavlja demografski reproduktivno stanovništvo, a ujedno iseljavanjem izravno utječe na smanjenje broja stanovnika.

3.3. Sastav stanovništva prema spolu i dobi

Tab. 6. Pokazatelji sastava stanovništva Grada Karlovca prema spolu i dobi 2011. godine

	Ukupno	Karlovac	Ostala naselja	Republika Hrvatska
Mlado stanovništvo (0 – 19) (%)	18,29	18,21	18,72	20,90
Zrelo stanovništvo (20 – 59) (%)	54,88	55,55	51,38	55,00
Staro stanovništvo (60 i više) (%)	26,82	26,24	29,90	24,10
Indeks starosti (is)	146,62	144,07	159,72	115,00
Koeficijent feminiteta (kf)	112,92	114,65	104,24	107,40
Koeficijent feminiteta (20 – 39 g.) (kf,20 – 39)	98,92	100,85	88,64	96,10

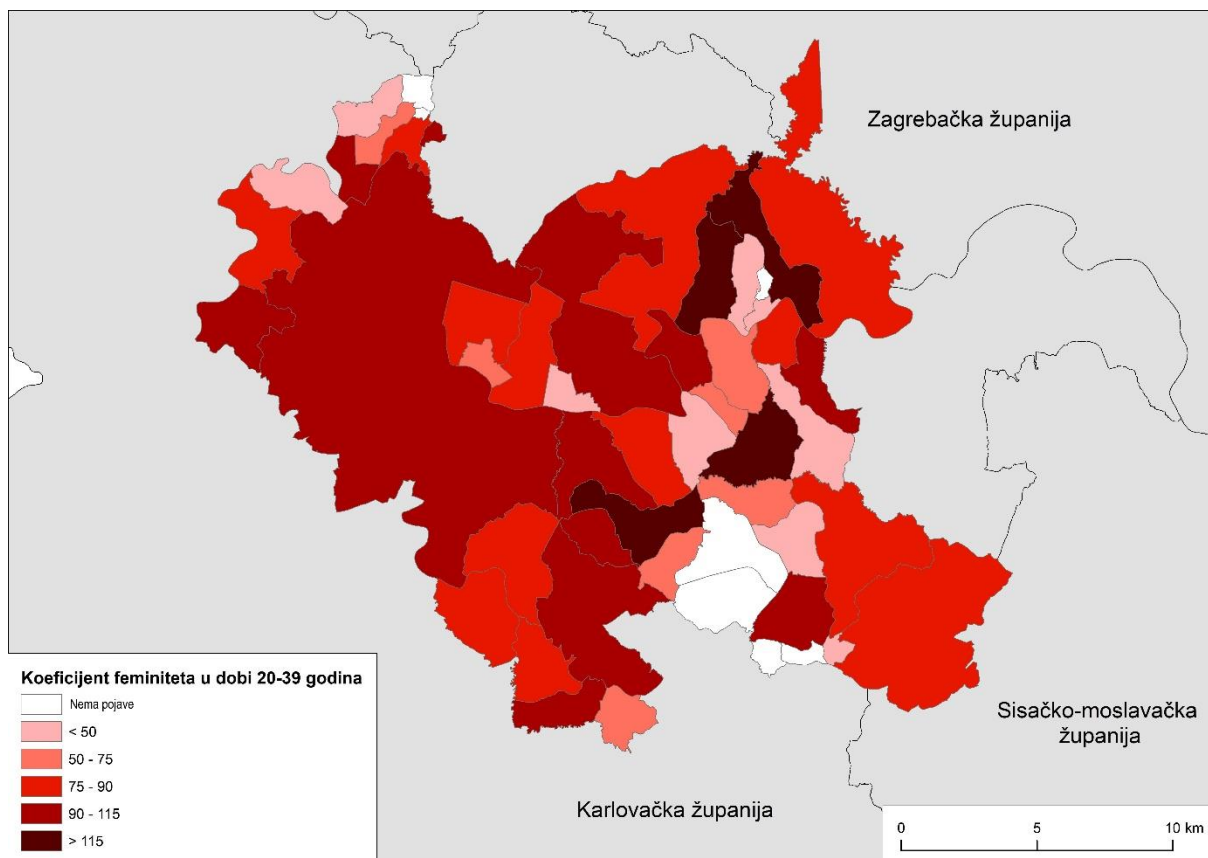
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, www.dzs.hr (11.5.2020.).

3.3.1. Sastav stanovništva prema spolu

U tzv. „zatvorenim populacijama“ opće obilježje sastava stanovništva prema spolu je manjak ženskog stanovništva u mlađim dobnim skupinama, što dolazi kao posljedica diferencijalnog nataliteta po spolu. Uz navedeno, važno obilježje takvih populacija je i višak ženskog stanovništva u starijim dobnim skupinama, što se pojavljuje kao posljedica diferencijalnog mortaliteta po spolu. Time dolazi do ravnoteže brojčanog odnosa muškog i ženskog stanovništva (Nejašmić, 2005). Idealna ravnoteža je nemoguća u svim dobnim skupinama, pa tako dolazi do određenih razlika na svim razinama, koje se može analizirati različitim pokazateljima.

Koeficijent feminiteta je jedan od najvažnijih takvih pokazatelja kada je u pitanju sastav stanovništva po spolu. Osim što ukazuje na trenutnu situaciju, isto tako je i odraz prošlih te budućih trendova. Koeficijent feminiteta predstavlja broj žena na 100 muškaraca, a rijetko kada se može postići da iznosi 100, što bi značilo postignutu savršenu ravnotežu u broju muškaraca i žena. Vidljivo je kako je on na razini Republike Hrvatske (107,40), nešto niži od prosjeka na razini Grada Karlovca (112,92). Što se tiče odnosa vrijednosti unutar Grada Karlovca, razlike su također zamjetne. Tako Karlovac ima koeficijent feminiteta 114,65, dok sva ostala naselja u prosjeku imaju 104,24 (tab. 6). Trendovi koji vladaju na području Grada Karlovca su tipični trendovi već spomenutih „zatvorenih populacija“, što je prvenstveno povezano sa starenjem stanovništva i dužim životnim vijekom ženske populacije..

Još jedan bitan pokazatelj stanovništva po spolu je koeficijent feminiteta u dobi 20 – 39 godina, odnosno specifični koeficijent feminiteta. Usporede li se vrijednosti na razini Grada Karlovca i Hrvatske, dobivaju se nešto manje razlike kao i kod prethodnog pokazatelja. Tako na razini Grada Karlovca on iznosi 98,92, dok na razini Hrvatske 96,10. Što se tiče razlika na lokalnoj razini, vidljiva je znatno veća razlika ostalih naselja (88,64) u odnosu na Karlovac 100,85 (tab. 6). Gledajući s prostornog aspekta uočljivo je kako u istočnim ruralnim dijelovima vlada velika neravnoteža. S najvećim vrijednostima (>115) ističu se Koritinja, Zamršje, Skakavac i Gornja Trebinja, koja su redom manja naselja. Glavni razlog tomu je što su to naselja koja s ionako malim brojem stanovnika imaju tendenciju starenja i izumiranja. Najlošija situacija je u naseljima Ivanković Selo, Klipino Brdo, Konjkovsko i Šebreki, gdje nema ženskih osoba u toj dobi, što uvelike otežava demografsku revitalizaciju tih krajeva (sl. 26).

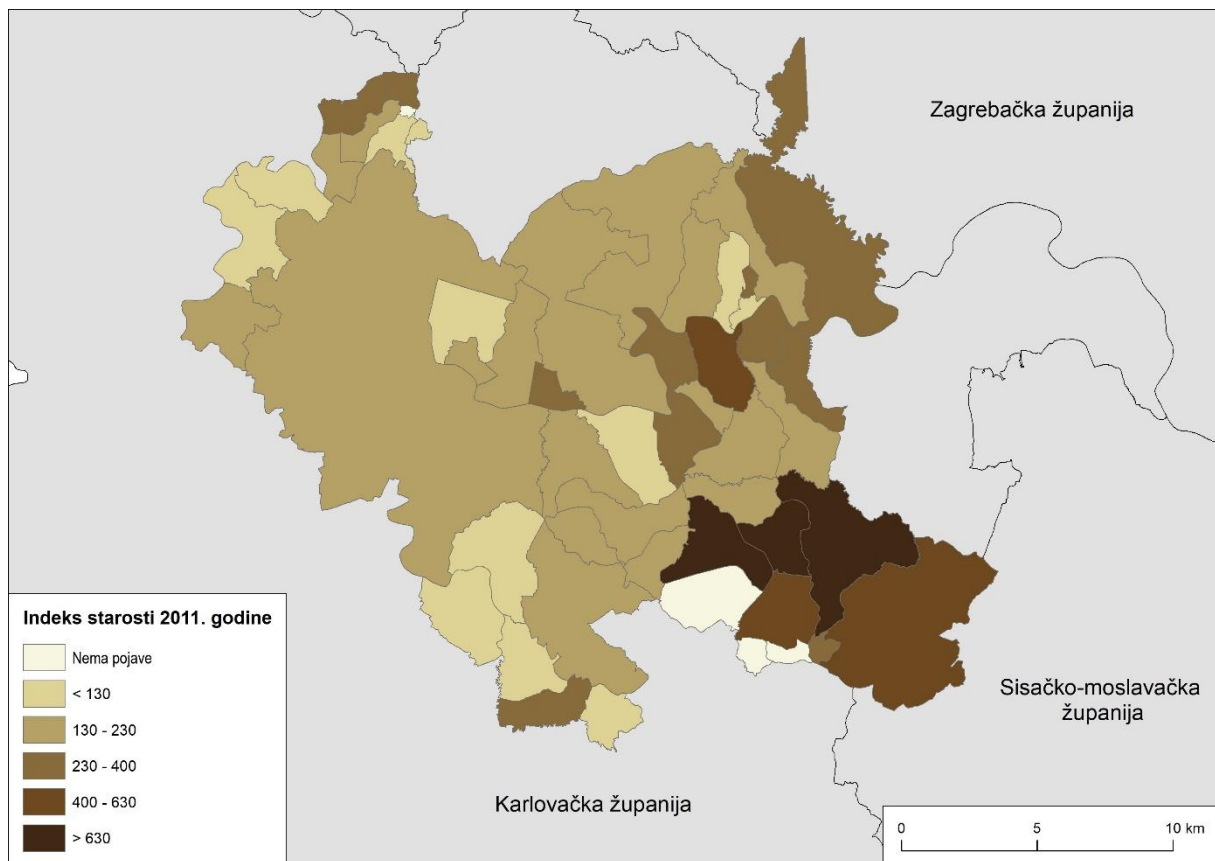
Sl. 26. Koeficijent feminiteta u dobi 20 – 39 godina po naseljima Grada Karlovca 2011. godine

Izvor: izrađeno prema Državna geodetska uprava (DGU), 2016: Središnji registar prostornih jedinica RH (GIS shapefileovi), Zagreb; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, www.dzs.hr (11.5.2020.).

3.3.2. Sastav stanovništva prema dobi

Dobna struktura stanovništva sama po sebi predstavlja jedan od ključnih faktora koji utječu na demografsko-gospodarski razvoj prostora. S obzirom na to možemo izdvojiti 3 dobne skupine: mlado (0 – 19), zrelo (20 – 59) i staro (60+) stanovništvo. Na razini Grada Karlovca prevladavaju gotovo jednaki udjeli mladog stanovništva od 18 % u Karlovcu i ostalim naseljima. To je nešto manje od prosjeka na razini Republike Hrvatske gdje udio mladog stanovništva iznosi 20,90 %. Što se tiče zrelog stanovništva, udjeli malo variraju. Tako Karlovac kao naselje ima isti udio kao što je to na razini cijele Hrvatske, 55 %, dok ostala naselja imaju nešto manji udio od 51,38 %. Najveći udio starog stanovništva imaju ostala naselja Grada Karlovca bez Karlovca, skoro 30 %, dok samo Karlovac ima nešto manji udio od 26,24 %. Na razini Republike Hrvatske prosjek udjela starog stanovništva iznosi 24,10 %, što govori da Grad Karlovac sa 26,82 % ima iznadprosječan udio starog stanovništva (tab. 6).

Uz udjele bitan pokazatelj dobne strukture stanovništva je indeks starosti koji predstavlja brojčani odnos mladog (0 – 19) i starog (60+) stanovništva. Na razini Hrvatske on je 2011. godine iznosio 115, dok je na razini Grada Karlovca ta vrijednost bila znatno veća (146,62). Što se tiče lokalne razine i odnosa Karlovac – ostala naselja, vrijednosti također ukazuju na različit intenzitet starenja ovoga prostora. Najlošija situacija je u jugoistočnim dijelovima gdje vrijednosti prelaze 630, gdje se posebno ističu Donji Sjeničak, Klipino Brdo, Udbinja, Manjerovići i Slunjska Selnica. To su prvenstveno izoliraniji ruralni krajevi koji su lošije povezani s Karlovcem i iz kojih se mlado stanovništvo uglavnom iselilo. Iako se o pozitivnim vrijednostima na ovome području ne može govoriti, najbolje vrijednosti bilježe naselja u okolici Karlovca, budući da su najbolje povezana i lokacijski najbliža njemu kao glavnom centru (sl. 27).

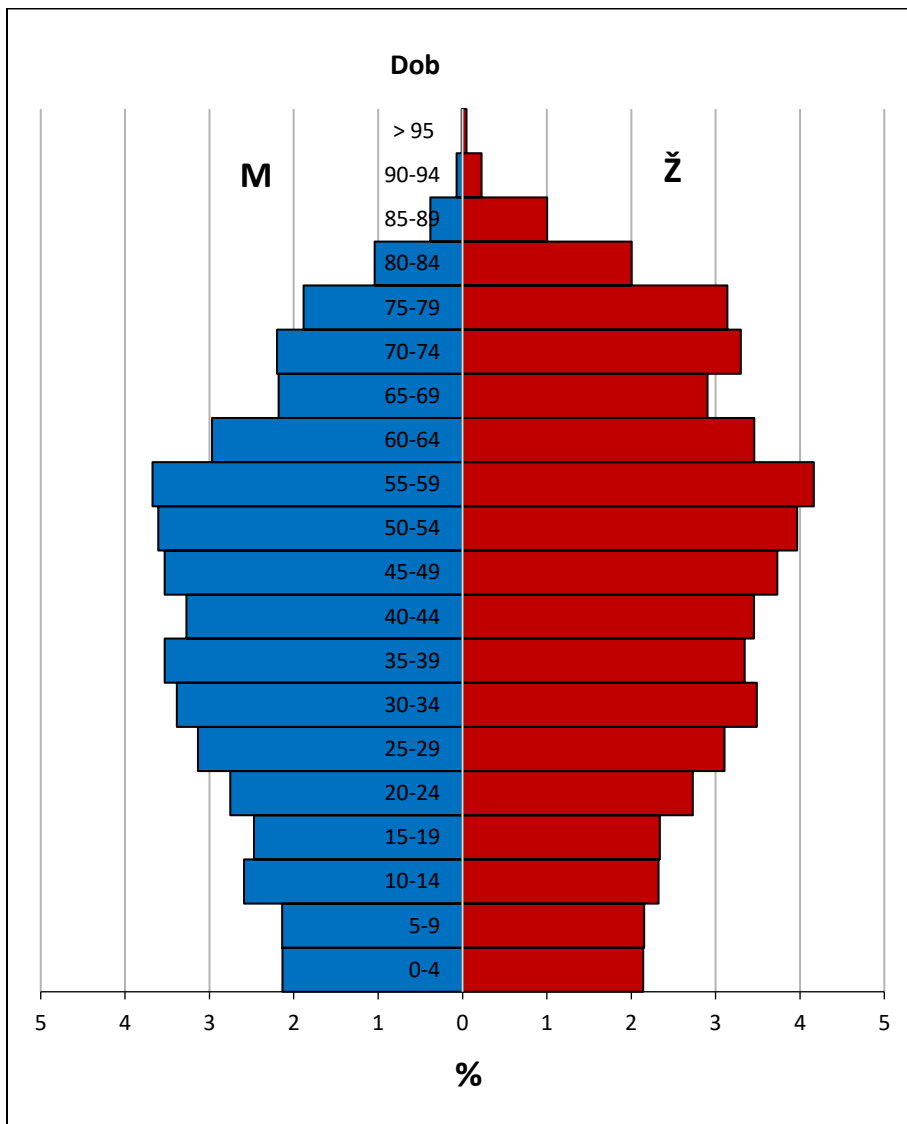

Sl. 27. Indeks starosti stanovništva Grada Karlovca po naseljima 2011. godine

Izvor: izrađeno prema Državna geodetska uprava (DGU), 2016: Središnji registar prostornih jedinica RH (GIS shapefileovi), Zagreb; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, www.dzs.hr (11.5.2020.).

Zasigurno najbolji uvid u dobno-spolnu strukturu prostora daje grafički prikaz dobno-spolne strukture stanovništva. Ratna stradanja 90-ih i sve niže stope nataliteta dovele su do suženja

tzv. piramidalne baze. To ukazuje na sve manji udio mladog stanovništva, dok je zamjetno da starije dobne skupine zauzimaju veće udjele. Najveći udio vidljivo zauzima zrelo stanovništvo, a posebno dobna skupina 55 – 59 godina. Razlike između spolova su također vidljive, pa je tako u mlađoj dobi nešto manji udio muškog stanovništva, dok je u zrelijoj i starijoj dobi ženska populacija znatno brojnija. Ovi pokazatelji su i u skladu s već spomenutim dužim životnim vijekom žena i sa starenjem stanovništva u cjelini. Grafički prikaz dobno-spolne strukture tako otkriva kako se neki negativni trendovi iz prošlosti odražavaju na današnju strukturu stanovništva, ali i otkriva potencijalne buduće trendove. S obzirom na to može se zaključiti kako sve navedeno ukazuje na nastavak negativnih kretanja i daljnje suženje baze tzv. piramide (sl. 28).

Sl. 28. Dobno-spolna struktura stanovništva Grada Karlovca 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, www.dzs.hr (11.5.2020.).

4. Društveno-gospodarska slika Grada Karlovca

Detaljnim uvidom u demografske pokazatelje, kreirana je predodžba o stvarnome stanju stanovništva u Gradu Karlovcu. No, kako je već rečeno osim demografskih faktora na razvoj nekoga prostora utječu i gospodarski faktori. U ovome poglavlju su ti faktori detaljnije analizirani kako bi se kasnije mogla ostvariti njihova usporedba i preispitati međusobna zavisnost.

4.1. Sastav stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti

Prema popisnim podacima iz 2001. godine, stopa aktivnosti stanovništva Grada Karlovca iznosila je 45,6 %, što je gotovo jednako prosjeku na razini Republike Hrvatske, čija stopa aktivnosti stanovništva iznosi 44,0 %. Očekivano, veću stopu aktivnosti stanovništva bilježi samo naselje Karlovac (46,1 %), od ostalih naselja zajedno (43,3 %), budući da samo naselje Karlovac predstavlja najveće industrijsko i populacijsko središte Grada Karlovca (tab. 7).

Drugu kategoriju čine osobe s osobnim prihodima. Na temelju podataka vidljivo je kako osobe s osobnim prihodima na razini Grada Karlovca čine velikih 29,3 %. Ovaj podatak ne iznenađuje s obzirom na činjenicu da tu kategoriju čine uglavnom umirovljenici, a Grad Karlovac ima udio starog stanovništva od 26,82 %. Iako podjednakih udjela, između samog naselja Karlovac i okolice postoje određene razlike. Tako je na razini naselja Karlovac udio osoba s osobnim prihodima manji od udjela u ostalim naseljima, prema tome Karlovac ima udio od 29,1 %, dok ostala naselja imaju iznadprosječnih, 30,2 %. Razlog većeg udjela osoba s osobnim prihodima u ostalim naseljima leži u činjenici da je udio starog stanovništva u Karlovcu (26,24 %) manji nego u ostalim naseljima (29,90 %) pa je i veći broj umirovljenika, što je očekivano za ruralnije dijelove (tab. 6, 7).

Što se tiče uzdržavanog stanovništva, njega uglavnom čine ekonomski ovisne osobe, poput djece do 15 godina starosti, kućanica, studenata bez stipendija, učenika, bolesnih osoba i osoba nesposobnih za rad. U Gradu Karlovcu njihov udio je 2001. godine iznosio 25,1 %, od čega se veći dio odnosio na ostala naselja nego na samo naselje Karlovac. Tako je u naselju Karlovac njihov udio iznosio 24,8 %, dok je u ostalim naseljima iznosio 26,5 % (tab. 7).

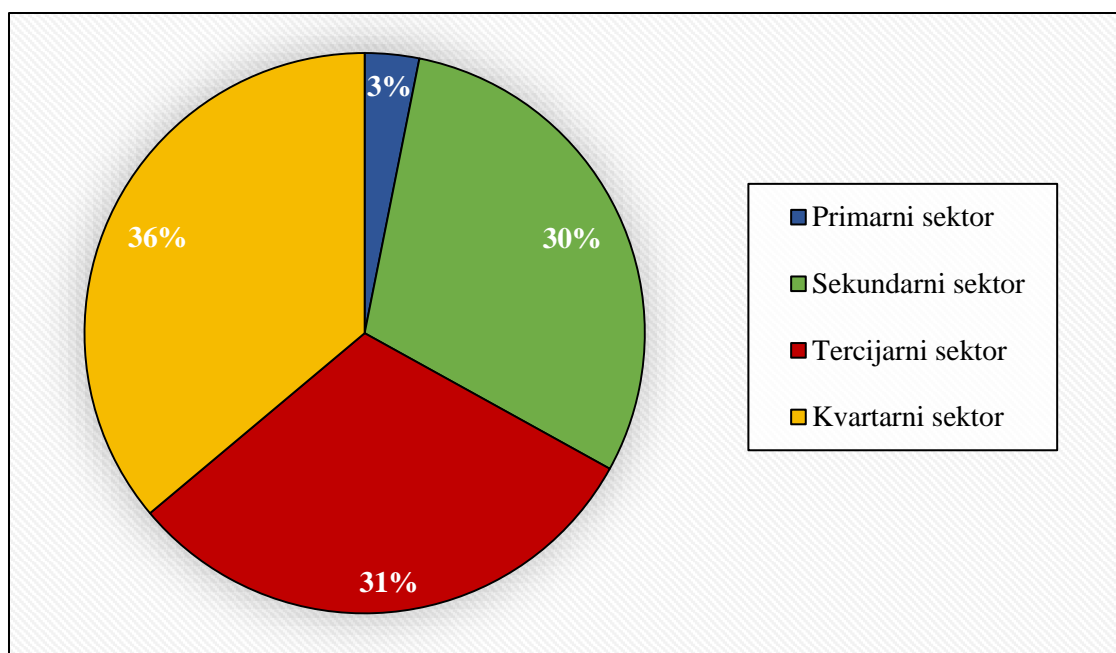
Tab. 7. Stanovništvo Grada Karlovca prema ekonomskoj aktivnosti 2001. godine

	Aktivno		S osobnim prihodima		Udržavano		Ukupno	
	Broj	Udio (%)	Broj	Udio (%)	Broj	Udio (%)	Broj	Udio (%)
Karlovac	22 619	46,1	14 304	29,1	12 159	24,8	49 082	100,0
Ostala naselja	4467	43,3	3116	30,2	2730	26,5	10 313	100,0
Ukupno (Grad Karlovac)	27 086	45,6	17 420	29,3	14 889	25,1	59 395	100,0

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: stanovništvo prema aktivnosti i spolu, po naseljima, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

4.2. Sastav zaposlenih prema gospodarskoj djelatnosti

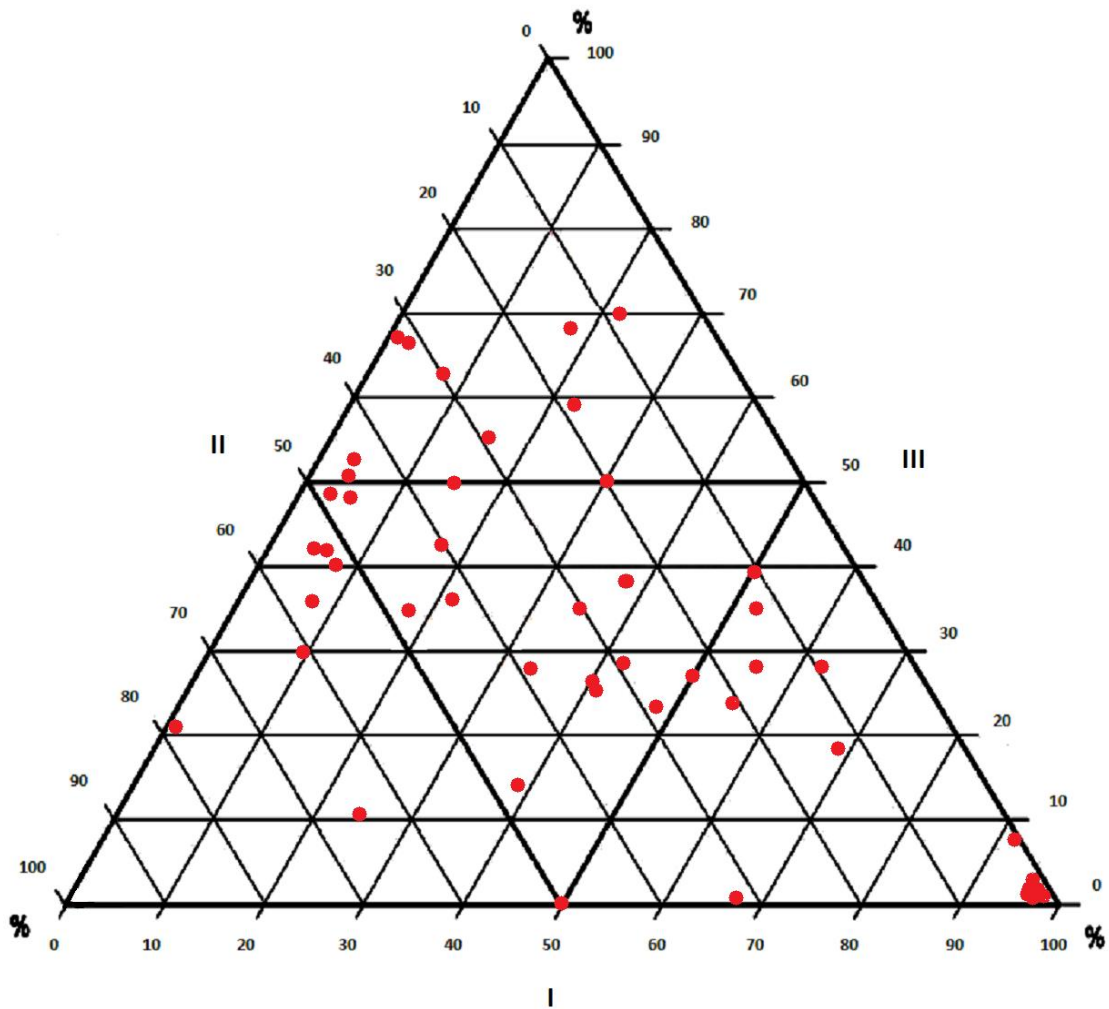
Kada se proučava sastav zaposlenih prema gospodarskoj djelatnosti, uglavnom se mogu izdvojiti 4 glavne skupine djelatnosti. To su primarni, sekundarni, tercijarni i kvartarni sektor, koji na razini Grada Karlovca imaju podjednake vrijednosti. Najveći udio se odnosi na kvartarni sektor (36 %), što ukazuje na veliku zastupljenost zapošljavanja u državnim poduzećima i institucijama, a to može biti potencijalno negativan trend. Njegova negativna strana proizlazi iz činjenice da veći udio zaposlenih u kvartarnom sektoru znači i veće opterećenje za proračun Grada Karlovca, što se može negativno odraziti na njegov napredak. S druge strane velik je udio i zaposlenih u tercijarnom (31 %) i sekundarnom sektoru (30 %), dok je najmanji udio u primarnom sektoru (3 %). Sekundarni sektor je od iznimne važnosti za Grad Karlovac budući da ukazuje na snagu njegove industrije, koja je u drugoj polovici 20. stoljeća postala glavna gospodarska grana na ovome području. Iako su mnoge industrije zbog rata i loše provedene privatizacije propale, danas se i dalje mogu pronaći tvrtke koje zapošljavaju velik broj ljudi na karlovačkom području (sl. 29).

Sl. 29. Zaposleno stanovništvo Grada Karlovca prema sektorima djelatnosti 2011. godine

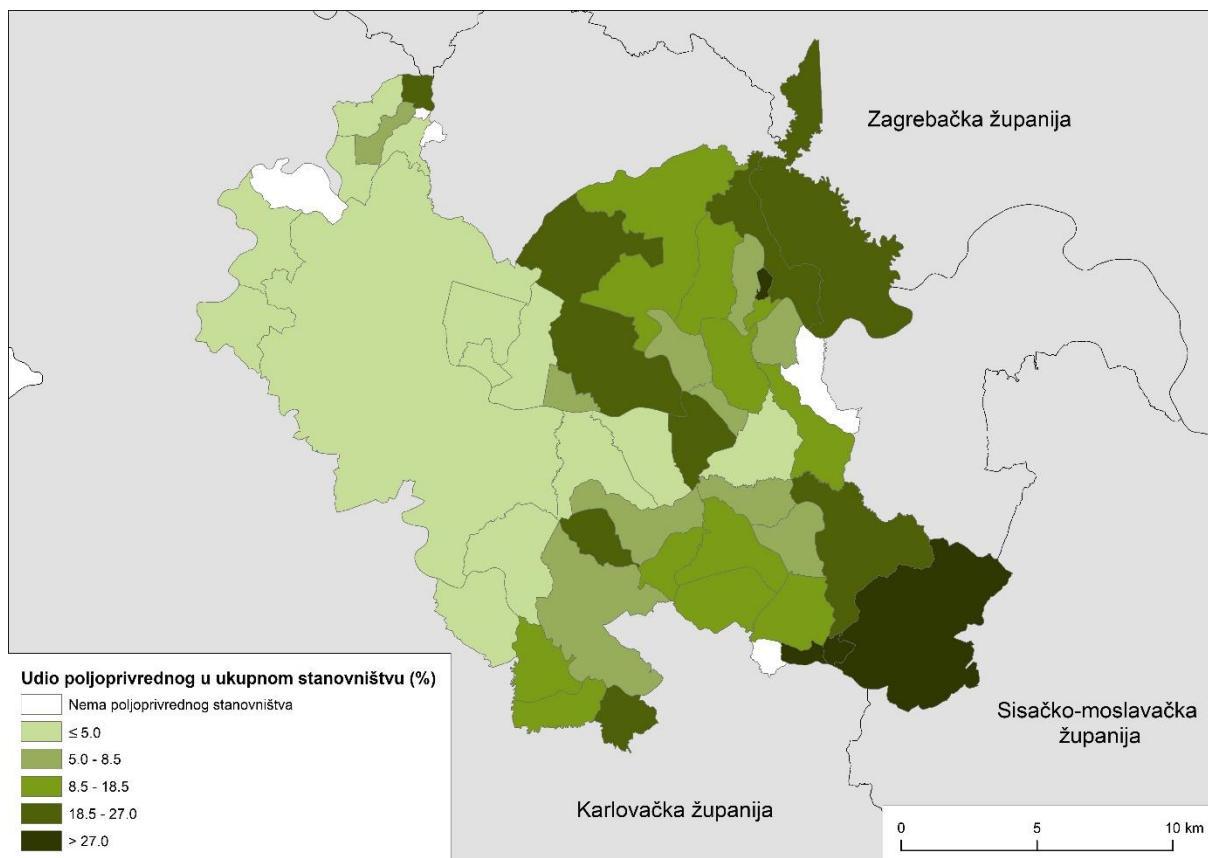
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: zaposleni prema sektorima djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012.

Prostorno gledajući, već na prvi pogled su uočljive razlike između naselja u istočnom i zapadnom dijelu Grada Karlovca. Potrebno je također napomenuti kako su radi grafičkog prikaza (sl. 30) u obzir uzeti samo primarni, sekundarni i tercijarni sektor djelatnosti. Samo naselje Karlovac ima najveći udio zaposlenog stanovništva u tercijarnom sektoru s čak 66,9 %, što je prvenstveno zbog razvoja trgovine i ugostiteljstva te sve većeg značaja turizma. Zahvaljujući industriji na drugome mjestu se nalazi sekundarni sektor sa 31,2 % te najmanji udio se odnosi na primarni sektor sa samo 1,8 %. Zanimljiv je podatak da postoje naselja s apsolutnom prevlasti primarnog sektora, poput naselja Donji Sjeniĉak, Ivanković Selo, Ivošević Selo, Kljajić Brdo, Konjkovsko, Klipino Brdo i Udbinja. To su uglavnom naselja perifernog istoĉnog dijela u kojima je udio poljoprivrednog stanovništva veći od 27 % ili se radi o naseljima u kojima i jedan zaposleni u poljoprivredi ima velik znaĉaj na udjele, budući da nemaju puno zaposlenog stanovništva (sl. 30, 31).

Sl. 30. Zaposleno stanovništvo Grada Karlovca prema sektorima djelatnosti 2001. godine po naseljima

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: zaposleni prema pretežitoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

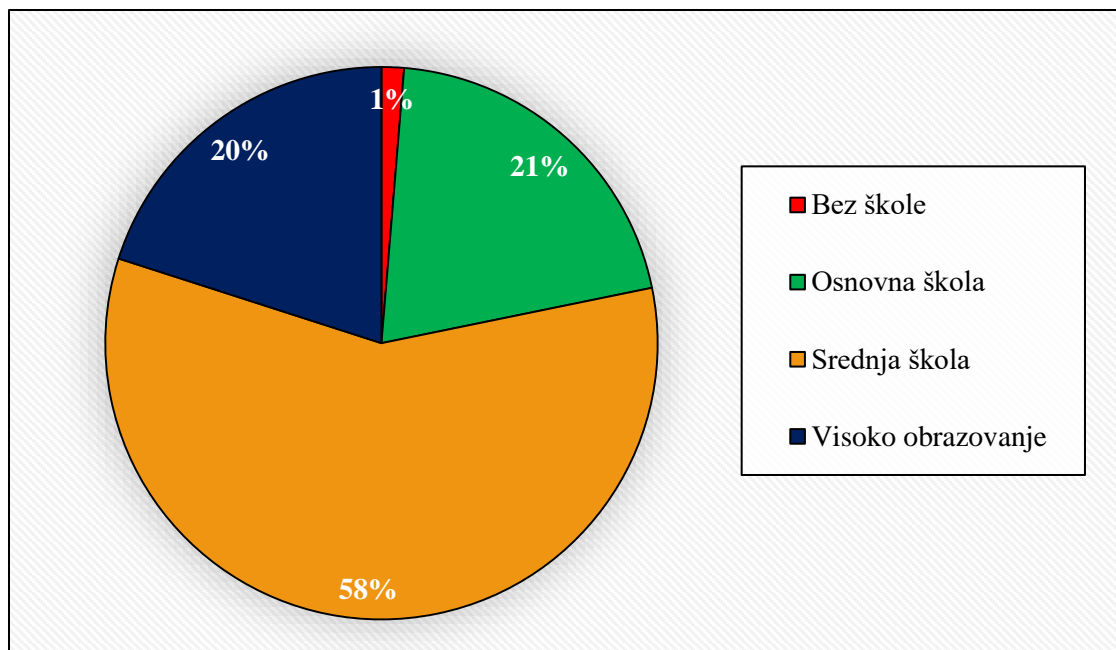

Sl. 31. Poljoprivredno stanovništvo Grada Karlovca 2001. godine (po naseljima)

Izvor: izrađeno prema Državna geodetska uprava (DGU), 2016: Središnji registar prostornih jedinica RH (GIS shapefileovi), Zagreb; Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: poljoprivredno stanovništvo prema aktivnosti i spolu, po naseljima, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.

4.3. Obrazovni sastav stanovništva

Što se tiče obrazovnog sastava stanovništva na području Grada Karlovca, vidljiva je prevlast onih koji imaju završenu srednju školu sa udjelom od čak 58 % u ukupnome stanovništvu. Najmanji udio je onih koji nemaju završenu školu, odnosno 1 % te se to uglavnom odnosi na ruralnije krajeve u kojima živi starije stanovništvo u čije vrijeme to nije bio tako značajan faktor, budući da se većina stanovništva bavila poljoprivredom. Osnovnu školu ima 21 % stanovništva Grada Karlovca, dok je udio stanovnika s visokim obrazovanjem 20 % (sl. 32). Relativno velik udio osoba s visokim obrazovanjem se može djelomično zahvaliti činjenici da je Grad Karlovac blizu Zagreba i dobro prometno povezan s njim, ali i činjenici da sam Grad Karlovac ima veleučilište.

Sl. 32. Stanovništvo Grada Karlovca u dobi od 15 i više godina prema postignutom stupnju obrazovanja 2011. godine

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011: stanovništvo staro 15 i više godina prema najviše završenoj školi, starosti i spolu po gradovima/općinama, www.dzs.hr (20.8.2020.).

4.4. Gospodarski pokazatelji Grada Karlovca

Nakon završetka Domovinskog rata za Republiku Hrvatsku otvoren je novi put ka razvoju modernih industrija. Slobodnije društveno-političko uređenje davalo je prve pozitivne znakove, pa je broj tvrtki porastao s 32 000 iz 1991., na 119 000 1994. godine, a 2010. godine na 270 000. Proces privatizacije je doveo do većinom uspješnih rezultata, no otvorio i mogućnosti brojnih malverzacija, a time i brojnih propadanja. To je dovelo do rasta broja nezaposlenih, niže kupovne moći stanovništva, nelojalne konkurencije i sve većih razlika u društvu (Magaš, 2013).

Takvi trendovi su se s nacionalne razine prenosili na lokalnu razinu, tj. Grad Karlovac. Pad zaposlenog stanovništva prvenstveno je odraz ratnih razaranja. Budući da se Karlovac nalazio na prvoj liniji bojišnice zasigurno glavni faktor koji je nazadovao gospodarstvo ovoga kraja je bio rat, koji je prema nekim procjenama nanio štetu od 1 milijardu američkih dolara, od čega se jedna trećina odnosila na gospodarstvo. Mladi su zbog rata napustili to područje ili bili u vojsci, a smanjilo se i tržište kao odraz pada kupovne moći potrošača. No, kao i na nacionalnoj razini nakon 1991. godine raste broj poduzeća, na što ukazuje podatak da se njihov broj povećao s 294 poduzeća 1991., na 602 poduzeća 1997. godine (ur. Kruhek, 1998).

Iako na prvi pogled nije logično da pada broj zaposlenih a raste broj poduzeća, potrebno je naglasiti kako su poduzeća koja su zapošljavala najviše radnika ujedno doživjela i najveće ratne gubitke.

U današnje vrijeme na području Karlovačke županije Grad Karlovac se izdvaja kao glavno gospodarsko središte. Obrati li se pozornost na ukupne prihode poduzetnika 2019. godine, mogu se izdvojiti 5 najboljih gradova ili općina. Uz Karlovac koji se nalazi na najboljoj poziciji, tu su još Ogulin, Ozalj, Barilović i Duga Resa. Prema tim podacima Grad Karlovac je 2019. godine imao 1227 poduzetnika te se time nalazio na 14 mjestu u Republici Hrvatskoj. Također je imao i najveći broj zaposlenih u županiji, njih 10 499. Uz sve to prihodi su očekivano veći i od ostala 4 grada/općine (tab. 8).

Tab. 8. Pet najboljih Gradova/općina Karlovačke županije po ukupnim prihodima poduzetnika 2019. godine

Naziv grada/općine	Broj poduzetnika		Broj zaposlenih		Ukupni prihod		Neto dobit/gubitak	
	Broj	Rang u RH	Broj	Rang u RH	Iznos (u tis.)	Rang u RH	Iznos (u tis.)	Rang u RH
Karlovac	1227	14	10 499	13	6 810 780	14	314 119	12
Ogulin	194	86	1695	76	814 601	91	-41 250	546
Ozalj	131	126	876	124	507 491	123	16 973	132
Barilović	61	234	745	135	503 958	125	22 951	102
Duga Resa	177	90	1 017	112	368 785	153	11 426	159

Izvor: Rezultati poslovanja poduzetnika Karlovačke županije u 2019. godini, www.fina.hr (15.11.2020.).

4.4.1. Industrija

Industrija na području Grada Karlovca ima dugu tradiciju i bogatu povijest. Prvi industrijski pogoni otvaraju se sredinom 19. stoljeća. To je bila tvornica sapuna 1847. godine, a ubrzo nakon nje osniva se i karlovačka pivovara te tvornica svijeća i medicarskih proizvoda. Izgradnja željezničke pruge 1873. godine omogućila je lakše dopremanje sirovine i dolazak radne snage te daljnji industrijski razvoj. Iako u početku s brojnim problemima karlovačka pivovara tijekom vremena se razvijala u sve snažniju tvornicu i time utjecala na razvoj prehrambene industrije u Karlovcu. Poseban razvoj postiže se tijekom Prvog svjetskog rata, a početkom 20. stoljeća se intenzivnije razvija i karlovačka kožarska industrija. U razdoblju između dva svjetska rata Grad Karlovac je imao povoljne uvjete za daljnji razvoj industrije, poput niske cijene energije, priljeva radne snage sa sela, pogodnosti i olakšica od strane gradske uprave i sve veće tržište. Poseban razvoj doživljavaju metalna, kožarska, prehrambena, kemijska industrija i industrija drveta. Nakon Drugog svjetskog rata bila je

potrebna obnova industrije, ali i njezina prilagodba novome socijalističkom uređenju. Većina poduzeća prelaze u državno vlasništvo, pa je tako i udio zaposlenih najveći bio u njima (91 %), a od toga najveći dio se odnosio na industrijske radnike. Poseban razvoj Grad Karlovac doživljava 60-ih godina 20. stoljeća, kada dolazi i do velike modernizacije u vodećim tvrtkama koje se bave industrijskom proizvodnjom. U tome razdoblju ojačale su najviše prehrambena, kemijska, grafička i metalna industrija, dok su tradicionalne industrije poput kožarske, drvne i tekstilne smanjile svoj utjecaj. U narednim desetljećima pa sve do Domovinskog rata, ove industrije su nastavile modernizaciju i zapošljavale sve veći broj radnika, a s vremenom se velik dio njih okrenuo izvozu, prvenstveno na tržišta Rusije, Njemačke i Italije (ur. Kruhek, 1998).

Obrati li se pozornost na podatke o broju zaposlenih po poduzećima 1991. godine, vidljivo je kako preko 1000 zaposlenih imaju Jugoturbina sa 1354 i Velebit d.d. sa 1055 zaposlenih radnika. To su tvrtke koje pripadaju metalnoj i tekstilnoj industriji. Uz njih većina većih poduzeća u Gradu Karlovcu bavila se industrijskom proizvodnjom, a još neka poznatija su Kordun d.d., ŽE-ČE d.d., Karlovačka pivovara d.d., KIO d.o.o., Lola Ribar d.d., DIP d.d. i drugi (tab. 9).

Uz navedene tvrtke poznatije su još bile Adriadiesel d.d., Croatia-pumps s p.o. i ABB d.o.o., koje su poslovale u suradnji ili u sklopu s Jugoturbinom. No, iako razvijena industrija ona je već tada počela pokazivati određene slabosti te gospodarstvo počinje stagnirati, a u nekim se industrijama proizvodnja se počinje i smanjivati. To se prvenstveno odnosilo na kožarsku i tekstilnu industriju, dok je prehrambena postizala iznadprosječne rezultate (ur. Kruhek, 1998).

Tab. 9. Najveća poduzeća Grada Karlovca 1991. godine po broju zaposlenih

Red. br.	Naziv tvrtke	Broj zaposlenih
1.	Jugoturbina	1354
2.	Velebit d.d.	1055
3.	OTP d.d.	959
4.	Kordun d.d.	950
5.	ŽE-ČE d.d.	877
6.	Karlovačka pivovara d.d.	861
7.	KIO d.o.o.	827
8.	Lola Ribar d.d.	731
9.	Tekstil d.d.	582
10.	DIP d.d.	535
11.	Konteks d.d.	525
12.	Merkur d.d.	462
13.	Korana d.d.	410
14.	Karlovačka tiskara s p.o.	350
15.	DP KIM	344
16.	KGK d.d.	317
17.	Ilovac d.d.	304
18.	PPK d.d.	286
19.	Žitoproizvod d.d.	248

Izvor: ur. Kruhek, 1998.

Nakon 1991. godine dolazi do različitih promjena, osim što je rat zahvatio karlovačko područje, mijenja se i društveno-političko uređenje u cijeloj državi te dolazi do promjene tržišta. Ta nagla promjena dovela je do pada broja zaposlenih u industriji, te slabljenja brojnih poduzeća koja su bila usmjerena na tržište nekadašnje Jugoslavije. No glavni razlog pada je svakako bio rat koji je nanio velike ljudske i materijalne gubitke u do tada jakim industrijama. Nakon rata gospodarstvo, a time i industrija se lagano počinju oporavljati. Uz već prijašnje iskustvo i dobro snalaženje u novim uvjetima omogućen je razvoj različitih grana industrije. Prvenstveno se to odnosi na strojogradnju, industriju građevnog materijala, kožarsku industriju i prehrambenu industriju (ur. Kruhek, 1998). Tijekom godina karlovačka industrija se prilagodila novim uvjetima, a otvorena su i neka nova postrojenja. No razvoj industrijskih grana često nije bio toliko popraćen velikim otvaranjem radnih mjesta kao što je to bilo u nekadašnjem sustavu, budući da je sada tržište određivalo ponudu i potražnju. To je ujedno značilo i nesigurnost zadržavanja radnih mjesta i veće udjele nezaposlenih. Posebno je to došlo do izražaja 2008. godine kada je svijet zahvatila velika financijska kriza, koja se tako odrazila i na poslovanje karlovačkih industrijskih poduzeća.

Iako se posljedice te krize osjećaju i danas, brojna poduzeća su se vratila u normalno funkcioniranje, a otvorila su se i nova. Prema podacima agencije Fina, 2019. godine se na temelju broja zaposlenih, ukupnih prihoda i dobiti mogu izdvojiti 10 najboljih poduzeća na području Karlovačke županije (tab. 10, 11, 12). Većina tih poduzeća u sva tri slučaja dolazi iz Grada Karlovca, što potvrđuje njegov dominantan gospodarski položaj u županiji.

Prema broju zaposlenih uvjerljivo vodi HS Produkt d.o.o. sa 1377 radnika, koji se svrstava u vojnu industriju. Razlog tomu je orijentiranost ove tvrtke na strana tržišta poput Sjedinjenih Američkih Država, ali i predanost domaćem tržištu. Uz nju ističu se PPK Karlovačka mesna industrija d.d., General electric Hrvatska d.o.o., Lana-Karlovačka tiskara d.d., Heineken Hrvatska d.o.o., Kelteks d.o.o. i Wienerberger d.o.o. (tab. 10). Ova poduzeća se uglavnom bave prehrambenom industrijom, prerađivačkom industrijom i proizvodnjom strojeva. Svoj uspjeh mogu zahvaliti ponajprije modernizaciji, dobrim snalaženjem u uvjetima tržišnog gospodarstva, ali i dugoj tradiciji proizvodnje budući da velik dio firmi danas u Gradu Karlovcu je razvijen na temeljima firmi od prije 90-ih.

Što se tiče dobiti karlovačke firme također imaju dominantan položaj u županiji. Najveće prihode ostvaruje prehrambena industrija sa poduzećima PPK Karlovačka mesna industrija d.d. i Heineken Hrvatska d.o.o. te vojna industrija sa HS Produkt d.o.o. kao glavnim poduzećem u tome području. Ostala poduzeća uglavnom se bave prehrambenom industrijom, prerađivačkom industrijom, proizvodnjom strojeva ili građevinom (tab. 11).

No, ukupni prihodi često nisu odraz prave dobiti nekoga poduzeća, pa tako PPK Karlovačka mesna industrija d.d. koja ima najveće prihode je po dobiti tek na 5. mjestu. Po dobiti se na prvome mjestu nalazi HS Produkt d.o.o., a slijede ga Heineken Hrvatska d.o.o. i Wienerberger d.o.o., koji se bave proizvodnjom piva i cigle. Također je potrebno istaknuti kako većina poduzeća se i po ovome kriteriju odnosi na Grad Karlovac, a tek jedno na Ogulin (tab. 12).

Tab. 10. Najveća poduzeća Karlovačke županije 2019. godine po broju zaposlenih

R. br.	Naziv	Sjedište	Broj zaposlenih
1.	HS Produkt d.o.o.	Karlovac	1377
2.	Bjelin d.o.o.	Ogulin	599
3.	PPK Karlovačka mesna industrija d.d.	Karlovac	558
4.	General Electric Hrvatska d.o.o.	Karlovac	419
5.	Lana-Karlovačka tiskara d.d.	Karlovac	356
6.	Heineken Hrvatska d.o.o.	Karlovac	326
7.	Ceste Karlovac d.d.	Duga Resa	227
8.	Kelteks d.o.o.	Karlovac	213
9.	Wienerberger d.o.o.	Karlovac	198
10.	Autotransport Karlovac d.d.	Karlovac	197

Izvor: Rezultati poslovanja poduzetnika Karlovačke županije u 2019. godini, www.fina.hr (15.11.2020.).

Tab. 11. Najveća poduzeća Karlovačke županije 2019. godine po prihodima

Rbr.	Naziv	Sjedište	Ukupni prihodi (u tis.)
1.	PPK Karlovačka mesna industrija d.d.	Karlovac	1 190 764
2.	Heineken Hrvatska d.o.o.	Karlovac	673 271
3.	HS Produkt d.o.o.	Karlovac	377 951
4.	KIM Mljekara Karlovac d.o.o.	Karlovac	374 667
5.	General Electric Hrvatska d.o.o.	Karlovac	328 007
6.	Wienerberger d.o.o.	Karlovac	210 917
7.	Lana-Karlovačka tiskara d.d.	Karlovac	166 725
8.	AB gradnja d.o.o.	Karlovac	162 310
9.	Bjelin d.o.o.	Ogulin	142 701
10.	Kelteks d.o.o.	Karlovac	129 923

Izvor: Rezultati poslovanja poduzetnika Karlovačke županije u 2019. godini, www.fina.hr (15.11.2020.).

Tab. 12. Najveća poduzeća Karlovačke županije 2019. godine po dobiti

R.br.	Naziv	Sjedište	Dobit razdoblja (u tis.)
1.	HS Produkt d.o.o.	Karlovac	77 873
2.	Heineken Hrvatska d.o.o.	Karlovac	64 123
3.	Wienerberger d.o.o.	Karlovac	36 408
4.	KIM Mljekara Karlovac d.o.o.	Karlovac	21 973
5.	PPK Karlovačka mesna industrija d.d.	Karlovac	18 513
6.	Semmelrock Stein + Design d.o.o.	Ogulin	16 209
7.	Infinum d.o.o.	Karlovac	15 053
8.	Lana-Karlovačka tiskara d.d.	Karlovac	8729
9.	GTG plin d.o.o.	Karlovac	7951
10.	AB gradnja d.o.o.	Karlovac	6280

Izvor: Rezultati poslovanja poduzetnika Karlovačke županije u 2019. godini, www.fina.hr (15.11.2020.).

4.4.2. Trgovina i promet

Republika Hrvatska se zbog svog specifičnog oblika i povoljnog geografskog položaja pozicionirala kao važan faktor u povezivanju srednje Europe sa sredozemnim i jugoistočnim dijelovima. No taj specifični položaj i središnje položen gorski prostor te zapostavljanje u bivšoj državi stvorio je određene probleme u povezivanju teritorija tijekom vremena (Magaš, 2013).

Zbog takvog oblika i otežanog povezivanja Grad Karlovac je kroz povijest profitirao jer se nalazi na prijelaznome dijelu prema Jadranskomu moru na dijelu teritorija gdje su se granice sa Slovenijom i BiH približile jedna drugoj.

Kako je već u poglavlju 3. naglašeno kroz Grad Karlovac prolaze važni cestovni i željeznički prometni pravci. Na gospodarsku sliku grada najviše je tijekom vremena utjecao cestovni promet. Tako se na području Grada Karlovca izdvaja 6 proizvodno-poslovnih zona vezanih za glavne prometnice. To su Pivovara, PPK, Mekušje, Jug-Mala Švarča, Mrzlo Polje-Karlovac i Banija-Ilovac. Starije poslovne zone smjestile su se uz pruge i starije ceste jer je položaj uz prometnicu bio ključan za lakše dobavljanje sirovina i odvoz proizvoda. Danas više nije slučaj da industrija toliko ovisi o blizini glavne ceste ili željeznice, no njihova blizina i dalje igra važnu ulogu u logistici. Najrazvijenija od njih je poslovno-proizvodna zona Banija-Ilovac koja je ujedno i najveća, a tamo su se smjestila vodeća industrijska poduzeća poput HS Produkt d.o.o., Wienerberger d.o.o. ili Lane-Karlovačke tiskare d.d. (Prebeg, 2019).

Industrijska proizvodnja prije rata okrenula se izvozu i bilježila zavidne rezultate, pogotovo prehrambena. Domovinski rat prouzročio je brojne štete kada je u pitanju promet i trgovina. Brojne prometnice su bile uništene, a proizvodnja potrebna da bi se ostvario profit izvoza bila je paralizirana ratom. Tijekom i nakon rata uloženi su veliki naponi te ulaganje u prometnice i odvijanje što normalnijeg prometa u Hrvatskoj. Budući da je Grad Karlovac ključna poveznica kontinentalnih krajeva države i primorja, to je imalo značajan utjecaj i na njega. Završetkom rata i vraćanjem normalnom funkcioniranju promet i trgovina su se sve više razvijali, a posebice zbog sve izraženijih turističkih tokova kroz Karlovac. Obnova industrije i time proizvodnje dovela je do novih izvoznih uspjeha pa je i trgovina jačala. Budući da se u prethodnom poglavlju uvidjelo kako Grad Karlovac ima dominantan položaj na razini županije kada su u pitanju prihodi i dobit, kao ogledni primjer za Grad Karlovac može se promatrati i trgovinska bilanca Karlovačke županije. Tako je u 2019. godini ukupan uvoz na razini Karlovačke županije iznosio 1 278 084 000 kn, dok je izvoz iznosio 2 129 183 000 kn,

što ukazuje na činjenicu da je Karlovačka županija uspjela ostvariti veći izvoz od uvoza. S obzirom na to trgovinski saldo Karlovačke županije iznosio je 851 098 000 kn, čime je ostvarila udio od 6,2 % u ukupnom trgovinskom saldu Republike Hrvatske (tab. 13). Ovakav rezultat odraz je i dobrih trgovinskih tokova u Gradu Karlovcu kao glavnom gospodarskom središtu županije, koji ima 9 od 10 poduzeća s najvećom dobiti na razini županije (tab. 12).

Tab. 13. Trgovinski saldo Karlovačke županije 2019. godine (u tisućama)

Opis	2019.	Udio KŽ u RH (%)
Izvoz	2 129 183	1,4
Uvoz	1 278 084	0,9
Trgovinski saldo (izvoz minus uvoz)	851 098	6,2

IZVOR: Rezultati poslovanja poduzetnika Karlovačke županije u 2019. godini, www.fina.hr (15.11.2020.).

4.4.3. Turizam

Iako je turizam u Gradu Karlovcu prije rata bilježio solidne rezultate, on se i u novije vrijeme spominje kao sve značajniji faktor u razvoju Grada Karlovca. Njegov položaj na putu do mora i prirodne ljepote omogućile su mu ubrzanu turističku valorizaciju posljednjih godina. Sve to ostavlja pozitivan trag na gospodarstvo ovoga kraja i njegovu perspektivu u budućnosti.

Grad Karlovac danas ima dobre temelje za turistički razvoj. Kao njegov glavni adut mogu se navesti svakako rijeke Kupa, Korana, Mrežnica i Dobra. Kupa je još od nastanka Grada Karlovca bila gospodarska okosnica njegova razvoja uz ceste, no danas tu gospodarsku ulogu je izgubila. Unatoč tome i dalje je atraktivna za posjetitelje zbog potencijala ribolovnog turizma i cikloturizma uz njezinu obalu. Osim toga uz obalu se održavaju i manifestacije poput Ivanjskih krijesova, a u posljednje vrijeme njome plovi i žitna lađa s turistima. Na rijeci Korani se nalazi prvo registrirano kupalište u Hrvatskoj, Foginovo koje je i prije rata kao i danas privlačilo brojne posjetitelje iz drugih gradova. Tu se nalazi i slatkovodni muzej Aquatika, jedan od najmodernijih u ovome dijelu Europe. Što se tiče Mrežnice i Dobre, one omogućuju nešto izoliraniji boravak u prirodi te uživanje u mogućnostima kupališnog, ruralnog, gastronomskog i u novije vrijeme sve više rafting turizma (Adilović, 2017). Ne treba zanemariti ni značaj povijesnih atrakcija u zvijezdi kao i dvorca na Dubovcu, koji svojom povijesnom baštinom privlače sve više posjetitelja. Uz to za Grad Karlovac od velikog značaja za razvoj turizma su i manifestacije od kojih su svakako najpoznatije Dani piva Karlovac, Four River Film Festival, Etno jazz festival, Sajam vlastelinstva, LED fest, Riječno kino, Međunarodni festival folkloru i dr. (Filipi, 2015).

Na temelju navedenih atraktivnih faktora Grad Karlovac je 2019. godine ostvario ukupno 50 390 dolazaka, od čega se čak 83 120 odnosilo na noćenja. Ovakav podatak ukazuje na sve bolju turističko-ugostiteljsku ponudu koju grad nudi. Tome u prilog ide i podatak da ove brojke predstavljaju povećanje od 16,32 % u dolascima i 24,98 % u noćenjima u odnosu na 2018. godinu. Osim domaćih gostiju koji su zauzimali 26,01 % u udjelu noćenja, najveći broj noćenja ostvarili su gosti iz Republike Koreje, Poljske, Njemačke i Češke. Tijekom godine najveći je broj gostiju došao u ljetnim mjesecima, što sugerira na činjenicu da je sezonalnost kao problem turizma u Gradu Karlovcu izravno povezana sa sezonalnosti turizma u Primorskoj Hrvatskoj (Godišnje izvješće o radu turističkog ureda i direktorice za 2019. godinu). Također, budući da se uglavnom radi o izletničkom, vikend i tranzitnom turizmu, Grad Karlovac i dalje ima status sporedne destinacije. To je ujedno povezano i s kraćim prosječnim boravkom gostiju, što u konačnici umanjuje potencijalne prihode od te gospodarske grane.

Turizam kao potencijalno važna gospodarska grana može biti važan faktor razvoja Grada Karlovca i uređenja pojedinih zapuštenih dijelova. Osim profita od noćenja, turizam potiče razvoj i obnovu infrastrukture, potiče bogatiji društveni život grada i brojne nove prilike za zaposlenje. Sve su to faktori koji često privlače mlade obitelji u neki grad i koji su često mladima jedan od faktora ostanka ili odlaska iz mjesta gdje žive.

4.4.4. Prihodi i perspektiva razvoja

Prihodi su često jedan od glavnih faktora demografskog razvoja nekog prostora. Financijska nesigurnost i mogućnost dobivanja posla često mnogima otežavaju odluku o djetetu. Kako bi se dobio bolji uvid u trenutno stanje i budući razvoj, u ovome poglavlju su ukratko analizirani pokazatelji o investicijama i prosječnoj mjesečnoj neto plaći na razini Karlovačke županije zbog već ranije objašnjenih razloga.

Tako je 2019. godine prosječna mjesečna plaća po zaposlenom iznosila 5403 kn na razini županije, dok je na nacionalnoj razini iznosila 5815 kn, što odmah ukazuje da je taj iznos u prosjeku 412 kn manji nego na nacionalnoj razini (Rezultati poslovanja poduzetnika Karlovačke županije u 2019. godini). To je negativan pokazatelj za ovo područje, ali i za mlade obitelji koje planiraju djecu. Što se tiče investicija u dugotrajnu materijalnu i nematerijalnu imovinu one su iznosile 1 123 655 000 kn, dok su od toga investicije samo u novu dugotrajnu imovinu iznosile 314 425 000 kn, što ukazuje na znatno manje ulaganje u novu dugotrajnu imovinu (tab. 14).

Tab. 14. Investicije i prosječna mjesečna neto plaća Karlovačke županije 2019. godine

Opis	2019.	Udio KŽ u RH (%)
Bruto investicije u dugotrajnu materijalnu i nematerijalnu imovinu (u tis.)	1 123 655	1,4
Od toga - Bruto investicije samo u novu dugotrajnu imovinu (u tis.)	314 425	1,1
Prosječna mjesečna neto plaća po zaposlenom	5403	92,9

Izvor: Rezultati poslovanja poduzetnika Karlovačke županije u 2019. godini, www.fina.hr (15.11.2020.).

5. Veza demografskih prilika s gospodarskim stanjem

Na temelju detaljno provedene demografske analize može se zaključiti kako Grad Karlovac danas prate uglavnom negativni demografski trendovi koji su prvenstveno odraz njegove dinamične povijesti. Broj i razmještaj stanovništva ukazuje na znatne razlike između popisa 1991. i 2011. godine. U međuvremenu je došlo do velikog smanjenja broja srednje velikih naselja, a povećanja manjih naselja ili onih koji su ostali bez ijednog stanovnika. Gustoća naseljenosti je također ukazala na velike razlike između zapadnog i istočnog dijela teritorija Grada Karlovca. Sve to je posljedica prvenstveno ratnih razaranja i prestrukturiranja stanovništva na tome prostoru, kao i snage Karlovca kao najvećeg centra moći koji se nalazi u zapadnome dijelu. Kretanje broja stanovnika na ovome području sugerira da se trend depopulacije neće u skorije vrijeme zaustaviti. Vrhunac broja stanovnika u Gradu Karlovcu bio je 1991. godine i nakon te godine kontinuirano pada. Iako je Domovinski rat glavni krivac za to, on je samo ubrzao negativne demografske trendove koji su se počinjali nazirati i prije njega. Takvi negativni demografski trendovi su odraz sve manjih stopa rodnosti i sve većih stopa smrtnosti, što onemogućuje normalnu demografsku revitalizaciju ovoga područja. To dovodi do sve negativnijih stopa prirodne promjene, a zabrinjavajući je podatak da najveće naselje Karlovac bilježi najgore vrijednosti na razini Grada Karlovca. Vrijednosti o dnevnim cirkulacijama stanovnika ovoga kraja ukazuju na veliku ovisnost drugih naselja o Karlovcu kao centru s najvećim brojem funkcija. Posebno su veliki udjeli cirkulanata u susjednim naseljima koja su lokacijski bliža, ali i bolje povezana. Najizoliraniji su jugoistočni dijelovi, koji su pretežno ruralnog karaktera i lošije prometne povezanosti te veće lokacijske udaljenosti od njega. To se ogleda i u migracijama, pa je vidljivo kako su ti dijelovi najmanje privlačni doseljenicima. Između zadnja dva popisa nije došlo do značajnijih promjena, no vidljivo je da Karlovac nije više jedino odredište jednog dijela stanovnika, već su to i susjedna naselja kada je u pitanju dnevna cirkulacija te druge županije kada su u pitanju migracije. Opće, prirodno i prostorno kretanje stanovništva utjecali su na strukturu po dobi i spolu. Tako Grad Karlovac pokazuje trend starenja stanovništva i određene razlike po dobnim skupinama. To se prvenstveno odnosi na veće udjele ženskog stanovništva u starijoj dobi te smanjenog udjela mladog stanovništva u odnosu na staro. To dovodi do starenja stanovništva na ovim područjima, a u nekim dijelovima naselja su već ostala prazna ili bez mladih. Zbog toga je demografska revitalizacija tih krajeva dovedena u pitanje. S obzirom na sve navedeno Grad Karlovac danas pokazuje negativne demografske trendove po većini pokazatelja, što otežava

ispravljanje takvoga stanja u budućnosti. Zbog prevelikog zanemarivanja i ratnih posljedica pojedini dijelovi ubrzano ostaju bez stanovnika, a takav trend pokazuju i druga naselja.

Analizom društveno-gospodarske slike Grada Karlovca dobiven je uvid u trenutno stanje na ovome području, ali i kretanja koja su uslijedila nakon Domovinskog rata te određeni uvid u stanje prije njega. Prema ekonomskoj aktivnosti stanovništva Grad Karlovac je ukazivao na slične trendove kakvi su na razini Republike Hrvatske u cjelini. Također, jedan od pokazatelja opterećenja prostora starenjem populacije je i velik udio onih s osobnim prihodima, a koje uglavnom čine umirovljenici. S obzirom na ulogu industrije u gospodarstvu Grada Karlovca velik broj stanovnika je zaposlen u sekundarnom sektoru djelatnosti, dok najveći udio se odnosi na kvartarni, što ukazuje na prevelik udio zaposlenih u državnim poduzećima, a time i opterećenje proračuna grada. Iako najmanje zastupljen, primarni sektor se prostorno gledajući i dalje najviše se odnosi na jugoistočne dijelove. Ovo su već spomenuti zaostali ruralni dijelovi koji sve više demografski nazaduju, a kako se da zaključiti ni gospodarska situacija nije naročito dobra. Iako veliki udjeli poljoprivrednog stanovništva ne moraju biti nužno loš znak, ovdje je to slučaj jer se radi o nekonkurentnoj poljoprivredi uglavnom okrenutoj zadovoljavanju osobnih potreba ili prodaji na tržnicama. Obrazovna struktura ukazuje na pozitivne pomake zbog sve većeg broja osoba s visokim obrazovanjem, čemu je glavni razlog blizina Zagreba i Rijeke, ali i činjenice da Karlovac ima veleučilište. S obzirom na najveći broj poduzeća, zaposlenih i prihoda, Grad Karlovac danas predstavlja glavno gospodarsko središte u Karlovačkoj županiji. Prije Domovinskog rata može se reći da je gospodarstvo Grada Karlovca cvjetalo. Od posebnog značaja za Grad Karlovac oduvijek je bila industrija. U prijeratnom razdoblju karlovačko područje je imalo jaku i razvijenu kožarsku, prehrambenu, metalnu, kemijsku i prerađivačku industriju. Te industrije su ujedno zapošljavale najveći broj radnika te su stope zaposlenosti bile vrlo visoke. Dolaskom rata dolazi i do velikog pada u proizvodnji. Uz materijalne gubitke koje je donijelo ratno stanje, gubitci su se ogledali i u ljudskim žrtvama, a time i u kvalificiranoj radnoj snazi. Brojni mladi su otišli u rat ili nakon njega ostali u vojsci, a k tome velik dio njih je odselio s opustošenog područja. Budući da je Grad Karlovac bio na prvoj crti bojišnice, granatiranja su bila gotovo svakodnevna i nije se mogao uspostaviti normalan razvitak. Oporavak industrije uslijedio je tek nakon rata i to na temeljima nekadašnjih industrijskih postrojenja. Duga tradicija ipak je ostavila velik utisak u industrijskom životu grada pa se razvoj nastavio nakon rata. Danas postoji nekoliko snažnijih poduzeća, koji između ostaloga plasiraju svoje proizvode i na inozemna tržišta. To su poduzeća koja ujedno zapošljavaju i najveći broj radnika, no stope su

i dalje manje nego prije rata. Naime, 90-ih dolazi do novog društveno-političkog ustroja i privatizacije, što je imalo svoje pozitivne i negativne strane. S jedne strane tvrtkama su otvorena nova tržišta i slobodnije tržišno natjecanje, no mnogi se nisu snašli u novome sustavu. To je imalo za posljedicu propast brojnih poduzeća ili smanjenje njihova opsega rada, što je dovelo do većih stopa nezaposlenosti i financijske nesigurnosti za mlade. Budući da je Grad Karlovac zbog svog povoljnog položaja uvijek imao prednost pred drugim gradovima, on se od davnina razvio kao prometno i trgovačko čvorište. Tijekom rata normalni prometni tokovi bili su onemogućeni te su često zaobilazili Hrvatsku, a time i Grad Karlovac koji se nalazi na glavnim hrvatskim prometnim pravcima do mora. Iako se do danas postigao velik napredak u tome pogledu, posljedice se i dalje osjećaju. Za razliku od cestovnog prometa koji je ostvario znatan napredak u razdoblju nakon rata, željeznički promet očajnički čeka modernizaciju i bolje povezivanje sa Zagrebom i Rijekom. Turizam kao važan faktor razvoja hrvatskog gospodarstva bi tako dobio i veće mogućnosti u Gradu Karlovcu. Prema tome ovo područje bilježi napredak, no ostaje još velik turistički potencijal za iskoristiti. Brojne prirodne ljepote karlovačkih rijeka, industrijska baština, bogata povijest i manifestacije imaju velik potencijal za daljnju turističku valorizaciju. Budući da je Grad Karlovac tradicionalno industrijski grad, turizam bi donio nove mogućnosti razvoja bez prevelike ovisnosti o njemu. To bi značilo i više radnih mjesta, bolju infrastrukturu i bogatiji život grada, što su sve privlačni faktori za mlade obitelji. Budući da je prosječna plaća na razini županije niža od one na razini Republike Hrvatske, to bi donijelo i veće prihode za grad i njegove stanovnike, a time i bolju financijsku sigurnost.

Zbog rata i demografskih trendova koji su zahvatili ovo područje dolazi do sve izraženije polarizacije naseljenosti. Posebno u tome pogledu stradaju istočni i jugoistočni dijelovi teritorija koji su tradicionalno okrenuti poljoprivredi i koji nemaju tako dobru povezanost s Karlovcem kao glavnim centrom. Mlado stanovništvo uglavnom se seli u gradsko i prigradsko područje gdje imaju bolje mogućnosti za zaposlenje i financijsku sigurnost koja je ključna za daljnji suživot. Ratna zbivanja su ostavila velike posljedice, kako demografske tako i gospodarske, a pogotovo za istočne krajeve. Unatoč tome ni zapadni dijelovi oko Karlovca nisu bili pošteđeni. Iako se Karlovac i danas ističe kao glavno gospodarsko središte, nakon rata njegovo gospodarstvo je oslabilo u odnosu na stanje prije njega. Glavni pokazatelji tome su industrija i promet kao dvije okosnice razvoja grada kroz povijest. Iako je industrija nakon rata doživjela ponovni rast, stope zaposlenih nisu na razini kao prije. Uz to prometna povezanost je jedan od glavnih faktora stanovanja, a brojni istočni dijelovi su prometno

izolirani. Također, željeznica kao jedan od dvije glavne vrste prometnog povezivanja Grada Karlovca s drugim većim središtima poput Zagreba i dalje je zastarjela. Mnoge obitelji bi možda radije odabrale Grad Karlovac za život, a radile u Zagrebu da imaju bolju prometnu povezanost. Povećana financijska nesigurnost i lošija perspektiva zaposlenja negativno utječu na odluku mladih obitelji o djetetu. Uz to manja prosječna plaća od hrvatskog prosjeka onemogućava mladim obiteljima zadovoljavanje osnovnih životnih potreba. Od stambenog zbrinjavanja, troškova brige o djetetu te ulaganje u njegov razvoj i obrazovanje sve iziskuju pozamašna novčana izdvajanja, što dovodi do stava o djetetu kao velikom trošku. Zbog toga brojne obitelji nisu u stanju osigurati te uvjete pa odluku o djetetu odgađaju ili napuštaju, što u konačnici dovodi do sve manjih stopa rodnosti. To za posljedicu ima pad broja stanovnika ili iseljavanje mladih obitelji iz ovih krajeva čime se potiče njegova daljnja depopulacija. Na temelju toga može se zaključiti kako je gospodarstvo Grada Karlovca nakon Domovinskog rata jedan od glavnih faktora u oblikovanju strukture, razmještaja i kretanja stanovništva na tome području čime je dokazana prva hipoteza o njegovu utjecaju na demografsku sliku grada.

6. Održivi razvoj

Na temelju potvrđene hipoteze uviđa se kako su demografska kretanja usko povezana s gospodarskim kretanjima. S obzirom na to brojne zemlje su svoje demografsku politiku gradile na temelju jačanja gospodarstva i jačanja financijskog statusa mladih obitelji. U ovome poglavlju će se posebna pozornost obratiti na demografske politike nekih razvijenih zemalja i na temelju toga izvesti zaključak o efektivnosti takvih politika. Sukladno tome, ovo poglavlje daje i prijedlog mjera za postizanje održivog razvoja Grada Karlovca.

6.1. Primjeri demografskih politika razvijenih zemalja

Mnoge razvijene zemlje i danas nemaju jasno definiranu populacijsku politiku, već se mjere provode u sklopu drugih politika. No, tijekom povijesti pa sve do danas dvije zemlje su se istaknule kao dobar primjer zemalja s jasno definiranom populacijskom politikom ili politikom vezanom za stanovništvo, a to su Francuska i Švedska (Wertheimer-Baletić, 2017). Ove dvije zemlje imaju jasno definirane mjere s ciljem stabilnog demografskog razvoja. Francuska s eksplicitnim i Švedska s implicitnim pristupom mogu poslužiti kao ogledni primjer za kreiranje demografske politike za Hrvatsku, ali i Grad Karlovac.

Francuska među razvijenim ima najdulju tradiciju provođenja jasno definirane demografske politike s gotovo cijelim stoljećem iskustva u tome pogledu. Zbog smanjenog nataliteta i gubitaka u Prvom svjetskom ratu ova država je bila primorana donijeti ovakvu politiku ranije u odnosu na druge razvijene zemlje. Prvi korak provođenju takve politike počinje 1920. godine zabranom pobačaja, koji se nakon nekog vremena pokazao neuspješnim. Drugi važan korak bio je obiteljski zakon iz 1939. godine, tzv. *Code de la famille*. On je prvenstveno bio usmjeren na širenje sistema obiteljskih dohodaka stimulativnih za porast nataliteta. Godine koje su uslijedile obilježio je Drugi svjetski rat i poslijeratno razdoblje. Posljedice rata su bile velike, pa je nakon rata uvedena skala dječjih doplataka progresivno broju djece u obitelj, a sustav oporezivanja je stavljen u funkciju poticanja većeg broja djece u obiteljima. Uz to donesene su nove mjere koje su imale za cilj omogućiti zaposlenim ženama da imaju veći broj djece bez gubitka posla. Potrebno je naglasiti kako neke od prvih mjera poput zabrane pobačaja ili kontracepcije donesenih u drugoj polovici 20. stoljeća su tada napuštene zbog liberalizacije pronatalitetne politike. S obzirom na to u drugoj polovici 20. stoljeća francuska pronatalitetna politike je prvenstveno bila usmjerena na progresivne dječje doplatke prema broju djece, jednokratne obiteljske doplatke, naknade za roditelje, stambenu i kreditnu politiku, porodni dopust za oba roditelja, zdravstvenu skrb, selektivno oporezivanje te brojne olakšice i

povlastice u prometu, trgovini, financijama i sl. Posebno važna godina u provođenju demografske politike Francuske bila je 1985., kada se počinje provoditi kampanja „Otvorimo Francusku djeci“. Cilj ove kampanje je stvaranje prijateljskog okružja prema djeci. S obzirom na to, ova kampanja je uključivala gradnju znatno većih brojeva dječjih sadržaja, poput parkova, igrališta, vrtića, igraonica i drugih specijaliziranih objekata. Sve je to bilo osmišljeno kako bi se potaknulo obitelji na odluku o minimalno troje djece. Uz pronatalitetnu politiku, u Francuskoj je na kretanje demografskih pokazatelja utjecala imigracijska politika zemlje. U Francusku prvenstveno dolazi stanovništvo iz njezinih bivših kolonija, a posebno afričkih. Pronatalitetna populacijska politika i pozitivna migracijska bilanca doveli su do pozitivnih demografskih pokazatelja u Francuskoj, pri čemu je prirodni prirast bio dominantna odrednica ukupnog porasta stanovništva u drugoj polovici 20. stoljeća (Wertheimer-Baletić, 2017).

Švedska, za razliku od Francuske njeguje implicitnu demografsku politiku, poznatiju kao obiteljska politika u funkciji politike blagostanja. Ovakva politika ne ističe demografski cilj kao glavni, već se nastoji poboljšati materijalne i socijalne uvjete mladim obiteljima s ciljem većeg broja djece. Tradicija švedskog modela demografske politike seže još od 1930-ih, kada je donesen niz mjera s ciljem poboljšanja životnog standarda obitelji s većim brojem djece. Ovaj model se temeljio na dvije pretpostavke. Prva se odnosila na dobrovoljnom roditeljstvu, a druga da za bilo kakvo donošenje zakona je potrebno znanstveno istraživanje o povezanosti aspekata razvoja stanovništva. Do druge polovice 20. stoljeća Švedska je očuvala svoju politiku i nastavila raditi na povećanju blagostanja mladih obitelji. 60-ih i 80-ih godina jača pronatalitetna komponenta te politike te se u skladu s tim donosi niz mjera, no ne eksplicitnih poput onih u Francuskoj. Tako su 1990-ih godina postojale 4 glavne grupe mjera švedskog modela. Prva grupa odnosila se na sigurnost roditeljima da kod kuće njeguju dijete, uz financijsku podršku, druga grupa se odnosila na olakšice roditeljima u okviru dnevne brige o djetetu, a koje su uključivale: čuvanje djeteta, prehrana djeteta, kućanskih poslova i sl. Treća skupina mjera je primarno bila financijske prirode u obliku novčane potpore kako bi roditelji posvetili dovoljno vremena djetetu. Zadnja, četvrta skupina mjera se odnosila na radno vrijeme, odnosno fleksibilnije radno vrijeme i rad od kuće kada je dijete u predškolskoj dobi. Važno je napomenuti da su se ove mjere odnosile osim na obitelji s oba roditelja, i na one koje uključuju samohrane roditelje. Iako je Švedska pratila trendove nekih razvijenih zemalja kada su u pitanju stope pada, ovakva politika je nakon nekog vremena počela davati rezultate, što je rezultiralo rastom stopa nataliteta i fertiliteta sve do 90-ih. Nakon toga dolazi do pada stopa fertiliteta, da bi početkom 2000-ih ponovno narasla. To ukazuje na činjenicu da

implicitna politika ne daje nužno iste rezultate u svim razdobljima. Uz sve navedeno valja još napomenuti kako je Švedska kao i Francuska imigrantska zemlja, a veći broj migranata prima od 90-ih godina što je između ostaloga utjecalo na kretanje broja stanovnika te zemlje (Wertheimer-Baletić, 2017).

6.2. Održivi razvoj Grada Karlovca

Budući da su demografska i gospodarska kretanja Grada Karlovca odraz istih na razini Republike Hrvatske, tako je i demografsku politiku ovoga kraja potrebno promatrati s nacionalnog aspekta. S obzirom na to demografska politika i mjere koje ona uključuje na nacionalnoj razini, mogu se primijeniti i na razini Grada Karlovca.

Hrvatska se danas kao i većina europskih zemalja nalazi u posttranzicijskoj etapi razvoja stanovništva. No, unatoč tome, procesi koji se odvijaju u Hrvatskoj nisu isti kao oni u razvijenim zemljama. Hrvatska spada u skupinu zemalja koje imaju prirodnu depopulaciju što ukazuje na izumiranje stanovništva. S druge strane u većini zapadnoeuropskih zemalja proces prirodne depopulacije nije bio zabilježen ili toliko naglašen. Glavni razlog tome je pozitivan migracijski saldo tih zemalja, dok je u Hrvatskoj negativan još od Drugog svjetskog rata pa sve do danas, uz povremene izuzetke (Wertheimer-Baletić, 2017). Kriza 2008. godine je to iseljavanje ubrzala zbog sve nepovoljnije financijske situacije u Hrvatskoj koja predstavlja ključan čimbenik za mlade. Ulaskom Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine i slobodnijim protokom ljudi, ta se emigracija ubrzala i nastavila sve do danas. Možda najveći problem takvih trendova je činjenica da emigrira mlado reproduktivno stanovništvo, koje ujedno većinski čine visokoobrazovani koji su nositelji budućeg gospodarskog razvoja.

Demografska situacija posljedica je brojnih socijalnih, gospodarskih, zdravstvenih, političkih, psiholoških i brojnih drugih faktora. Stoga demografska politika mora utjecati na više različitih aspekata života te biti dio razvojne politike u cjelini. Zbog uvjeta razvoja i trendova u Hrvatskoj, eksplicitna pronatalistička politika bi bila najbolji izbor za njezin daljnji demografski razvitak, a time i za Grad Karlovac. Mjere takve politike za Grad Karlovac bi uključivale progresivne dječje dodatke s ciljem poticanja na treće dijete, financijsku i općenito materijalnu podršku roditeljima s većim brojem djece te jačanje potpore majkama. Pod jačanjem potpore majkama misli se prvenstveno na pomaganje u odgoju, brizi i obrazovanju djece, s ciljem rasterećenja zaposlenih roditelja. Zbog sve izraženijeg trenda rasta obrazovnog nivoa ženske populacije, mnoge od njih zbog nemogućnosti usklađivanja obveza oko karijere i djeteta odustanu od odluke o djetetu što se negativno odražava na sastavnice prirodnog

kretanja. Uz poticanje nataliteta, za Hrvatsku u cjelini bi nužna bila i dobro osmišljena migracijska politika unutar demografske politike. Prvi zadatak te politike bi trebao biti zaustavljanje iseljavanja mladog reproduktivnog stanovništva kako bi se ponajprije zaustavio negativan migracijski saldo. Osim toga, potrebno je poticati imigraciju, pogotovo u one dijelove gdje dolazi do brzog pražnjenja prostora. No takva efektivna migracijska politika zahtijeva gospodarski razvoj i razvoj infrastrukture (Wertheimer-Baletić, 2017). Naime, budući da je jedan od osnovnih uvjeta za poticanje mladih na dijete i doseljavanje mladog stanovništva u neke krajeve stabilna ekonomska situacija, ona je neophodna za provođenje takve politike. Mogućnost zaposlenja kao i perspektivna te stabilna financijska situacija za te obitelji je presudan faktor u većini slučajeva. Na temelju toga i primjera demografskih politika razvijenih zemalja jasno se da zaključiti kako su gospodarski čimbenici jedan od ključnih faktora uspjeha same demografske politike. Kako bi se postigao održiv razvoj Grada Karlovca potrebno je uskladiti poticajne mjere u gospodarstvu s demografskom politikom. S obzirom na to jasno je da gospodarske poticajne mjere imaju jak učinak na efikasnost demografske politike nekoga područja te da održiva demografska politika mora uključivati i njih, čime je potvrđena druga hipoteza ovoga istraživanja.

Kako bi se postigao snažniji gospodarski razvoj Grada Karlovca, cilj mjera bi trebao biti prvenstveno očuvanje trenutnih gospodarskih grana i razvoj novih. Industrija se u Gradu Karlovcu pokazala kao važan faktor njegova gospodarskog razvoja, ali i velik generator radnih mjesta. Razvoj industrije i njezina daljnja modernizacija potaknuli bi njezino jačanje i otvaranje novih radnih mjesta, a time i nove prilike za mlade. Uz to nužan je i daljnji razvoj prometne mreže, posebice u izoliranim ruralnim krajevima koji su zbog prometne nepovezanosti ostali prazni. Posebna ulaganja zahtijeva željeznički promet, koji je jedan od glavnih oblika prometa za stanovnike i industriju. Priliku za revitalizaciju ruralnih krajeva otvara sve intenzivniji razvoj turizma. Iako još fokusiran primarno na prirodne ljepote, potencijal i u drugim oblicima je velik i neiskorišten. Budući da Grad Karlovac ima razvijene različite oblike industrije, obrazovni programi srednjih škola i veleučilišta tradicionalno su prilagođeni njima. Ulaganjem u obrazovanje i intelektualni razvoj mladih potiče se i budući razvoj tih industrija, ali i gospodarstva u cjelini. Grad Karlovac zbog svoje strateške lokacije i tradicije ima velik potencijal u brojnim gospodarskim granama, a njegov daljnji razvoj potaknuo bi brojne mlade da svoju budućnost grade na ovim prostorima.

7. Zaključak

Grad Karlovac se tijekom vremena razvio u jedan od važnijih regionalnih centara u Hrvatskoj. Zbog svog povoljnog strateškog položaja na brojnim važnim prometnim pravcima prema moru imao je tijekom povijesti velik značaj za razvoju Hrvatske u cjelini.

Demografska slika Grada Karlovca je odraz demografskih trendova u cijeloj Hrvatskoj. Neuravnotežena naseljenost, pad broja stanovnika i starenje su obilježja ovoga kraja. Negativni trendovi koji su se počeli pojavljivati u 20. stoljeću su naglo ubrzani Domovinskim ratom 90-ih. Domovinski rat nanio je velike gubitke na ovim prostorima, koji se osjećaju i danas. Brojni krajevi su već ostali bez mladih, a pojedina naselja su u potpunosti nestala. Posebno je zabrinjavajući podatak da i Karlovac kao najveće naselje bilježi sve negativnije trendove bez znakova demografskog oporavka.

Povoljan položaj donio je Gradu Karlovcu tijekom vremena brojne prednosti pred drugim gradovima kada je u pitanju gospodarski razvoj. Duga tradicija trgovine i prometa omogućili su mu tijekom vremena prosperitetan razvoj i porast broja stanovnika. Pojavom industrije Grad Karlovac se nakon Drugog svjetskog rata razvija u jedno od glavnih industrijskih središta u Hrvatskoj. Domovinski rat doveo je do nazadovanja glavnih industrijskih grada, no ne i njihova nestanka. Iako i dalje jaka, industrija u Gradu Karlovcu danas zapošljava znatno manji broj ljudi što je utjecalo i na iseljavanje s ovih prostora. U novije vrijeme sve više se kao suplement razvoja javlja i turizam, gdje Grad Karlovac pokazuje velik potencijal.

Ovaj rad dokazao je kako su demografski i gospodarski pokazatelji usko povezani i međusobno zavisni. S obzirom na to kako bi se donijela efektivna demografska politika razvoja, ona mora uključivati i gospodarske mjere. Na primjerima razvijenih zemalja dobio se uvid u dvije vrste demografskih politika, eksplicitne i implicitne. Iako se Hrvatska ne može zbog svog razvoja direktno uspoređivati s tim zemljama, one mogu poslužiti kao određeni primjer u postizanju stabilnog razvoja. S obzirom na to, za Hrvatsku i Grad Karlovac najbolji izbor bi bila eksplicitna pronatalistička demografska politika. Za područje kao što je Grad Karlovac nužne su materijalne i nematerijalne olakšice za mlade obitelji, financijska pomoć, pomoć oko brige o djeci, ali i promjena kompletnog načina razmišljanja o mladim obiteljima. Te osobe teže najboljem za svoju obitelj te im je to potrebno i omogućiti. Uz poticanje nataliteta, za demografski rast i razvoj potrebna je i dobro provedena migracijska politika. S obzirom na to gospodarske mjere su nužne u demografskoj politici kako bi se omogućio kvalitetan život za mlade obitelji koje su tu, ali i onima koje žele doseliti.

Donošenje ovakve politike i mjera koje bi takva politika uključivala neophodno je za budući razvoj Grada Karlovca. Postojeći trendovi ne ukazuju na skorije poboljšanje stanja, a budući da demografske politike zahtijevaju dugo vremena da bi pokazale rezultate, nužno ju je početi primjenjivati što je ranije moguće.

Literatura

1. Adilović, S., 2017: *Karlovačke rijeke – temelj razvoja turizma grada*, Veleučilište u Karlovcu, Karlovac.
2. Filipi, M., 2015: *Uloga kulturnog turizma u razvoju turističke destinacije grada Karlovca*, Veleučilište u Karlovcu, Karlovac.
3. Kruhek, M. (ur.), 1998.: *Karlovac*, Gradski muzej Karlovac i Poglavarstvo grada Karlovca, Karlovac.
4. Magaš, D., 2013: *Geografija Hrvatske*, Meridijani, Samobor.
5. Nejašmić, I., 2005: *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.
6. Pejnović, D., 1991: Opće kretanje stanovništva kao odraz i pokazatelj socijalnogeografske diferencijacije Like, *Radovi* 26 (26), 65-77.
7. Prebeg, L., 2019: *Utjecaj prometa na razvoj grada Karlovca od 18. stoljeća do danas*, Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu.
8. Turk, I., 2007: Promjena broja stanovnika Karlovačke županije od 1857. do 2001. godine, *Druš. Istraž. Zagreb* 3 (95), 437-461.
9. Turk, I., Šimunić, N., Jovanić, M., 2015: Promjena u sastavu stanovništva prema narodnosti u Karlovačkoj i Ličko-senjskoj županiji od 1991. do 2011., *Migracijske i društvene teme* 31 (2), 275-309.
10. Wertheimer-Baletić, A., 2017: *Demografska teorija, razvoj stanovništva Hrvatske i populacijska politika (izbor radova)*, Meridijani, Samobor.

Izvori

1. Digitalni atlas Hrvatske, GDi GISDATA.
2. Državna geodetska uprava (DGU), 2016: Središnji registar prostornih jedinica RH (GIS shapefileovi), Zagreb.
3. Godišnje izvješće o radu turističkog ureda i direktorice za 2019. godinu, <https://visitkarlovac.hr/wp-content/uploads/2020/07/Godi%C5%A1nje-izvje%C5%A1%C4%87e-o-radu-Turisti%C4%8Dkog-ureda-i-direktorice-za-2019.-godinu.pdf> (25.11.2020.).
4. Hrvatska enciklopedija, n.d.: Karlovac, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30588> (20.4.2020).
5. Izvješće o stanju okoliša Karlovačke županije 2013. – 2016. godine, http://prostorno.kazup.hr/assets/dokumenti/za%C5%A1tita_okoli%C5%A1a/Izvje%C

[5%A1%C4%87e%20o%20stanju%20okoli%C5%A1a%20Karlova%C4%8Dke%20%C5%BEupanije%20za%20razdoblje%202013.%20do%202016.%20godine.pdf](#)

(17.4.2020.).

6. Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.
7. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: dnevni i tjedni migranti, po naseljima, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.
8. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: migracijska obilježja stanovništva, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.
9. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: poljoprivredno stanovništvo prema aktivnosti i spolu, po naseljima, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.
10. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: stanovništvo prema aktivnosti i spolu, po naseljima, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.
11. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: stanovništvo prema migracijskim obilježjima, po gradovima/općinama, www.dzs.hr (12.7.2020.).
12. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.: zaposleni prema pretežitoj aktivnosti po tipu naselja stanovanja, spolu i području djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2003.
13. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: migracijska obilježja stanovništva, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013
14. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine: stanovništvo prema starosti i spolu, po naseljima, www.dzs.hr (11.5.2020.).
15. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011: stanovništvo staro 15 i više godina prema najviše završenoj školi, starosti i spolu po gradovima/općinama, www.dzs.hr (20.8.2020.)
16. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011: zaposleni – dnevni migranti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2013.
17. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011.: zaposleni prema sektorima djelatnosti, CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2012.
18. Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2014., Državni zavod za statistiku, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2015/07-01-01_01_2015.htm (14.2.2021.).

19. Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2018., Državni zavod za statistiku, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2019/07-01-01_01_2019.htm (20.6.2020.)
20. Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2019., Državni zavod za statistiku, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/07-01-01_01_2020.htm (20.6.2020.)
21. Rezultati poslovanja poduzetnika Karlovačke županije u 2019. godini, www.fina.hr (15.11.2020.).
22. Strategija razvoja Grada Karlovca za razdoblje od 2013. do 2020., <https://www.karlovac.hr/UserDocsImages/dokumenti/Clanci/StrategijarazvojaGradaKarlovcazarazdobljeod2013do2020godine.pdf> (12.4.2020.).
23. Tablogrami 1964. – 2017., Državni zavod za statistiku, Zagreb

Popis tablica

Tab. 1. Naselja Grada Karlovca prema broju stanovnika 1991. godine.....	12
Tab. 2. Naselja Grada Karlovca prema broju stanovnika 2011. godine.....	12
Tab. 3. Ukupno kretanje broja stanovnika Grada Karlovca od 1857. do 2011. godine.....	22
Tab. 4. Ukupno kretanje broja stanovnika Karlovca od 1857. do 2011. godine.....	22
Tab. 5. Ukupno kretanje broja stanovnika ostalih naselja Grada Karlovca od 1857. do 2011. godine.....	23
Tab. 6. Pokazatelji sastava stanovništva Grada Karlovca prema spolu i dobi 2011. godine.....	43
Tab. 7. Stanovništvo Grada Karlovca prema ekonomskoj aktivnosti 2001. godine.....	49
Tab. 8. Pet najboljih gradova/općina Karlovačke županije po ukupnim prihodima poduzetnika 2019. godine.....	54
Tab. 9. Najveća poduzeća Grada Karlovca 1991. godine po broju zaposlenih.....	56
Tab. 10. Najveća poduzeća Karlovačke županije 2019. godine po broju zaposlenih.....	58
Tab. 11. Najveća poduzeća Karlovačke županije 2019. godine po prihodima.....	58
Tab. 12. Najveća poduzeća Karlovačke županije 2019. godine po dobiti.....	58
Tab. 13. Trgovinski saldo Karlovačke županije 2019. godine (u tisućama).....	60
Tab. 14. Investicije i prosječna mjesečna neto plaća Karlovačke županije 2019. godine.....	62

Popis slika

Sl. 1. Administrativno-teritorijalni ustroj Grada Karlovca (naselja).....	2
Sl. 2. Hipsometrijska karta Karlovačke županije.....	7
Sl. 3. Naselja Grada Karlovca prema broju stanovnika 1991. godine.....	14
Sl. 4. Naselja Grada Karlovca prema broju stanovnika 2011. godine	15
Sl. 5. Promjena udjela stanovništva Grada Karlovca po skupinama naselja prema veličini od 1948. do 2011. godine.....	16
Sl. 6. Veća naselja Grada Karlovca 1991. godine	17
Sl. 7. Veća naselja Grada Karlovca 2011. godine	18

Sl. 8. Gustoća naseljenosti Grada Karlovca 1991. godine po naseljima.....	19
Sl. 9. Gustoća naseljenosti Grada Karlovca 2011. godine po naseljima.....	20
Sl. 10. Kretanje ukupnog broja stanovnika Grada Karlovca, Karlovca i ostalih naselja 1857. – 2011. godine.....	25
Sl. 11. Kretanje ukupnog broja stanovnika Grada Karlovca (u cjelini, Karlovac i ostala naselja) i Hrvatske 1857. – 2011. godine (indeks na stalnoj bazi).....	26
Sl. 12. Indeks ukupne međupopisne promjene broja stanovnika Grada Karlovca 2001. – 2011. godine (po naseljima).....	29
Sl. 13. Godine populacijskog maksimuma po naseljima Grada Karlovca.....	30
Sl. 14. Sastavnice prirodnog kretanja stanovništva Grada Karlovca 1964. – 2019. godine.....	32
Sl. 15. Indeks kretanja rodности i smrtnosti stanovništva Grada Karlovca i Hrvatske 1964. – 2019. godine.....	33
Sl. 16. Stope prirodne promjene Grada Karlovca 2011. godine po naseljima.....	34
Sl. 17. Aktivno stanovništvo Grada Karlovca koje obavlja zanimanje i dnevno cirkulira na rad prema mjestu rada 2001. godine.....	35
Sl. 18. Aktivno stanovništvo Grada Karlovca koje obavlja zanimanje i dnevno cirkulira na rad prema mjestu rada 2011. godine.....	36
Sl. 19. Udio dnevnih cirkulanata u zaposlenom stanovništvu Grada Karlovca 2001. godine (po naseljima).....	37
Sl. 20. Udio dnevnih cirkulanata u zaposlenom stanovništvu Grada Karlovca 2011. godine (po naseljima).....	38
Sl. 21. Udio doseljenih u ukupnom stanovništvu Grada Karlovca 2001. godine.....	39
Sl. 22. Udio doseljenih u ukupnom stanovništvu Grada Karlovca 2011. godine.....	40
Sl. 23. Doseljeni na područje Grada Karlovca prema mjestu prethodnog boravka 2001. godine.....	41
Sl. 24. Doseljeni na područje Grada Karlovca prema mjestu prethodnog boravka 2011. godine.....	41
Sl. 25. Doseljeni na područje Grada Karlovca prema vremenu doseljenja 2001. godine.....	42

Sl. 26. Koeficijent feminiteta u dobi 20 – 39 godina po naseljima Grada Karlovca 2011. godine.....	45
Sl. 27. Indeks starosti stanovništva Grada Karlovca po naseljima 2011. godine	46
Sl. 28. Dobno-spolna struktura stanovništva Grada Karlovca 2011. godine	47
Sl. 29. Zaposleno stanovništvo Grada Karlovca prema sektorima djelatnosti 2011. godine.....	50
Sl. 30. Zaposleno stanovništvo Grada Karlovca prema sektorima djelatnosti 2001. godine po naseljima.....	51
Sl. 31. Poljoprivredno stanovništvo Grada Karlovca 2001. godine (po naseljima).....	52
Sl. 32. Stanovništvo Grada Karlovca u dobi od 15 i više godina prema postignutom stupnju obrazovanja 2011. godine.....	53